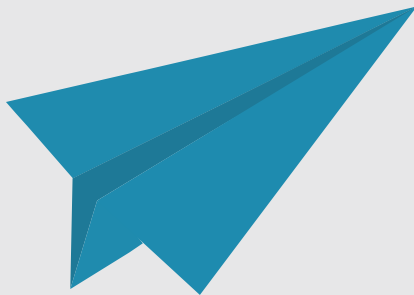

PÉCSI TUDOMÁNYEGYETEM
UNIVERSITY OF PÉCS

SUB PONDERE CRESCIT PALMA

Tanulmányok az Óriás Nándor Szakkollégium
fennállásának 10. évfordulójára

Szerkesztette:
JÁVORSZKI HUNOR BENDEGÚZ
KISS MÁTYÁS
VÁRALLAI LUCA

Szerkesztette:

Jávorszki Hunor Bendegúz
Kiss Mátyás
Várallai Luca

A kötetet lektorálták: Békési Gábor, Csoknya Tünde Éva, Hengl Melinda, Kis Kelemen Bence, Mohay Ágoston (PTE ÁJK)

ISBN 978-963-626-210-5

© Szerkesztők, szerzők, 2023

© PTE ÁJK Óriás Nándor Szakkollégium, 2023

Kiadja a Pécsi Tudományegyetem Állam-és Jogtudományi Kar Óriás Nándor Szakkollégiuma.

Székhely: 7622 Pécs, 48-as tér 1

Felelős kiadó: Dr. Fábián Adrián, dékán

Pécs, 2023

Tördelés, fedélterv: www.netglobal.hu

Jelen könyvet, illetve annak részeit a kiadó előzetes írásos engedélye nélkül tilos reprodukálni, adatrögzítő rendszerben tárolni, bármilyen formában vagy eszközzel, elektronikus vagy más módon közölni.

Tartalomjegyzék

Szerkesztői előszó	4
Bevezető tanulmány	
Mohay Ágoston: Az Óriás Nándor Szakkollégium első tíz éve	6
Szakkollégisták tisztelgő írásai néhai professzorok munkásságáról	
Hollósi Beatrix: Szakértés és írásszakértés – Vargha László munkásságának fényében	12
Kemény Bálint: A diplomáciatörténet jelentősége - Herczegh Géza munkásságának fényében	23
Szentes Dalma: „Jó iskolamester”. Óriás Nándor oktatói pályája és szakirodalmi munkássága	36
Váraljai Luca: A modern magyar családjog kialakulása - Pap Tibor munkássága fényében	46
Alumni tagok tanulmányai	
Breszkovics Botond: Sommásan a digitális működési rezilienciáról szóló rendeletről és a DLT-n alapuló piaci infrastruktúrák kísérleti rendszeréről	58
Cseh Balázs: Gondolatok az iszlám gazdasági jogról mint egy vallási alapú pénzügyi szabályozási rendszerről – a „Fiqh al-Muamalat”	71
D. Horváth Vanessza: A fiatalkori állatkínzás kriminológiai vonatkozásai a családon belüli erőszak tükrében	86
Lászlóné Tavaszai Renáta: Alternatív vitarendezés a bíróságokon	101
Martin Márton: Gondolatok a <i>iura novit curia</i> elv (esetleges) reneszánszáról	119
Schubert Bálint: A kriptovaluták lefoglalásának jogszabályi háttere	132

Szerkesztői előszó

A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának szakkollégiuma, az Óriás Nándor Szakkollégium fennállásának 10 éves évfordulóját ünnepli. A 2013-ban létrehozott Szakkollégium egyedülálló szerepet tölt be a kar életében. Talán túlzás nélkül állítható, hogy a jogi kar legjelentősebb tehetséggondozó műhelye, ahol a szakkollégium tagjai megalapozhatják jövőbeli szakmai sikereiket, és befektethetnek a későbbi tudományos életükbe. Büszkén állíthatjuk azt is, hogy a hallgatók nem csak a tudományos életre koncentrálnak a Szakkollégiumban, hanem egy összetartó közösségben szerezhhetnek pozitív közösségi élményeket.

Jelen kötet célja, hogy méltó módon ünnepelje meg e szakmai műhely kerek évfordulóját. A kiadványban a szakkollégium jelenlegi tagjai mellett olyan, már végzett jogászok is jegyeznek publikációt, akik valaha szerves részei voltak a szakkollégium életének. A nyár elején a pécsi jogi karon került sor egy ünnepi konferenciára, amely szintén a kerek évfordulót volt hivatott megünnepelni. A konferencián előadó, ma is aktív szakkollégisták 1-1 méltán híres pécsi jogászprofesszor munkásságát dolgozták fel. Ennek fényében jelenik meg e kötetben tanulmány Vargha László, Óriás Nándor, Pap Tibor és Herczegh Géza munkásságáról. A szakkollégium alumni tagjai pedig olyan aktuális témákat dolgoztak fel a kötetben, mint az Európai Unió digitális működési rezilienciáról szóló rendelete, vagy az iszlám gazdasági jog. Ezek mellett olyan írások is helyet kaptak a kötetben, amelyek a fiatalkori állatkinzás kriminológiai vonatkozásait vizsgálják, vagy a bíróságokon megjelenő alternatív vitarendezés lehetőségeivel foglalkoznak. Ezenfelül készült tanulmány a kriptovaluták lefoglalásának jogszabályi hátteréről, illetve a *iura novit curia* elv esetleges reneszánszáról.

Szeretnénk köszönetet mondani minden szerzőnek és lektornak, továbbá valamennyi jelenlegi és alumni tagnak, akik valamilyen formában hozzájárultak az Óriás Nándor Szakkollégium sikereihez az elmúlt tíz évben. Bízunk benne, hogy a kötet méltó módon állít emléket a Szakkollégium tizedik évfordulójának, és abban is, hogy még számos évfordulót ünnepelhetünk a Szakkollégium életében.

Kelt Pécssett, 2023. december 12. napján

A Szerkesztők

BEVEZETŐ TANULMÁNY

Mohay Ágoston

elnök, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar,
Óriás Nándor Szakkollégium

Az Óriás Nándor Szakkollégium első tíz éve

A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán hosszú ideig nem működött kari szerveként funkcionáló szakkollégium. Létezett ugyan korábban egy – szintén Óriás Nándor nevét viselő – szervezet, amely egyesületi formában működött, ám ennek szervezeti értelemben nem volt köze a PTE ÁJK-hoz. Az egyesületi forma egyúttal a szervezet legnagyobb kihívásának is bizonyult, amit végül nem is tudott leküzdeni: a hallgatói tisztségviselők – mint egyesületi tagok – rendszeres és gyakori változása nem tudott szervezeti állandóságot és működési kontinuitást biztosítani, így az egyesület meg is szűnt.

Amikor a PTE ÁJK Kari Tanácsa – Berke Gyula dékánása alatt, Kocsis Miklós adjunktus és Rinfel János HÖT elnök felvetésére – 2012-ben úgy határozott, hogy a kar szerveként létrehoz egy szakkollégiumot, szintén Óriás Nándorról, az iskolateremtő római jogász professzorról nevezte azt el, tisztelegve Óriás kutatói és oktatói kvalitásai előtt.¹

Az Óriás Nándor Szakkollégium 2013-ban kezdte meg működését, és azóta is a PTE ÁJK tudományos és hallgatói közösségi életének szerves és fontos része, és talán nem túlzás azt sem kijelenteni, hogy a szakkollégium tekinthető a pécsi jogi kar legfőbb tudományos utánpótlási forrásának. Fennállásának tizedik évfordulója alkalmából illőnek tűnik számot vetni az eddigiekkel.

I. Az ÓNSZ szervezete és működése

Elsőként az ÓNSZ szervezetről szükséges említést tenni, amely egyszerre két célt

¹ Óriás Nándor munkásságáról összefoglalóan lásd: Jusztinger János: Szakkollégiumunk névadója: Óriás Nándor. Scriptura 2014/1. sz. 192-205. o.

szolgál: egyfelől azt, hogy a szakkollégium rendelkezzen a működéséhez szükséges stabilitással (a felépítés és a résztvevő oktatói tagok által), másfelől pedig azt, hogy a szakkollégium minden döntéshozó szervezetében a hallgatói akarat legyen a meghatározó (t. i. minden szakkollégiumi testületben a hallgatók vannak többségben). A szakkollégiumot az Elnökség vezeti, amelynek egy (oktató) elnöke és két hallgatói al-elnöke van. Az elnökség munkáját titkár segítheti, aki jellemzően doktorandusz hallgató. Az ÓNSZ fő döntéshozó testülete a Közgyűlés, amelyben minden szakkollégista szavazati joggal rendelkezik.

Az ÓNSZ szakmai munkájának szervezeti gerincét a tagozatai jelentik, amelyekből négy működik (Bűnügyi, Civilisztika, Elméleti-Történeti, Közjogi); e tagozatok szándékoltan nem egyetlen jogágra, hanem tágabb összefüggő tématerületekre fókuszálnak, ezáltal segítve a különböző jogterületek közötti összefüggések feltárását. Az egyes tagozatok a mentor oktató szakmai felügyelete mellett, hallgatói tagozatvezető vezetésével szervezik saját szakmai munkájukat, az Elnökség és a Közgyűlés által meghatározott keretek között.

A tagozatok mellett időközönként létrehozhatók ún. munkacsoportok is, amelyek kifejezetten a tagozatokon átívelő kutatási tevékenységet támogatják (ilyen volt például a „Jog és Technológia” Munkacsoport).

Az ÓNSZ tevékenysége szabályokhoz kötött: működésének kereteit (a PTE ÁJK szervezeti és működési szabályzatán túl) saját szervezeti és működési szabályzata, az ügyrendje, felvételi, valamint tanulmányi és vizsgaszabályzata jelentik; a szabályzatokat a Közgyűlés fogadja el.

II. Publikációk

Az ÓNSZ tevékenységének kiemelt fontosságú része a tudományos publikálás. Annak érdekében, hogy a jogtudomány (és a joggyakorlat) iránt elkötelezett szakkollégisták rendelkezésére álljon egy állandó publikációs fórum, a szakkollégium 2014-ben megalapította a Scriptura c. jogtudományi folyóiratot², amely elektronikus formában jelenik meg, évente két alkalommal.³ A „saját” folyóirat azonban nem jelenti azt, hogy

² ISSN 2064-7646.

³ A folyóirat elérhető: <https://onszak.pte.hu/public/folyoirat> (2023.12.12.)

a szakkollégisták automatikusan, minden további nélkül közölhetik írásműveiket a folyóiratban: a Scriptura anonim lektorálással dolgozik, emellett a folyóirat külsős szerzőktől is fogad kéziratokat. A folyóirat állandó rovata a Krónika, amely az ÓNSZ működésének legfontosabb fejleményeit örökíti meg. Az immár 9. évfolyamában járó Scriptura az MTA IX. Osztály szerinti folyóirat besorolás alapján hazai „D” kategóriás folyóirat.

A Scripturán túlmenően az ÓNSZ több lektorált tanulmánykötetet is megjelentetett működése során, pályázati projektekhez vagy eseményekhez kapcsolódóan.⁴ A szakkollégisták természetesen nem csak e fórumokon közlik tudományos eredményeiket, ugyanis országos szakmai folyóiratokban (pl. Európai Jog, Közjogi Szemle) is jelentek már meg írásaik.

III. Szakmai rendezvények

A szakkollégium munkájának állandó részét jelentik a szakmai rendezvények: ezek között kisebb szakmai kerekasztal-beszélgetéseket éppúgy találunk, mint nemzetközi konferenciákat. Hangsúlyozottan a teljesség bármiféle igénye nélkül, inkább kaleidoszkópszerűen megemlíthetők konferenciák [pl. az egyházjog aktualitásairól (2014), az uniós csatlakozásnak a magyar és a román jogrendszerre gyakorolt hatásairól – a kolozsvári Mikó Imre Szakkollégiummal közösen (2014), az alkotmányos identitás mibenlétéről (2016) vagy a technológiai fejlődés egyes jogi kihívásairól (2022)], kerekasztal-beszélgetések [pl. magyar bírósági szervezetrendszer fejlődésének történeti ívéről (2018) vagy az afganisztáni helyzetről (2021)], vagy éppen perszimulációk, jellemzően büntetőjogi témakörben.

Jelentősége okán külön is ki kell emelni, hogy az ÓNSZ és a Pécsi Törvényszék között együttműködési megállapodás van hatályban, amelynek keretében a

⁴ Krausz Bernadett – Mohay Ágoston – Niklai Patrícia Dominika: Per Aspera ad Astra: Tanulmányok neves pécsi jogászprofesszorok emlékére. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Óriás Nándor Szakkollégiuma, Pécs 2017; Békési Gábor – Kis Kelemen Bence – Nezei Mirabella (szerk.): A választások egyes jogi kérdései. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Óriás Nándor Szakkollégiuma, Pécs 2019; Kappel Gergely – Kis Kelemen Bence – Pozsárkó András (szerk.): Az egészségügy és a jog kapcsolata. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Óriás Nándor Szakkollégiuma, Pécs 2020; Békési Gábor – Kiss Máttyás – Várallai Luca (szerk.): A technológia és a jog korrelációja. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Óriás Nándor Szakkollégiuma, Pécs 2022. – valamint a jelen kötet (2023).

partnerek rendszeresen szerveznek tudományos fórumokat, kerekasztalokat, amelyeken a szakkollégisták az igazságszolgáltatás gyakorlati szakembereivel cserélhetnek eszmét kurrens jogalkalmazási kihívásokról, így pl. a műhibaperekről, a tisztességes eljárás elvének érvényesíthetőségéről vagy a munkajogi jogalkalmazás uniós összefüggéseiről. Hasonlóképpen közös szakmai fórumok szervezését hivatott elősegíteni az ÓNSZ és a Magyar Országos Közjegyzői Kamara közötti együttműködés.

A szakkollégisták képviseltették magukat továbbá nemzetközi perbeszédversenyeken (Price Media Law Moot Court, Jean-Pictet Competition, Nuremberg Moot Court), valamint nemzetközi szemináriumokon és hallgatói konferenciákon (pl. Kölnben, Vilniusban vagy éppen Nairobian) is, és részt vettek pécsi helyszínű nemzetközi szakmai programok lebonyolításában (pl. Freedom, Security and Justice – Crossing Borders, Escapetruck).

Az ÓNSZ rendszerint részt vesz a Kutatók Éjszakája tudománynpszerűsítő programon is – e körben a legnépszerűbbnek az ikonikus filmek és sorozatok jogi összefüggéseit boncolgató előadássorozat bizonyult, ahol a Trónok harcától a Csillagok háborúján át a Marvel-univerzumig számos fiktív világ került már górcső alá. A program népszerűsége okán az ÓNSZ egy alkalommal Budapesten is tartott „filmes” előadást (Alapvető Jogok Biztosának Hivatalában, 2018-ban), illetve – kibővült szerző- és szerkesztőgárdával – könyv formában is megjelentek egyes előadások továbbgondolt és kibővített változatai.⁵ Az ÓNSZ a PTE ÁJK beiskolázási kampányában és nyílt napjain is visszatérő szereplő – a filmes témakörrel és más előadásokkal egyaránt.

Az ÓNSZ szakmai kirándulásokat is szervez, így pl. Kolozsvárra (a Mikó Imre Szakkollégiumhoz és a Sapientia-EMTE-n működő Collegium Iuridicumhoz) vagy Budapestre (az NKE Szent György Szakkollégiumához), sőt járt már a szakkollégium Luxemburgban is, az Európai Unió Bíróságára szervezett tanulmányi kiránduláson.

A szakkollégium több alkalommal sikeresen pályázott támogatásért a Nemzeti Tehetségprogramhoz is, külső forrásokat is bevonva ezáltal a finanszírozásába.

⁵ Kis Kelemen Bence – Nagy Ádám (szerk.): *Az ébredő jogerő. Galaxis útikalauz jogászoktól.* Athenaeum, Budapest 2021.

A szakkollégisták egyéni sikereiről ehelyütt már csak számosságuk okán sem szólunk, de meg kell, hogy említsük azt, hogy az ÓNSZ tagjai számtalan ösztöndíjat és elismerést nyertek-nyernek el mind helyi, mind országos szinten (pl. Nemzeti Felsőoktatási Ösztöndíj, Kriszbacher Ildikó Tehetséggondozási Program ösztöndíj, Új Nemzeti Kiválóság Program ösztöndíj, Óriás Nándor-díj stb.).

IV. Társadalmi felelősségvállalás és közösségépítés

A szakkollégiumok tevékenységének hagyományosan része a társadalmi felelősségvállalás: az ÓNSZ is igyekszik ennek megfelelően eljárni: tagjai szerveztek már jótékonyági ételosztást (a Szent Egyed Közösséggel), ültettek fát vagy gyűjtöttek rászorulóknak ruhát és könyveket.

Az ÓNSZ működésének továbbá elválaszthatatlan része a közösségépítés, ezt szolgálják többek közt a rendszeres csapatépítő rendezvények, valamint az alumni tagokkal fenntartott szerves kapcsolat is: utóbbi nélkül az ÓNSZ tízéves fennállásának ünneplése sem valósulhatott volna meg méltó módon. Sokatmondó, hogy az ÓNSZ korábbi és jelenlegi mentor oktatói között számos korábbi szakkollégistát találunk.

V. Záró gondolatok

Amikor a pécsi jogi kar úgy döntött, hogy kari szerv formájában létrehozza az ÓNSZ-t, akkor modernkori történelmének egyik legfontosabb, stratégiai jelentőségű döntését hozta meg. A tehetséggondozás szervezett fórumainak egyik legfontosabbjaként nemcsak kari, hanem egyetemi jelentőséggel is bír. A tehetséggondozás több értelemben is indikátor. Indikátor formálisan a kar és az egyetem számára, mint forrásallokációt befolyásoló tényező. De indikátora – tágabb értelemben véve – annak is, hogy mennyiben zajlik olyan „műhelyszerű” tudományos munka, amely az utánpótlásnevelés szükségességét is szem előtt tartja. Az elmúlt 10 év alatt az Óriás Nándor Szakkollégium a hallgatói és oktatói tagjainak köszönhetően, a mindenkori kari vezetés támogatás mellett a PTE ÁJK egyik legjelentősebb tehetséggondozó szervezetévé válhatott – és ha a szakkollégium tagjain múlik, minden bizonnyal az is marad.

SZAKKOLLÉGISTÁK TISZTELGŐ ÍRÁSAI NÉHAI
PROFESSZOROK MUNKÁSSÁGÁRÓL

Hollósi Beatrix

joghallgató (PTE ÁJK), az ÓNSZ Bűnügyi Tagozatának tagja

Szakértés és írásszakértés – Vargha László munkásságának fényében

I. Bevezetés

A digitalizáció korában fokozatosan ugyan, de véleményem szerint is kezdi jelentőségét veszíteni a szabadkézi írás. Az elektronikus aláírás megjelenésével mára már nem elképzelhetetlen dolog, hogy egyszer teljes egészében felváltsa a kézzel írt dokumentumokat, aláírásokat azok digitális verziója. Azonban egyelőre még erre több körülmény együttes megléte miatt nincs lehetőség, és továbbra is bizonyos okiratokat a saját kezünkkel írunk meg vagy látjuk el aláírásunkkal. Így hát továbbra is meghatározó jelentőséggel bír azon kérdésnek a vizsgálata, hogy egy adott írásminta valójában kinek a „tollából” származik. E kérdések vizsgálata nagyban átszötte Vargha László, a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar volt professzorának életét, aki amellet, hogy büntetőeljárás jogász és kriminalista volt, nemzetközi tekintélyű írásszakértőként volt számontartva. Számos tanulmányában foglalkozott a szakértés és legfőképp az írásszakértés kérdéseivel. Az elkövetkezendőkben Vargha László egy olyan tanulmányáról kívánok összegzést adni, melyben főként az általam jelen korunkban is relevánsnak tartott kérdésekről értekeznek, azaz a kézeredetre vonatkozó szakvélemények megalapozatlanságához vezető egyes hibaforrásokról, továbbá bevezetésként Professzor Úr életét és szakmai munkásságát mutatom be főbb vonalakban.

II. Élete

Dr. Vargha László büntetőeljárás jogász, kriminalista és nemzetközi tekintélyű írásszakértő volt. 1913. június 19. született a Baranya vármegyei, főként svábok által lakott Szentlászló községben, a helyi kántortanító fiaként.¹ Anyai ágon többek között

¹ Dr. Vargha László. *Expressis Verbis*, A pécsi jogi kar lapja 1997/2. sz. 12. o. (A szerző „P.K.” monogram alatt közölte a cikket).

a Professzor Úr ükapja volt az édesapja a haza bölcsének, Deák Ferencnek, valamint a Kiss-Jankovich családi alapítvány által készítettett családfán többek közt az első felelős magyar miniszterelnök, gróf Batthyány Lajos neve is megtalálható.² Testvére, Dr. Vargha Károly, a szakmájában ugyancsak nagy nevű népzene kutató és műfordító volt.³ Vargha László személyiségének egyik meghatározó jelentőségű tulajdonságát igazolja testvére azon nyilatkozata, melyet arra válaszként felelt, hogy mit gondol bátyjáról: „Alaposnak alapos, de nem elég pontos”.⁴ Az előző idézet főként a testvérpár precizségére és mérhetetlen maximalizmusára kíván utalni.⁵

A pécsi Cisztercita Gimnáziumban érettségizett, majd 1932-1937 között elvégezte az Erzsébet Tudományegyetem Jog és Államtudományi Karát. Irk Albert tanítványa volt, ez nagy hatással volt későbbi munkásságára. 1938-1952-ig bírósági fogalmazó, majd ügyész lett. 1952-től 1983-as nyugdíjazásáig a Janus Pannonius Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karán oktatott. 1970-től az Eljárásjogi Tanszék vezetője, ennek 1972-es megszüntetése után a Büntetőjogi Tanszéken dolgozott. 1992-ben Pécs város díszpolgára lett és 1996 decemberében hunyt el.⁶

III. Szakmai munkássága

Viszonylag későn, 38 éves korában kezdte egyetemi pályafutását, ahogy ő emlékezett vissza, „a törvény tiprások, koncepciók perek és a dogmatizmus időszakának nyomasztó légkörében”.⁷

1959-ben írta meg a „Kézírásvizsgálat” című kandidátusi értekezését. Ez volt az első magyarul született kriminalisztikai tárgyú mű, amely végül 2013-ban jelent meg először nyomtatott formában a PTE ÁJK kiadásában.⁸

² Vargha László: *Életem anekdotákban.* Szerzői kiadás, Budapest 1998. 6. o.

³ Uo.

⁴ „P.K”: i.m. 13. o.

⁵ Uo.

⁶ Uo.

⁷ Szilágyi László: Beszélgetés Dr. Visegrády Antallal, dr. Kovács Bélával és Vargha Balázssal. Pécsi Tudományegyetem. <https://pte.hu/hu/vargha-laszlo-1913-1996> (2023.11.28)

⁸ Vargha László: *Kézírásvizsgálat.* Kandidátusi disszertáció a kriminalisztika köréből. PTE ÁJK, Pécs 2013.

Rendkívül művelt, sok nyelvet hasznosítani tudó, igencsak népszerű oktató volt. Nevezetes volt arról is, hogy az előadásaiban jól áttekinthető táblázatokba sűrítette a tudnivalókat, összefüggéseket, s magát az előadást gyakorta fűszerezte csattanós történetekkel, anekdotákkal.⁹

Szakterülete az összehasonlító és technikai írásvizsgálat volt. Szakmai munkásságának egyik legkiemelkedőbb megállója volt a következő ügy, melynek részleteiről az 1998-ban megjelent „Életem anekdotákban” című írásában olvashatunk. 1964-ben kerültek elő azok az okiratok, melyek bizonyították, hogy Heinrich Lübke, aki 1959-től az NSZK államelnöke volt 1944-ben a Schlempp-cég operatív cégvezetőjeként földalatti hadiüzemeket és koncentrációs táborokat tervezett és vezette azok építkezését. Lübke szignója volt található ezen építkezések építési tervein. Ez a cég szerezte meg ugyanis 1941-től a birodalom valamennyi hadi fontosságú építkezésének fővállalkozói jogát. Így Lübke lelkén - ha közvetetten is - több ezer ember halála száradt. Az NDK sajtó természetesen azonnal napvilágra hozta az előkerült dokumentumokat. Az ügy évekig húzódott, végül 1968-ban összehívták a nemzetközi írásszakértői bizottságot, melynek Vargha László is a tagja volt. 14 darab 1944-es aláírást és három akkori kézjegyet kellett összevetni Lübke 1966-os aláírásaival. Ahogy erről Professor Úr fogalmazott: „Nevének mind az 5 betűjét elemeztem, és azonoságuk kizárt minden kétséget.”¹⁰ A bizottság megállapította, hogy a kérdéses dokumentumokat valóban Heinrich Lübke írta alá - az a Lübke, aki az ügy folyamán végig tagadta a vádakát. Mindezek után azonban kénytelen volt benyújtani lemondását.

Vargha László munkássága tovább él napjainkban is a PTE ÁJK-n, az ÓNSZ Bűnügyi Tagozatának mentora, Hengl Melinda (a Büntető és Polgári Eljárásjogi Tanácsék egyetemi adjunktusa) szintén írásszakértő diplomával is rendelkezik, valamint PhD értekezését a szakértés, írásszakértés témájában védte meg.¹¹

IV. Szakértés és írásszakértés

Mielőtt az írásszakértés témáján belül egy konkrét témakört vizsgálnék meg, nél-

⁹ Szilágyi: i.m.

¹⁰ Vargha: Életem anekdotákban... 30-31. o.

¹¹ Hengl Melinda: A komplex kézírásvizsgálat interdiszciplináris megközelítése. PTE ÁJK, Pécs 2019.

különbözhetetlennek tartok egy rövid bevezetőt adni a szakértésről – és legfőképp az írásszakértésről.

A bírósági eljárások során a szakértők fő kompetenciája a ténykérdések eldöntése, ezzel segítve bíróság munkáját és az igazság megismerését, elérését. A szakértői tevékenységen belül található az igazságügyi írásszakértői tevékenység, melynek alapja az írásvizsgálat. Az írásvizsgálat a kriminalisztika része, azon belül is a krimináltechnika egy ágazata.¹² A szakértői vizsgálatok végcéljának többnyire az azonosítás tekinthető. Az írásszakértés esetén ezen belül is a személyazonosítás, mely azért lehetséges, mert nincs két olyan ember, akinek a személyi adatai és a biológiai jellemzői teljesen megegyeznének.¹³ A személyazonosítás leggyakrabban alkalmazott formái három csoportba sorolhatóak: a tudás alapú (pl. jelszó), a birtok alapú (pl. személyazonosító okmány, kitűző) és a személyhez kötött. A személyhez kötött azonosítási módokon belül elkülöníthetőek a speciális kriminalisztikai módok (pl. felismerésre bemutatás) és a biometrikus alapú eljárások. Az utóbbi eljárásokat pedig passzív (pl. ujjnyomat) és aktív (pl. a témánk szempontjából releváns kézírás) csoportokba sorolhatjuk.¹⁴

Kiemelendő azonban az a tény is, hogy egy adott személy két különböző időpontban és helyen megvalósított kézírása ugyanazon megnyilvánulásainak a különböző állapota, illetve változata.¹⁵ Tehát nem várható el a tökéletes megfeleltetés. Erre vonatkozik egy ún. írásszakértői aranytörvény, mely a következőt mondja ki: „Ha két aláírás nagyon különbözik, akkor lehet, hogy az egyik hamisítvány. Ha két aláírás teljesen azonos, akkor biztos, hogy az egyik hamisítvány.”¹⁶

Továbbá, fontos elkülöníteni egymástól írásszakértést és a grafológiát. Az írásszakértő elsődleges feladata a kézeredet-azonosság megállapítása, az egyedi

¹² Katona Géza: A kriminalisztika és a bűnügyi tudományok. (Gondolatok a 21. század kriminalisztikájáról). BM Kiadó, Budapest 2002. 122-124. o. Idézi: Hengl Melinda: A kézírás interdiszciplinaritása. PTE Kiadó, Pécs 2021. 131 o.

¹³ Hengl: A kézírás interdiszciplinaritása... 127. o.

¹⁴ Hengl: A kézírás interdiszciplinaritása... 131-132. o.

¹⁵ Agárdi Tamás: A kézírásvizsgálat, kézeredet-, (személy-) azonosítás új lehetőségei az igazságszolgáltatásban. Rendészeti szemle 2007/6. sz. 35. o.

¹⁶ Uo.

(személy) azonosítás.¹⁷ A grafológus feladata pedig többek között az egyes személyiségjellemzők, az aktuális pszichés és fizikai állapot feltárása.¹⁸ Tehát alapvetően eltérő felhasználási területtel rendelkeznek, illetve az írásszakértői vélemény közvetett bizonyítékként felhasználható, szemben a grafológusok véleményével, amely például a profilkészítéssel „csupán” elősegíti a felderítés és a nyomozási cselekmények hatékonyságát.¹⁹

Az írásszakértők a különböző írássajátosságok figyelembevételével alakítják ki véleményüket, amely az írást készítő személy olyan egyedi tulajdonsága, amely folyamatosan és törvényszerűen érvényesül, továbbá lényeges az írásmű létrehozásában.²⁰

„A kézírásvizsgálat tárgya lehet minden olyan feltételezett jelentőséggel bíró írás és anyag, amelyből a vizsgált esethez kapcsolódó személyi, tárgyi, tartalmi vonatkozású információ nyerhető.”²¹ Az elnevezésből is eredően tehát a fenti vizsgálatok tárgya a kézírás, melynek tekinthető minden meghatározott tartalmú, vizuálisan is érzékelhető illusztrációk útján történő gondolatközlés és gondolatrögzítés.²² Ilyenek lehetnek a bűncselekmény előkészítésekor létrejött iratokon és a bűncselekmény eszközeként felhasznált hamisítványokon túl, a bűncselekmény leplezését segítő és a nyomozást félrevezető írások (pl.: hamis üzenetek és búcsúlevél, olvashatatlaná tett és elégetett írások), illetve az adott esemény tisztázását, vagy a személyazonosítást lehetővé tevő írások (pl.: vesések, tetoválások, falfeliratok).²³

¹⁷ Kaszab Gyula – Soóky Andrea – Gulyás Jenő István: Hamis vagy valódi? Írásszakértés és jogismeret mindenkinek. Grafodidakt Grafológusképző és Személyiségfejlesztő Központ, Budapest 2003. 215. o. Idézi: Hengl: A kézírás interdiszciplinaritása... 189. o.

¹⁸ Hengl: A kézírás interdiszciplinaritása... 202. o.

¹⁹ Hengl: A kézírás interdiszciplinaritása... 188. o.

²⁰ Kármán Gabriella: A kriminalisztikai szakértői bizonyítás. Országos Kriminológiai Intézet, Budapest 2019. 170. o.

²¹ Hengl: A kézírás interdiszciplinaritása... 193. o.

²² Vass Kálmán: A kézírás vizsgálata. Közgazdasági és Jogí Könyvkiadó, Budapest 1973. 17. o. Idézi: Kármán i.m. 151. o.

²³ Hengl: A kézírás interdiszciplinaritása... 193. o.

IV.1. A kézeredetre vonatkozó szakvélemény megalapozatlansága

Ezután a rövid összefoglalás után pedig rátérek egy olyan témára, melyet a Professor Úr „A kézeredetre vonatkozó szakvélemény megalapozatlansága”²⁴ című írásában részletezett.

Az összehasonlító kézírásvizsgálat olyan hibaforrásairól fogok szót ejteni az elkövetkezendőkben, amelyek végső soron egy kézeredetre vonatkozó szakvélemény szakmai megalapozatlanságát okozhatják.²⁵ Az összehasonlító kézírásvizsgálat alapja a kézírás egyéni és viszonylag állandó jellege.²⁶ Az egyéni jelleg abból a tényből következik, hogy minden ember kézírása egyedi, mely egyrészt tükrözi az írás tanulásának és gyakorlásának külső feltételeit, másrészt visszavezethető az adott személy idegműködésének sajátosságaira.²⁷ Elterjedt elmélet, miszerint a kézírás helyett helyesebb elnevezés lenne az „agyírás”. Ez főként arra utal, hogy az írás közben nem a kéznek, illetve a kéz izommozgásának van meghatározó szerepe, hanem az agyvelő irányító szerepének, melyet ugyancsak alátámaszt, hogy a kézírás akkor sem változik, ha az illető a szájával, lábával vagy esetleg egy repülőgéppel ír reklámszöveget füstfelhőkből.²⁸

A viszonylag állandó jelleg arra utal, hogy minden személy kézírása bizonyos keretek között differenciát mutat, mely külső és belső körülmények együttes hatása miatt következik be. Azonban ezen változások ellenére is meghatározhatóak a kézírásnak olyan sajátosságai, melyek hosszabb ideig fellelhetőek.²⁹

A kézírásösszehasonlítás célja annak tisztázása, hogy egy adott személytől eredeztethető-e egy adott kézírás. Ez esetben a kérdéses kézírást olyan kézírások-

²⁴ Vargha László: A kézeredetre vonatkozó szakvélemény megalapozatlansága. In: Emlékkönyv Dr. Cséka Ervin egyetemi tanár születésének 70. és oktatói munkásságának 25. évfordulójára (szerk. Tóth Károly). Szegedi József Attila Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Tudományos Bizottsága, Szeged. 1992. 565-581. o.

²⁵ Vargha: A kézeredetre vonatkozó szakvélemény megalapozatlansága... 565 o.

²⁶ Uo. 565. o.

²⁷ Vass: i.m. 166. o.

²⁸ Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba – Herke Csongor: *Kriminalisztika. (Forensic Science).* Dialóg Campus Kiadó, Budapest-Pécs 2009. 138. o. Idézi: Hengl: A kézírás interdiszciplinaritása... 120. o.

²⁹ Kármán Gabriella: A kézírásvizsgálatok új lehetőségei és perspektívái. *Kriminológiai tanulmányok* 2002/1. sz. 107. o.

kal hasonlítják össze, amelyek olyan személyektől erednek, akik szóba jöhetnek annak készítőjeként. Ez utóbbiakat nevezzük írásmintáknak. Ezeknek két fő fajtája van. Az egyik az eredetileg nem összehasonlító kézírásvizsgálat céljára készült spontán írásminták és a másik a kifejezetten összehasonlító kézírásvizsgálat céljára felvett próbairások.³⁰

A kézírásösszehasonlítás során előforduló írásszakértői tévedéseket – az összehasonlító kézírásvizsgálat fogalmának három fő elemét alapul véve – három fő kategóriába sorolhatjuk. Ezek a következők: a kérdéses kézírás kézeredetének azonosíthatóságának tekintetében, az írásminták alkalmassága terén és az írássajátosságok összehasonlításával kapcsolatban fennálló hibalehetőségek.³¹

IV.1.1. Kérdéses kézírás kézeredetének azonosíthatósága

Az első kategória a kérdéses kézírás kézeredet azonosíthatóságának tekintetében fennálló hibalehetőségek.³² Ezen lehetséges hibák kiküszöbölése érdekében a következőkre kell figyelemmel lenni.³³ Nem azonosítható a kérdéses kézírás kézeredete, ha túl kevés a grafikai elem. Ezt lehet másként grafikai minimumnak is nevezni.³⁴ Ilyen kérdéses kézírás lehet például egyetlen számjegy. Tehát ezzel kapcsolatos fontos követelmény, hogy az írásminták terjedelme tegye lehetővé, hogy egy adott személy írássajátosságainak megfelelő köre feltárhatóvá váljon.³⁵ Nem azonosítható a kézírás, ha az teljesen megfelel valamely iskolai mintának (iskolában tanított típusírásnak), s ettől való semmilyen eltérés nem tapasztalható benne. Ez azonban a gyakorlatban igen ritkán fordul elő és ilyenkor is megállapítható azonban a kérdéses személynek egy bizonyos iskolai mintát követő személyek csoportjába való tartozása. Régebben használatos iskolai minta követése idősebb életkorra, modern iskolai minta követése ellenben fiatalabb életkorra vall.³⁶ Továbbá, akkor is kizárt az azonosítás, ha átmá-

³⁰ Vargha: A kézeredetre vonatkozó szakvélemény megalapozatlansága... 565. o.

³¹ Uo.

³² Uo.

³³ Vargha: A kézeredetre vonatkozó szakvélemény megalapozatlansága... 566. o.

³⁴ Uo.

³⁵ Vass Kálmán: Kézírászakértői vélemények értékelésének elvi és módszertani kérdései büntető ügyekben. Kriminálisztikai Tanulmányok 1963/2. sz. 130. o.

³⁶ Vargha: A kézeredetre vonatkozó szakvélemény megalapozatlansága... 566-567. o.

solás történt. „Az átmásolás olyan íráshamisítás, amelynél a hamisító mechanikai vagy technikai eszközökkel úgy törekszik utánozni valamely eredeti kézírást, hogy az utátnat tökéletesen fedje az eredetit.”³⁷ Ez esetben az indokolja az azonosíthatatlanságot, hogy hiányzik a kézírás egyéni és viszonylag állandó jellege.³⁸

Csak ritkán azonosítható, ha a kérdéses kézírás ún. szabadkézi írástutánsással készült. Az aláírás utánsása fordul elő a leggyakrabban. Ennek általános ismertetőjelei, hogy a lassú utánsáznál ellentmondás van a forma és a mozgás között, illetve a gyors utánsáznál egyezések vannak a szembetűnő részleteknél, eltérések ellenben az aprólékos, finom részleteknél. Ez esetben lehetőség nyíthat akár az utánszó személy kilétének megállapítására, azonban ennek feltétele, hogy az utánszóztól eltérő részletek legalább a grafikai minimumot elérő mennyiségben ütközzenek ki az utánszó sajátosságai.³⁹

IV.1.2. Az írásminták alkalmassága terén fennálló hibalehetőségek

A második csoport az írásminták alkalmassága terén fennálló hibalehetőségek.⁴⁰

Ezesetben figyelemmel kell lenni a szóba jöhető személyek körének meghatározására, mert ha például túlságosan szűken vonják meg ezt a kört, a kérdéses kézírást készítő személy is kívül rekedhet rajta. Ezen kör túlságosan tág meghatározása sem szerencsés, ugyanis felesleges terheket jelent a szakértők számára. Ez különösen a névtelen levelek esetén jelenthet számottevő problémát.⁴¹

Továbbá, az írásminták grafikai jellege is meghatározó jelentőségű, azaz, hogy kézírásról vagy aláírásról van-e szó. Kivételesen azonban az aláírásminták felhasználhatók akkor, ha a szövegírást készítő személynek nincs igazi aláírása csak szövegírással azonos színvonalú névírással rendelkezik.⁴²

Emellett az írásminták mennyisége ugyancsak fontos, mivel annyi írásmint-

³⁷ Vargha: A kézeredetre vonatkozó szakvélemény megalapozatlansága... 567. o.

³⁸ Uo.

³⁹ Vargha: A kézeredetre vonatkozó szakvélemény megalapozatlansága... 568. o.

⁴⁰ Vargha: A kézeredetre vonatkozó szakvélemény megalapozatlansága... 565. o.

⁴¹ Vargha: A kézeredetre vonatkozó szakvélemény megalapozatlansága... 569. o.

⁴² Vargha: A kézeredetre vonatkozó szakvélemény megalapozatlansága... 571 o.

tára van szükség, amely elégséges annak megállapításához, hogy az írásmintákat készítő személy írássajátosságai milyen széles természetes skálán belül, mekkora változatosságot (variabilitást) mutatnak és milyen természetes variációik vannak.⁴³

Az írásminták fajtáit illetően kívánatos, hogy spontán írásminták és próbairások egyaránt rendelkezésre álljanak.⁴⁴ Spontán mintaként az a kézírás használható fel, mely megközelítőleg egy időben keletkezett az inkriminációval, a bűnügy körülményeitől függetlenül. Próbairásnak pedig a kimondottan az írásvizsgálat céljára készített minta tekintendő.⁴⁵

Végül a próbairások felvétele során fontos, hogy azokat tollbamondás útján kell elkészíttetni, továbbá nem szabad a kérdéses kézírást megmutatni, illetve semmiféle egyéb iránymutatást adni.⁴⁶

IV.1.3. Az írássajátosságok összehasonlításával kapcsolatos részletkérdések

A harmadik csoportban az írássajátosságok összehasonlításával kapcsolatban a következő részletkérdések merülnek fel.⁴⁷

A kézírásvizsgálat során az egyezések mellett a mutatkozó eltéréseket is meg kell állapítani, illetve csak olyan eltérést szabad figyelmen kívül hagyni, amelyre sikerült elfogadható magyarázatot találni. Eltérések magyarázatául például az íráselváltoztatás, az íráselváltozás és a külső és belső írásfélételek rendkívüli alakulása szolgálhat.⁴⁸

Az íráselváltoztatásról (írásferdítésről) meg kell különböztetni az íráselváltozást, mely utóbbiban elsősorban a kézírásnak súlyos betegség hatása alatt az írásképből bekövetkezett módosulást értjük.⁴⁹ Azonban ez akár felindult lelkiállapot hatása alatt is bekövetkezhet (pl. nagyobb az írásgyorsaság, fokozódó szabálytalanság,

⁴³ Uo.

⁴⁴ Vargha: A kézeredetre vonatkozó szakvélemény megalapozatlansága... 572 o.

⁴⁵ Kármán: A kézírásvizsgálatok új lehetőségei és perspektívái... 112-113. o.

⁴⁶ Vargha: A kézeredetre vonatkozó szakvélemény megalapozatlansága... 572-573 o.

⁴⁷ Vargha: A kézeredetre vonatkozó szakvélemény megalapozatlansága... 565. o.

⁴⁸ Vargha: A kézeredetre vonatkozó szakvélemény megalapozatlansága... 575. o.

⁴⁹ Hengl: A kézírás interdiszciplinaritása.... 200 o.

növekvő szélesség és nagyság, süllyedő sorirány).⁵⁰

Az íráselváltoztatás esetén az írástorzítás az idegen kézírás utánzása nélkül történik.⁵¹ Ez felismerhető azáltal, hogy az íráselváltoztatás folytán rendszerint meg-bomlik a kézírásban tapasztalható belső következetesség.⁵² Ennek három fajtája van: részleges, teljes és abszolút. A teljes és abszolút közötti különbség abban áll, hogy a teljes esetben a folyóírás helyett nyomtatott jellegű figyelhető meg, míg az abszolút esetben a természetes kézírás felismerhetetlenségig való elferdítése vagy a természetes kézírás látszat figyelhető meg.⁵³

Az írásfeltételek rendkívüli alakulása alatt pedig az értendő, hogy az írás állva, fekve, megfelelő szemüveg nélkül, robogó vonaton, hidegben (dermedt, meg-gémberedett ujjakkal), stb. történt-e.⁵⁴

Mindezekon túl fontos kiemelni, hogy az azonosítást végző szakértő csak akkor vonhatja le végső következtetését, ha felismeri a közvetett bizonyítékul szolgáló sajátosságok összességének egyéni és más személynél meg nem ismétlődő jel-legét.⁵⁵

V. Konklúzió

A téma összegzéseképpen tehát, meghatározó jelentősége van a fentiekben rész-letezett egyes szempontoknak. Amennyiben bármelyik szempontot figyelmen kívül hagyják a kézeredetre vonatkozó szakvélemény elkészítése során, úgy azok bárme-lyike szakértői hibához vezethet és végső soron a vélemény szakmai megalapozat-lanságát okozhatja.⁵⁶

Befejezéseképpen pedig a Vargha László munkásságához visszakanyarodván, szakmai életútját jól jellemzi azon tény, hogy a pécsi jogi karon eltöltött hosszú évti-

⁵⁰ Vargha: A kézeredetre vonatkozó szakvélemény megalapozatlansága... 576. o.

⁵¹ Hengl: A kézírás interdiszciplinaritása... 200 o.

⁵² Vargha: A kézeredetre vonatkozó szakvélemény megalapozatlansága... 577. o.

⁵³ Hengl: A kézírás interdiszciplinaritása... 200-201 o.

⁵⁴ Kármán: A kézírásvizsgálatok új lehetőségei és perspektívái... 113. o.

⁵⁵ Vargha: A kézeredetre vonatkozó szakvélemény megalapozatlansága... 578. o.

⁵⁶ Vargha: A kézeredetre vonatkozó szakvélemény megalapozatlansága... 565. o.

zedek alatt megteremtette a hazai kriminalisztika oktatás alapjait, illetve, hogy csak kevesen mondhatják el magukról azt, hogy egyetemi éveik során nem szereztek el-
lenségeket, Vargha Professzor Úr azonban minden bizonnyal ezen személyek egyike lehetett.⁵⁷

⁵⁷ Szilágyi: i.m.

Kemény Bálint

joghallgató (PTE ÁJK), az ÓNSZ Közjogi Tagozatának tagja

A diplomáciatörténet jelentősége - Herczegh Géza munkásságának fényében

I. Bevezetés

Herczegh Géza professzor élete során volt jogtudós, bíró, egyetemi oktató és akadémikus: övé a XX. század egyik legmeghatározóbb magyar oktatói, kutatói és nem utolsósorban bírói pályája, ami már önmagában is indokolná, hogy tanulmányozzuk a messze Magyarország határain túl is tisztelt pécsi kötődésű professzor munkásságát, szakmai hagyatékát. Herczegh Géza azonban mindezeket túl még számos más szempontból is kiemelkedik a kortársai közül, ugyanis meghatározó figurája volt nemcsak a magyar nemzetközi jog, valamint a történelem tudományának, de alkotmánybírói mivolta miatt a közéletnek, illetve – mivel ő volt az első magyar bíró Hágában – az nemzetközi bíraskodás történelmének is.

Alakja, munkássága minden közjogi érdeklődésű joghallgató számára releváns tanulságokkal bír, a nemzetközi jog – különös tekintettel Herczegh Géza kiemelt szakterületére, a humanitárius nemzetközi jogra – átfogó megértéséhez pedig óriási segítséget nyújt. Tanulmányomban életének és pályafutásának rövid összefoglalása és kiemelt kutatási területeinek áttekintése után egyik szakterülete, a diplomáciatörténet terén kifejtett munkásságát fogom hosszabban taglálni.

II. Életútja

II.1. Fiatalkora, tanulmányai

Herczegh Géza Gábor az akkor még Csehszlovákia területéhez tartozó Nagykaposon született 1928. október 17-én. Családjával fiatal korában, 1933-ban Magyarországra költözött, és – jóllehet középiskolai tanulmányait még Pécsen végezte – a szegedi jogi karon szerzett diplomát 1951-ben. A jog iránti érdeklődését bíróként tevékenykedő édesapja, történelem iránti szenvedélyét apja halála után történész nevelőapja alapozta meg. Egyetemi tanulmányai során pedig nem kisebb személyiségek, mint a

szegedi nemzetközi jogi tanszéket vezető Buza László, valamint az ugyanott politikatudományokat oktató Bibó István voltak rá jelentős hatással.¹

II.2. Szakmai pályafutása

Első munkahelye a Magyar Tudományos Akadémia Állam- és Jogtudományi Intézete volt, ahol nemzetközi jogi tárgyú iratokkal foglalkozott dokumentátorként, majd ezt követően kezdődött egyetemi oktatói karrierje, amikor először 1963-ban diplomáciatörténetet kezdett el tanítani a Közgazdaságtudományi Egyetem Nemzetközi Kapcsolatok szakán, majd később 1967-ben a Janus Pannonius Tudományegyetem (mai nevén Pécsi Tudományegyetem) jogi karának munkatársa lett. Több, mint két évtizedes pécsi pályafutása során először a Nemzetközi Jogi Tanszék tanszékvezetőjének, majd két cikluson keresztül (1981-től 1987-ig) a jogi kar dékánjának tisztségét töltötte be. 1985-ben az MTA levelező, 1990-ben pedig rendes tagjává választották.²

Pécsi életszakaszának végül 1990-ben lett vége, amikor az Országgyűlés az első Alkotmánybíróság tagjává választotta. Az Alkotmánybíróság talárját három évvel később, 1993-ban vetette le, amikor – első magyarként – a Hágai Nemzetközi Bíróság bírójává választották; nemzetközi bírói jelölését az ENSZ Biztonsági Tanácsa és a Közgyűlés is abszolút többséggel támogatta.³ 1993 és 2003 között – kilenc évig és kilenc hónapig – volt a legtekintélyesebb nemzetközi bírói fórum bírója, melynek során olyan, a nemzetközi jog tudományának fejlődése szempontjából is jelentős ügyek tárgyalásában vett részt, mint a LaGrand⁴, a Lockerbie⁵, a Kelet-Timor⁶, vagy a Bős-Nagymaros ügyek.⁷

¹ Romváry Ferenc: Pécs Lexikon. Pécs Lexikon Kulturális Nonprofit Kft., Pécs 2010. 298. o; Elhunyt Herczegh Géza. Alkotmánybíróság. <https://alkotmanybirosag.hu/kozlemeny/elhunyt-herczegh-geza/> (2023.12.12.)

² Romváry: i. m. 298. o.

³ A Nemzetközi Bíróság korábbi és jelenlegi bíráit lásd: <https://www.icj-cij.org/all-members> (2023.12.12.)

⁴ LaGrand (Germany v. United States of America), Judgment, I.C.J. Reports 2001, p. 466.

⁵ Questions of Interpretation and Application of the 1971 Montreal Convention arising from the Aerial Incident at Lockerbie (Libyan Arab Jamahiriya v. United States of America), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports 1998, p. 115.

⁶ East Timor (Portugal v. Australia), Judgment, I.C.J. Reports 1995, p. 90.

⁷ Gabčíkovo-Nagymaros Project (Hungary/Slovakia), Judgment, I.C.J. Reports 1997, p. 7.

Herczegh Géza hosszú élete során volt jogtudós, bíró, egyetemi oktató és akadémikus: övé a XX. század egyik legmeghatározóbb magyar oktatói, kutatói és nem utolsó sorban bírói pályája. Meghatározó figurája volt nemcsak a magyar nemzetközi jog, valamint a történelem tudományának, de alkotmánybírói mivolta miatt a közéletnek, illetve mivel ő volt az első magyar bíró Hágában, az egyetemes történelemnek is. Alkotmánybírói pályafutása során szerepet játszott a rendszerváltás utáni demokratikus, polgári Magyarország megteremtésében is.

Egyetemi oktatói és bírói pályafutása során is mindvégig kutatott és publikált, több nyelven – hiszen a Vasfüggöny lehullását követően már lehetősége volt arra is, hogy a magyar mellett minden általa ismert idegen nyelven, így angolul, franciául és németül is publikáljon – írt különféle tanulmányokat, rendszeres szerzője volt mind a hazai, mind pedig a külföldi tudományos folyóiratoknak, emellett több tucat szakkönyv és tankönyv tartozik szakirodalmi munkásságába.

Kiemelt kutatási területei közé tartozik mindenekelőtt a humanitárius nemzetközi jog és a kisebbségvédelem, ezek mellett pedig olyan témákat is kutatott, mint a népek önrendelkezési joga, a jogelvek szerepe a nemzetközi jogban, a nemzetközi jog szociológiája, a nemzetközi bíróságok gyakorlata, az erőszak tilalma és a leszerelés joga, valamint a dekolonizáció jogi hatásai és a diplomáciatörténet – utóbbi kettő azért különösen releváns, mert magyar nyelven sem előtte, sem pedig utána nem foglalkozott ezzel egyetlen szerző sem tudományos igényességgel.⁸

Lenyűgözően szerteágazó érdeklődési köréről és páratlan tudásáról képet adhat egy példálózó jellegű felsorolás abból, hogy milyen témákban írt különféle tanulmányokat; többek között foglalkozott publikációiban a kommunista Kína földművesszövetkezeteinek szervezeti szabályaival, Hans Kelsen nézeteit vizsgálta az Egyesület Nemzetek Alapokmánya kapcsán, de körbejárta az Emberi Jogok Bizottságának a népek önrendelkezési jogának biztosításáról szóló határozatát is.⁹

Munkásságát az aktuális történelmi és közéleti eseményekre való rendkívül

⁸ Romváry: i. m. 298. o.

⁹ Munkásságának tartalmi sokszínűségéről lásd: Herger Csabáné: Herczegh Géza (1928–2010) – A Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja. In: Portrék a Magyar Tudományos Akadémia tagjairól II. (szerk. Hamza Gábor). Akadémiai Kiadó, 2023. https://mersz.hu/hivatkozas/m1135pamta_40_p9/#m1135pamta_40_p9 (2023.12.12.)

gyors reakció jellemezte¹⁰: 1953-ból példa erre a koreai fegyverszüneti egyezményről¹¹, illetve a nemzetközi gyámsági rendszerről szóló tanulmánya¹², 1956 szomorú évéből az önrendelkezési jognak az Egyesült Nemzetek Alapokmánya alapján történő vizsgálata¹³, vagy a francia gyarmatbirodalom nehézkes lebontására való tudományos reakcióként is értékelhető, „A gyarmati kérdés és a nemzetközi jog” című könyve¹⁴ és „Az erőszakkal való fenyegetésnek és az erőszak alkalmazásának tilalma a mai nemzetközi jogban” című tanulmány 1963-ból.¹⁵

Herczegh Géza nem riadt vissza a megosztó témáktól: főként nemzetközi jogot és diplomáciatörténetet tanított, olyan tudományterületeket, amelyek a múlt században különösen érzékenyek voltak politikailag. Herczegh azonban képes volt – humorral átszöve, olykor ironikusan – belecsempészni mondandójába a domináns ideológiától eltérő véleményét, meglátásait.¹⁶

Minden írásában közérthetőségre törekedett, nem csak az értelmiségi elithez és a szakmai közönséghez kívánt szólni, hanem a laikusokhoz is. Könyveiben és egyéb munkáiban rendkívül magas színvonalú, igényes irodalmi nyelvezetet használt.

Hosszú élete során díszdoktorává avatta a Pécsi Tudományegyetem és a Marburgi Egyetem, megkapta a Bethlen Gábor- és a Lánchíd-díjakat, valamint posztumusz a Magyar Örökség-díjat. Díszpolgárává avatta a szülővárosa, Nagykapos is.

¹⁰ E tulajdonságát kiemeli: Herger: i. m. https://mersz.hu/hivatkozas/m1135pamtat_40_p10/#m1135pamtat_40_p10 (2023.12.12.)

¹¹ Herczegh Géza: A koreai fegyverszüneti egyezmény megkötésének nemzetközi jelentősége. Állam és igazgatás 1953/1. sz. 433. o.

¹² Herczegh Géza: A nemzetközi gyámsági rendszer kérdései. In: Nemzetközi Jogi Tanulmányok (szerk. Hajdu Gyula). Jogi és Államigazgatási Könyv- és Folyóiratkiadó, Budapest 1953.

¹³ Herczegh Géza: Az önrendelkezési jog és az Egyesült Nemzetek Alapokmánya. Jogtudományi Közlöny 1956/9. sz. 526. o.

¹⁴ Herczegh Géza: A gyarmati kérdés és a nemzetközi jog. Közgazdasági és jogi könyvkiadó, Budapest 1962.

¹⁵ Herczegh Géza: Az erőszakkal való fenyegetésnek és az erőszak alkalmazásának tilalma a mai nemzetközi jogban Állam- és Jogtudomány 1963/3. sz. 360-381. o.

¹⁶ Szalayné Sándor Erzsébet: Laudáció – Herczegh Géza Gábor tiszteletére. In: Emlékkötet Herczegh Géza születésének 90. évfordulója alkalmából (szerk. Béli Gábor, Kis Kelemen Bence, Mohay Ágoston, Szalayné Sándor Erzsébet). Publikon kiadó, Pécs 2018. 10. o.

Publikációi révén haláláig részt vett a tudományos életben. 2010. január 11-én hunyt el Budapesten.

III. A Hágai Nemzetközi Bíróság tagjaként

Közel egy évtizedes hágai pályája során Herczegh egyik egykori bírótársát idézve „a bíróság tekintélyének gondos őreként” járt el.¹⁷ Kollégáival hamar megtalálta a közös hangot, többen is tisztelettel és nagy szeretettel emlékeztek vissza rá halála után. Visszaemlékezéseik nyomán egy végtelenül intelligens, művelt, empatikus, mindenféle gőgtől mentes, a társadalmi státus és rang iránt közömbös, rendkívül lelkiismeretes, alapjában véve konszenzusra törekvő, de elvei mellett határozottan kiálló személyiség képe rajzolódik ki.

Az általa tárgyalt ügyek túlnyomó többségében a bírósági többséghez csatlakozott, ezáltal csak kevés alkalommal került ellentmondásba a többségi véleménynel, különvélemény megfogalmazására pedig csak egyetlen alkalommal, a híres Bős-Nagymaros vízlépcső ügyében kerített sort.¹⁸

Egyéni és különvéleményei megfogalmazásakor is gondosan kerülte az ideológiai és világnézeti állásfoglalásokat és kijelentéseket, kizárólag a szakmai szempontokra szorítkozott.¹⁹

Aktív és prominens tagja volt a bírósági tanácskozásoknak, ahol mindig rendkívül nyitottan, kollégáira odafigyelve, őket meghallgatva, minden esetben alaposan felkészülve jelent meg. Meglátásait, véleményét minden alkalommal nagy tisztelettel és figyelemmel hallgatták meg.²⁰

¹⁷ Gilbert *Guillaume*: Herczegh Géza, a Hágai Nemzetközi írószág Bírójája. In: Emlékkötet Herczegh Géza születésének 90. évfordulója alkalmából (szerk. Béli Gábor, Kis Kelemen Bence, Mohay Ágoston, Szalayné Sándor Erzsébet). Publikon, Pécs 2018. 17. o.

¹⁸ *Guillaume*: i.m. 19. o.

¹⁹ Rosalyn *Higgins*: Visszaemlékezés Herczegh Gézára. In: Emlékkötet Herczegh Géza születésének 90. évfordulója alkalmából (szerk. Béli Gábor, Kis Kelemen Bence, Mohay Ágoston, Szalayné Sándor Erzsébet). Publikon, Pécs 2018. 26. o.

²⁰ *Higgins*: i.m. 27. o.

IV. Tudományos munkássága, legfontosabb kutatási területei

IV.1. A kisebbségvédelem

Kiemelt kutatási területei közül semmiképpen sem lehet kihagyni a kisebbségvédelmet. Tudományos érdeklődése különösen a rendszerváltás után fordult az emberi jogok, azon belül pedig a kisebbségek jogai felé, amikor a berlini fal leomlásával megnyíltn látszott egy út egy olyan Európába, amelyben már nincs helye a nemzeti kisebbségekkel szembeni agresszív, elnyomó bánásmódnak.

Az, hogy az egykori csehszlovák-magyar határ túloldalán született jogtudóst foglalkoztatta a kisebbségvédelem, egyáltalán nem meglepő. „A nemzeti kisebbségek kérdései, jogai, nemzetközi védelmének problémái olyan ügyek voltak, amelyeket keserű ajándékként már a bölcsőmben megkaptam” – fogalmazta meg egyszer a rá jellemző rendkívüli nyelvi leleménnyel egyik interjújában.²¹

Herczegh Géza a kisebbségvédelem legfontosabb és leghatékonyabb eszközének az önkormányzatot tartotta, amely ipso facto csak demokratikus berendezkedésű államokban lehetséges. Meglátása szerint a kisebbségeknek „ki kell építeni önkormányzati intézményeiket, amelyek hitelesen képviselik őket és valóban az ő érdekeiket szolgálják”.²² Véleménye szerint a nemzetközi jog által biztosított védelem „csak” külső biztosíték, a különféle – így például vallási, etnikai, nyelvi, nemzeti – kisebbségeknek előbb maguknak kell összeszerveződniük, hogy jogukat az adott államban meglévő számuknak megfelelő arányban érvényesíteni tudják.²³

A maga részéről a kisebbségvédelemmel való tudományos igényű foglalkozás indokát úgy fogalmazta meg, hogy „a kisebbségek hatékonyabb nemzetközi védelme elejét vehetné számos ellentétnek és viszálynak, amelyek súlyos tehertételt jelentenek Kelet-Közép-Európa felfejlődése és Európába való maradéktalan integrálódása számára”.²⁴

Herczegh Géza olyannyira a szíven viselte a magyar kisebbségek sorsát, hogy

²¹ Sereg András: Alkotmánybírák talár nélkül. Wolters Kluwer Hungary, Budapest 2005. 74. o.

²² Herczegh Géza: A kisebbségek védelmének kérdése a nemzetközi jogban. Kisebbségstudományi szemle 1991/1. sz. 3. o.

²³ Herczegh: A kisebbségek védelmének kérdése a nemzetközi jogban. 4. o.

²⁴ Herczegh: A kisebbségek védelmének kérdése a nemzetközi jogban. 3. o.

feleségével együtt létrehozta az – édesapja tiszteletére róla elnevezett – Herczegh Károly Alapítványt a felvidéki magyar fiatalok anyanyelvi kultúrájának fejlesztésére és támogatására.²⁵

IV. 2. A humanitárius nemzetközi jog

Herczegh Géza életútjának és karrierjének egyaránt kétségtelenül meghatározó állomása volt, amikor a magyar delegáció tagjaként részt vett az 1974-1977-es genfi diplomáciai konferencián az 1949. évi genfi egyezményekhez fűzendő I. és II. jegyzőkönyvek tárgyalásán. A konferencián a polgári lakosság védelmével foglalkozó III. bizottság alelnöki tisztségét töltötte be. Saját bevallása szerint a konferenciát követően tett szert nemzetközi elismertségre, mint a nemzetközi jog szakértője.²⁶ Genfből hazatérve látott neki egyik legfontosabb könyve, *A humanitárius nemzetközi jog fejlődése és mai problémái megírásának*.²⁷

Ahogy könyve előszavában fogalmaz, „A szerzőnek alkalma nyílt arra, hogy a konferenciát előkészítő több szakértői értekezleten, valamint a genfi diplomáciai konferencián személyesen vegyen részt. Ezek során összegyűjtött anyagát, az ott szerzett ismereteket dolgozta fel és foglalta rendszerbe azzal a célkitűzéssel, hogy a két kiegészítő jegyzőkönyv rendelkezéseit beillesse a humanitárius nemzetközi jog egészének fejlődési folyamatába. Ez a törekvés szükségessé tette a humanitárius nemzetközi jog fejlődésének felvázolását és egyúttal a mai nemzetközi jog rendszerében elfoglalt helyének megrajzolását”.²⁸

A kötetben sorra veszi a genfi jog történetét, fejlődését, majd javaslatokat, ötleteket sorol a joganyag fejlesztésére, például a genfi joganyag egyszerűbb, közhírheterőbb megfogalmazására, mert, ahogyan írja az „...már csak a szakemberek számára érthető és áttekinthető a maga egészében. Egyre nehezebben képzelhető el, hogy különleges képzettséggel nem rendelkező tisztek, altisztek – az egyszerű katonákról

²⁵ Herczegh Károly Alapítvány. <http://www.nvt-magyarhaz.eu/herczeghgeza/alapitvany.html> (2023.12.12.)

²⁶ Kirs Eszter: Talking with Géza Herczegh, former Hungarian Judge of the International Court of Justice. *Miskolc Journal of International Law* 2004/2. sz 317-320. o.

²⁷ Herczegh Géza: *A humanitárius nemzetközi jog fejlődése és mai problémái*. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1981.

²⁸ Herczegh: *A humanitárius nemzetközi jog fejlődése és mai problémái*. 10-11. o.

nem is beszélve – ismerjék és szükség esetén helyesen alkalmazzák rendelkezéseit”.²⁹

Herczegh Géza nem riadt vissza a genfi jog éles kritikájától sem. Az arányosság elve álláspontja szerint „olyan ajtó maradt, amely a fegyveres konfliktusok esetén nagyon is szélesre tárulhat. A várt közvetlen és konkrét katonai előny nagysága igazolhatja a polgári lakosság körében és annak javaiban esetlegesen okozott veszteségeket, illetve károkat. Miután ennek megítélése szükségszerűen és elkerülhetetlenül a támadó csapatok parancsnokainak szubjektív megítélésétől függ, – profán szóhasználat: »a kecskére bízta a káposztát« – a polgári lakosságnak esetleg igen nagy árat kell majd fizetnie érte.”³⁰

Könyvében röviden összefoglalja a humanitárius nemzetközi jog történetét is, azt különféle kultúrtörténeti adalékokkal, már jól ismert tények, történések meglepő új megvilágításba helyezésével. A kötetben leírt gondolatok egyetlen pillanatig sem keltik üres tudományoskodás látszatát, Herczegh Géza világosan megfogalmazza, hogy szerinte a nemzetközi jognak, azon belül pedig a humanitárius nemzetközi jognak nem kisebb célja van, mint a béke és azzal együtt az emberiség megóvása. Ahogyan műve végén szavakba önti: „A humanitárius nemzetközi jognak az embert és az emberséget fenyegető veszélyek ellen alkotott szabályai tehát a szó legnemeesebb értelmében vett propagandát jelentik a háború ellen és a béke ügye mellett. Ennek a jelentőségét pedig nem szabad lebecsülni.”³¹

V. A diplomáciatörténet szerepe Herczegh munkásságában

A joghallgatók meglehetősen gyakorisággal kérdőjelezzik meg a történeti tantárgyak, illetve egyes tárgyak történeti témaköreinek létjogosultságát, gyakorlati hasznát. Herczegh Géza, aki egész életében azt hirdette, hogy a történelem és a nemzetközi jog egymástól elválaszthatatlan diszciplínák, ezekre a felvetésekre rendszerint a következők szerint válaszolt:

Azzal érvelt, hogy Magyarország területét tekintve apró, gazdasági és katonai értelemben pedig jelentéktelen; ennek fényében nem szabad(na) izolálnia magát

²⁹ Herczegh: A humanitárius nemzetközi jog fejlődése és mai problémái. 171. o.

³⁰ Herczegh: A humanitárius nemzetközi jog fejlődése és mai problémái. 224-225. o.

³¹ Herczegh: A humanitárius nemzetközi jog fejlődése és mai problémái. 325. o.

a világ többi részétől sem gazdasági, sem politikai, sem kulturális értelemben. Meglátása szerint a magyar népnek összes szomszédjánál régebbre visszatekintő államisága van, így minden adott (lenne) a ma Magyarország számára, hogy tanuljon a hosszú történelme során elkövetett számtalan hibájából.

A fentiekből is látszik, hogy amikor Herczegh Géza munkássága kapcsán diplomáciatörténetről beszélünk, ez alatt első sorban (de nem kizárólag) Magyarország külkapcsolatainak történelmi szempontból történő tanulmányozását kell érteni. Ennek fényében tehát szerinte Magyarország történetét nem csak „belülről”, nemzeti szempontból, hanem „kívülről”, a nemzetközi kapcsolatok oldaláról is kellenie értelmezni, mivel „... hazánk nem szigetország és nem vette körül soha kínai fal”³².

Diplomáciatörténeti fő műve (illetve egyes vélekedések szerint egész munkásságának magnum opusa) a *Magyarország külpolitikája 896-1919*. Először 1987-ben – tehát nem tegnap – jelent meg; ehhez képest mit sem veszített relevanciájából, jelentőségéből, következtetései éppen olyan időszerűek ma, mint 1987-ben voltak.

Herczegh határozottan ellenezett más, erősebb államoknak való mindenemű, így politikai, gazdasági, katonai kiszolgáltatottságot, (ez alatt természetesen leginkább a Szovjetuniót és a Varsói Szerződést értette, amit természetesen akkor még nem írhatott le, de az értő olvasó számára hamar világossá válik) az általa ideálisnak vélt nemzetközi közösségben az államok szuverenitásukat megőrizve, egyenlő körülmények között, igazságos gazdasági feltételek mentén működnek együtt.

Már könyve előszavában kifejti, hogy nem egyszerű egy olyan ország nemzetközi kapcsolatait vizsgálni, amely történelmének jelentős részében nélkülözte az önállóságot és a szuverenitást, így a szabad külpolitikai mozgásteret is. Ezzel együtt amellettt érvel, hogy ettől függetlenül igenis fontos téma a mindenkor magyar állam nemzetközi helyzetének alakulásának az összegzése. Véleménye szerint a történelem során Magyarország valamilyen módon mindig részese volt az európai és a világfolyamatoknak is, (az persze már más kérdés, hogy sajnos nem annyira az alakítója, mintsem inkább az elszenvetője) ezért megengedhetetlen, hogy ne vegyen tudomást a világ többi részéről, az ott (különösen tőlünk nyugatabbra) lezajló különféle válto-

³² Herczegh Géza: *Magyarország külpolitikája 896-1919*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1987. 5. o.

zásokról, jelenségekről. Meglátása szerint a múltban elkövetett hibák megismétlődését egyedül úgy lehet(ne) elkerülni, ha tanulunk belőlük.

Történelemszemlélete szerint a magyar történelem eseményei önmagukban, nemzetközi kitekintés nélkül nem is feltétlenül értelmezhetőek. Ezen nézetére a legjobb példa a könyvnek az 1848-49-es forradalmat és szabadságharcot bemutató fejezete: a magyar történelem (és nemzeti identitás) központi részét képező eseményeket azok összes külföldi indikátorával, nemzetközi aspektusával és velejárójával együtt mutatja be, korábban még nem látott megvilágításba helyezve.

A „belső”, „nemzeti” szemléletű történetírásról alkotott véleményét a legszebben az alábbi bekezdés fejezi ki: „Éppen ezért a Habsburg-birodalom átalakulása nem volt »belügy«, hanem nemzetközi kérdés, az európai egyensúly fenntartásának alapvető problémája, mely állásfoglalásra kellett, hogy készítse a különböző államok kormányait Londontól Pétervárig”.³³

Mint azt már fentebb említettem, a diplomáciai kapcsolatok kutatása politikailag rendkívül ingoványos téma. A múlt századi, szocialista történelemszemlélet alapvetően azon az elven nyugodott, hogy időben minél távolabb helyezkedett el egy történelmi esemény a jelentől, annál szabadabban lehetett kutatni, írni róla. A honfoglalást így semmilyen módon nem kellett cenzúrázni, a Habsburg uralkodók kapcsán már minden körülmények között meg kellett említeni, hogy a munkássztahty kizsákmányoló, burzsoá politikát képviseltek, az 1919 után eseményekről pedig csak egyféleképpen, az állampárt álláspontjának megfelelően volt tanácsos bármit is papírra vetni; utóbbiról Herczegh Géza is csak a rendszerváltozás után, a kilencvenes években publikálhatott, 1956-ról pedig a 2000-es években adott ki három tanulmányt.

Művében sohasem foglal állást, sohasem ítélezik, nem csatlakozik egyetlen politikai szekértábor ideológiájához sem, így például – rendkívül határozottan szembehelyezkedve a romantikus magyar történetírással – gondosan szemlézi az osztrák-magyar kiegyezés tagadhatatlan belső indikátorai mellett annak külső, nemzetközi okait is.³⁴ Őszinteségre törekszik – teszi ezt azonban rendkívül mély humá-

³³ Herczegh: Magyarország külpolitikája 1896-1919. 241. o.

³⁴ Herczegh: Magyarország külpolitikája 1896-1919. 287. o.

nummal, nemritkán elborzadva a Magyarország történelmét jellemző különféle tragédiákon.

Nagyon fontos kijelenteni, hogy nem fél felvetni bizonyos esetekben Magyarország felelősségét sem: így nem riad vissza attól, hogy feltegye a kérdést, vajon mennyiben tehet hazánk a trianoni tragédiáról abban az értelemben, ahogyan hazánk a Nagy-Magyarországon élő kisebbségekhez viszonyult, vagy hogy milyen felelősség terheli a magyar társadalmat és főleg az elitet az első világháborúba való belépés esetében.

Könyvében jólismert történelmi tényeket helyez új, rendkívül érdekes megvilágításba, gyakran rámutatva a múltban Magyarország előtt kibontakozó alternatív lehetőségekre. Könyvében kifejezi, hogy meglátása szerint történelmi kényszerpálya, teljes determináltság, mint olyan nem létezik: mindig lehet (vagy legalábbis lehetett volna) másik utat választani.

A maga részéről mindig, minden körülmények között a világ népei, különösen pedig a Magyarország és szomszédai közötti megbékélést és a nemzetközi együttműködést szorgalmazta.

Végezetül a legfontosabb kérdés: mit üzen a *Magyarország külpolitikája* a mai olvasónak?

Mindenekelőtt a kötet bebizonyítja, hogy a gimnáziumi történelemkönyveinkből ismerős történelmi tények és folyamatok más, újszerű megvilágításban teljesen új értelmet nyerhetnek.

Másodsorban a könyvet olvasva azt is megérthetjük, hogy ugyan bizonyos körülmények között kénytelenek vagyunk számot vetni a történelmi kényszerpályák létezésével, ez nem szükségszerűen jelenti a teljes meghatározottságot. A *Magyarország külpolitikája* szerint minden útelágazásnál van még legalább egy választási lehetőség. A könyvből a legjobb példa erre az, ahogyan a szatmári egyezség 1711-ben egy katonailag tönkrevert magyar állam szervezetét és berendezkedését még mintegy másfél évszázadon át megőrizte.

Végül pedig a legfontosabb tanulság: egy kis országra nézve nincs rosszabb lehetőség, mint az elzártság. Igaz ez a jelenség önként vállalt, „köldöknézés” értel-

mében, de érvényes ez akkor is, ha az adott ország társadalmát valamilyen hatalom – akár külső, akár belső – szervezetten zárja el a külvilágtól. A nemzetközi lehetőségek megléte minden ország sorsát javítja, polgárainak életét pedig óhatatlanul előrébb viszi. A külvilággal, különösen az adott ország szomszédaival való megfelelő kapcsolatok nélkül ma már egyetlen ország sem működhet jól, ha egyáltalán még képes működni. A rendszerszintű, teljes nyitottság elmaradása – mint hazánk esetében a huszadik század teljes első felében, a legfájóbban a második világháború kitörésekor – a sokszor rendkívül komplex helyzet megfelelő mérlegelését és ezáltal a valós lehetőségek kihasználását elkerülhetetlenül befolyásolni fogja.

A diplomáciatörténet minden bizonnyal személyes sorsának, családjá történetének és szakterületének, a nemzetközi jog tudományának metszéspontján való elhelyezkedése miatt tarthatott igényt Herczegh Géza kiemelt figyelmére. Érdeklődése azonban nem öncélú: e tudományterülettel foglalkozó nagy művének egyértelműen legfontosabb célja olvasóinak tanítása.

Herczegh Géza magával ragadó történelmi áttekintése természetesen mindenekelőtt Magyarországról és a magyar történelemről szól, és amíg a múlt magyarjainak történetét vetíti elének, egyértelműen a mának, a ma magyar olvasóinak is íródott. A rá jellemző rengeteg kultúrtörténeti adalék, eredeti és lebilincselő meglátás mellett a könyv legfontosabb üzenete, hogy nem szabad sajnálnunk az időt és az energiát a Magyarországon kívüli világ megismerésére, mert a tudatlanság és a tájékozatlanság ára sajnos – különösen a mai, az internet által lehetővé tett minden korábbinál gyorsabb hírközlés világában – megfizethetetlen.³⁵

VI. Összegzés

Tanulmányom végén fontosnak tartom leszögezni, hogy a hazánk határain túl minden bizonnyal legismertebb magyar jogtudós életműve nem csak szakmai szempontból példamutató. Szorgalma, műveltsége, írásain keresztül tükröződő páratlan alaposága és stílusérzéke, a tisztelet és figyelem, ahogyan embertársaihoz és kollégáihoz, bírótársaihoz fordult, szerteágazó érdeklődése és szülővárosához, szlovákiai magyar

³⁵ A kötetet új kiadása 2019-ben megjelent a Magyar Szemle Könyvek sorozatban. Az új kiadás recenzióját lásd: Domaniczky Endre: Herczegh Géza - Magyarország külpolitikája c. könyvének új kiadásáról. JURA 2022/1. sz. 154-158. o.

identitásához, illetve a polgári értékekhez és az európai integráció ideájához való hűsége mind irányadó minden ember, de különösen minden magyar ember számára. Ahogyan Gyurcsik Iván korábbi nagykövet fogalmazott: „a Herczegh Géza előtti tiszteletadás – tiszteletadás a polgári értékek, a tisztesség, az értékteremtés előtt, a haza érdekeinek értékek mentén történő védelme előtt.”³⁶

³⁶ Gyurcsik Iván: Derűvel, bölcsességgel - jogainkért. Herczegh Géza emlékére. In: Emlékkötet Herczegh Géza születésének 90. évfordulója alkalmából (szerk. Béli Gábor, Kis Kelemen Bence, Mohay Ágoston, Szalayné Sándor Erzsébet). Publikon, Pécs 2018. 49. o.

Szentes Dalma

joghallgató (PTE ÁJK), az ÓNSZ Elméleti-történeti Tagozatának vezetője

„Jó iskolamester”.

Óriás Nándor oktatói pályája és szakirodalmi munkássága

„Nemcsak a római jogot adta elő lebilincselően, hanem előadta az antecessor iuris-t is, a római jog professzorát is, megjelenítve azt úgy, ahogy ideáltípusként él hallgatói képzeletében.” Benedek Ferenc, a pécsi jogi kar iskolateremtő professzora ezekkel a szavakkal emlékezett tanszéki elődjére, Óriás Nándorra.¹ Szakkollégiumunk névadója életének 106 évéből 41-et töltött el a római jog tanításával. Oktatói attitűdje, a jogról és annak műveléséről vallott nézetei a mai napig példaként szolgálhatnak a jövő juristái számára.

I. Óriás Nándor oktatói pályája²

¹ Benedek Ferenc: Óriás Nándor. Jura 2001/2. sz. 77. o.

² Óriás Nándor életrajzához ld. még Szabó Pál: A M. Kir. Erzsébet Tudományegyetem és irodalmi munkássága. Szerzői kiadás, Pécs 1940. 725-726. o.; Benedek Ferenc: Római jog. In: Fejezetek a Pécsi Egyetem történetéből (szerk. Csizmadia Andor). [s.n.], Pécs 1980. 261-263. o.; Ravasz János: Pécsi Tudományegyetem 1923-1950, 4. rész. Jog- és Államtudományi Kar. Kézirat, Pécs 1983. 139-141. o.; Az egri Alpári Gyula Közgazdasági Szakközépiskola jubileumi évkönyve az iskola fennállásának 70. évében. 1921-1991. Eger 1991. 33-34. o.; Gátos György: In memoriam Óriás Nándor. Jogtudományi Közlöny 1992/12. sz. 560. o.; Kajtár István: A pécsi jogászprofesszorok emlékezete 1921-45. In: Per aspera ad astra. Megemlékezés a honfoglalás 1100. és az Erzsébet Tudományegyetem Pécsre költözésének 75. évfordulójáról (szerk. Nagy Ferencné). JPTE, Pécs 1997. 61-66. o.; Szecskó Károly: Óriás Nándor élete és munkássága. Heves Megyei Bíróság, Eger 1998. 64 o.; Palojtay Béla: Nem csak nevében volt Óriás, szellemében is. In: Gondolatok a könyvtáron kívül (szerk. Palojtay Béla). Filács Kiadó, Budapest 1999. 167-173. o.; Czibók Balázs – Jankovits László – Nagy Ferencné (szerk.): Memoria Professorum Quinqueecclesiensium. Pécsi Tudományegyetem, Pécs 2000. 53. o.; Óriás Nándor: Emlékeim töredékei. „Kézirat gyanánt” (szerk. Ádám Antal). PTE-ÁJK, Pécs 2006. 247 o. (ld. ugyanezt 6 részben Óriás Nándor: Emlékeim töredékei I-VI. Jura 2002/2. sz., 2003/1-2. sz., 2004/1-2. sz., 2005/1. sz.); Jusztinger János: Óriás Nándor (1886-1992). In: Pécsi jogászprofesszorok emlékezete 1923-2008: Antológia (szerk. Kajtár István). Publikon Kiadó, Pécs 2008. 279-290. o.; Jusztinger János – Benedek Ferenc: Óriás Nándor (1886-1992). In: Magyar jogtudósok IV. (szerk. Hamza Gábor – Siklósi Iván). ELTE Eötvös Kiadó, Budapest 2014. 77-87. o.

Az ifjú Óriás Nándor az érettségi megszerzése után egyházi pályára készült: felsőfokú tanulmányait a bécsi papnevelő intézetben, a Pázmáneumban kezdte meg. Mivel kitűnően beszélt latinul, írődeákként már a gimnáziumi évek során bekapcsolódott az egyházkormányzati ügyintézésbe, Majláth Gusztáv erdélyi megyéspüspök támogatása mellett.³ A papnevelésben alkalmazott szigorot azonban nehezen viselte, így három év után otthagya a bécsi intézményt.⁴

A pályaváltás körülményeiről emlékirataiban így ír: „Az 1906. év szeptemberében beiratkoztam a Budapesti Tudományegyetem Bölcsészeti Karára, történelem-latin szakos rendes hallgatónak. Húszéves voltam már, de mögöttem háromszetendei papnevelő intézeti nevelés valóban nem fokozta életrealitásomat”.⁵ Bölcsész tanulmányaival párhuzamosan beiratkozott az egyetem jogi karára is: a jogászira való áttérést azzal a tapasztalattal indokolta, hogy „a középiskolai tanárt sem a társadalom sem pedig a minisztériumok nem becsülik érdemeihez méltóan”.⁶ Az első alapvizsga letétele után a kolozsvári egyetemen folytatta tanulmányait – ahol Somló Bódog jogfilozófus is tanította –, s itt szerzett jogi doktorátust 1913-ban.⁷ Óriás a pályaváltás ellenére sem távolodott el teljesen a teológiai tanulmányoktól: 1919-ben kánonjogból is doktorált. „*Ecclesia vivit lege Romana*”, azaz „Az egyház a római joggal él”, tartja a középkori mondás: ekként szinte „sorsszerűnek” tekinthető, hogy Óriás Nándor végül a római jogban találta meg számításait.⁸

Egy rövidebb ügyvédjelölti, majd minisztériumi kitérő után 1914-ben került az Egri Érseki Jogliceum Római Jogi Tanszékére. Szavaiból némi bizonytalanság tükröződik, amikor a tanári állás elfogadásának körülményeiről ír: „A minisztériumi, bizvást remélhető lassú előmenetelt, amelyre magamat fölényesen alkalmasnak érzem, egyik napról a másikra feláldozni azonnali előlépésért, amelyre bizony még nem va-

³ Jusztinger János: Szakkollégiumunk névadója: Óriás Nándor. *Scriptura* 2014/1. sz. 193. o.

⁴ Benedek: Óriás Nándor... 77. o.

⁵ Óriás: Emlékeim... 69. o.

⁶ Vallomás egy évszázadról. Közelmépek – 104 éves jogászprofesszor. *Somogy Hírlap* 1990. november 3. 6. o.

⁷ Jusztinger: Szakkollégiumunk névadója... 193. o.

⁸ Pókecz Kovács Attila: Óriás Nándor (1886–1992). In: *Antecessores Iuris Romani. Óriás Nándor és Benedek Ferenc emlékezete* (szerk. Biró Zsófia – Jusztinger János – Pókecz Kovács Attila). *Publicationes Cathedrae Iuris Romani Quinqueecclesiensis* 4. PTE ÁJK Római Jogi Tanszék, Pécs 2016. 25. o.

gyok érdemes. Az íróasztalt elcserélni a katedrával?! Nem hazardjáték-e ez a hirtelen vállalkozás és nem vagyok-e könnyelmű szerencselovag?!⁹ Az ekkor 28 éves Óriás Nándor élete következő 41 évét a római jog tanításával tölti: jogászgenerációk bizonyíthatják, hogy megérte feláldoznia az íróasztalt a katedrára.

Az egri évek során – a viszontagságos idők közepette, ki-ki hosszabb-rövidebb ideig – kollégái közé tartozott Udvardy-Cserna László, Csutorás László, Dambrowszky Imre és Molnár Kálmán is.¹⁰ Visszaemlékezéseiből olybá tűnik, hogy minisztériumi munkatársai inkább arra biztatták, hogy a tanári pályáról mielőbb térjen vissza a „vezérkari” szolgálatba. A „kollegiális intelmek” ellenére Óriás végül negyedévszázadig tanított az egri joglíceumban.¹¹ 1923-tól az Egri Katolikus Fiú Felsőkereskedelmi Iskola igazgatói tisztjét is betöltötte, természetesen ezt az állásajánlatot csak azzal a fenntartással fogadta el, hogy jogakadémiai tanszékét változatlanul megtarthatja.

Óriás professzor az 1930-as évektől kapcsolódott be a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Jog- és Államtudományi karának életébe. 1930-ban a rabszolgafelszabadítás témakörében szerzett egyetemi magántanári képesítést Pázmány Zoltánnál, majd ezt követően kéthetente római jogot oktatott a pécsi joghallgatóknak.¹² Az évtized végén Óriás meghívást kapott a pécsi jogi kar vezetésétől: „1939. év május havában mintegy automatikus megoldási tervként merült fel a Karon, illetve a Tanszéken évek óta működő magántanárnak, az Egri Érseki Jogakadémia 25 év óta szolgáló romanistájának a pécsi egyetemi sürgősen leendő meghívása”.¹³ A kormányzó 1939. augusztus 2-án kelt határozatában Óriás Nándort „az egyetemi oktatás és tudományos szakirodalom művelése terén szerzett érdemei elismeréséül” egyetemi nyilvános rendkívüli tanárnak nevezte ki.¹⁴ Pázmány maga is támogatta Óriás kinevezését, amelyhez Marton Géza, a budapesti jogi kar neves tanára is gratulált.¹⁵ 1940. október 19-től Óriás már mint egyetemi nyilvános rendes tanár vezette a pécsi Római Jogi

⁹ Óriás: Emlékeim... 124. o.

¹⁰ Óriás: Emlékeim... 127. o.

¹¹ Óriás: Emlékeim... 131. o.

¹² Jusztinger: Szakkollégiumunk névadója... 194. o.

¹³ Óriás: Emlékeim... 161. o.

¹⁴ Jusztinger: Szakkollégiumunk névadója... 194.

¹⁵ Óriás: Emlékeim... 161. o.

Tanszéket.¹⁶

Pécsi beilleszkedését jelentősen megkönnyítette egyfelől, hogy a kinevezését megelőzően már hosszú évek óta óraadója volt az egyetemnek, így nem volt számára idegen a környezet, másfelől pedig az is hozzájárult a gördülékeny „átálláshoz”, hogy több kollégájával – például Molnár Kálmánnal és Dambrowszky Imrével – már Egerben is együtt voltak jogtanárok. Óriás professzornak lehetősége volt olyan neves jogászprofesszorokkal is együtt dolgozni, akik még a pozsonyi egyetemről, illetve a megszűnő pécsi püspöki jogakadémiáról kerültek a jogi karra. Jó szívvel emlékezett vissza Irk Albertre, Vasváry Ferencre, Vinkler Jánosra és Holub Józsefre.¹⁷

A pécsi jogi kar iránti hűségét jól példázza a következő történet: Szalai Béla miniszteri osztálytanácsos „örömmel újságolta, hogy a miniszter elfogadta azt a javaslatot, hogy én mint erdélyi születésű és nevelésű ember, a Kolozsvárott restituálandó egyetemre kerüljek. Személyi Kálmán pedig a pécsi tanszékre helyeztessék át. A közlés hallatára ösztönszerűen felszisszentem, s sűrűn elhatároztam, hogy Pécsen maradok s a nekem szánt sakkfigura szerepet – nem vállalom. Másnap Budapestre utaztam, s Martonffy Károlyt [...] oly értelmű megoldás szorgalmazására kértem, hogy a Ferenc József Tudományegyetem Jogi Karának Kolozsvárra való visszahelyezésével kapcsolatban a római jogi tanszéken nyilvános rendes tanárként Személyi Kálmán is addigi helyén maradjon”¹⁸.

Óriás professzor igazi pedagógus volt, aki meggyőződéses hittel vallotta, hogy a római magánjog kiemelkedő szerepet tölt be a jogászképzésben, s ennek megfelelően maga is lelkiismeretesen készült az előadásokra, szemináriumokra.¹⁹ Ahogy azt későbbi kollégája és utódja, Benedek Ferenc is írja róla „kiválóan megformált, úgyszólván cizellált előadásaira mindenkor nagy műgonddal készült, pedig azok – heti 8 óra ! – mindennap szerepeltek az órarendben. Sugárzott belőle a belső átélés, szaktárgyának a jogászképzésben betöltött fontos szerepébe vetett mély meggyőződés. A római jog nyújtotta lehetőségeket igyekezett maximálisan kihasználni a tanulmányai

¹⁶ Pókecz Kovács: Óriás Nándor és a római közjog. A 130 éve született professzor emlékezete. Scriptura 2016/2. sz. 127. o.

¹⁷ Óriás: Emlékeim... 163-173. o.

¹⁸ Óriás: Emlékeim... 180. o.

¹⁹ Pókecz Kovács: Óriás Nándor (1886-1992)... 28. o.

elején tartó „cupida legem iuventus” jogász hivatástudatának kialakításához”. Jögesetmegoldó és forráselemző szakszemináriumain rendszerint hétköznapi életből merített példákkal kívánta „közelebb hozni” a római jogot a hallgatókhoz. Oktatói stílusát jól jellemzi egykori hallgatója, Csank István visszaemlékezése: „Azt is megtette nem egyszer, hogy az alapvizsgákon a hallgatókat leültette, majd a zsebéből kivett valamit, letette az asztalra és megkérdezte, hogy mi ez? Az első vizsgázó kiment, megtekintette azt a valamit és megállapította, hogy az egy bogár. Nem, köszönöm, elbukott. A második: Ez egy döglött bogár. Nem, ön is elbukott. A harmadiknak – aki ismerte a bogarakat – felragyogott a szeme és boldogan kivágta: Méltóságos Úr! Ez egy döglött kőrishogár. Nem, ön is elbukott. Van még vizsgázó? A többiek már nem is mertek jelentkezni. A vizsga befejeztével a folyosón az egyik joghallgató megkérdezte tőle, hogy: Méltóságos Uram, mi volt az az izé? Erre erősen megcsóválta a fejét, és a következőket mondta: Nem győzöm eleget hangoztatni, hogy tanuljanak meg jogász módon gondolkodni. Az az izé egy »res nullius« volt, amit bárki okkupálhat”.²⁰

Egyedi oktatói eszköztárába tartoztak az ún. „peripatetikus római jogi séták” is, amelyek alkalmával körbejárta a hallgatókkal a várost, útba ejtve a piacot is. A hallgatók feladata az volt, hogy az útközben felmerülő történéseket jogilag értékeljék, s helyes következtetéseket vonjanak le belőlük, azaz a „római jog szemüvegén keresztül” szemléljék az esetet. A séta kollokviumok oktatásmódszertani létjogosultságát Óriás így indokolta: „az élenjáró ifjú kartárs lassanként egyre többet vesz át az oktató tevékenységéből, s ez nyilvánvalóan a tudományos utánpótlás síkjába eső, nagy értékű eredmény, melynek felismerése néhány ifjabb tanártársam tevékenységére is serkentően hatott”.²¹ Jól látható tehát, hogy Óriás professzor közvetlen, a hallgatókat végtelenül tisztelő, ám kellő szigorral bíró oktató volt. Az ifjú joghallgatók bátran fordulhattak hozzá, hiszen úgy vélte „oktatómunkája csak akkor lehet eredményes, ha hallgatóit nem pusztán számnak tekinti, hanem igyekszik bennük meglelni a tanulmányi és egyéb, gyakran egzisztenciális nehézségekkel küszködő embert, akit nem mulasztott el kitartó munkára ösztönözni, krízishelyzetben bátorítani”.²² Büszkeséggel töltötte el, ha egykori hallgatói sikereket értek el a jogász hivatásban, így pályájukat

²⁰ Sereg András: Óriás Nándor – Iskolateremtő Óriás. Jogi Fórum. <https://www.jogiforum.hu/arckepcsarnok/2015/02/13/orias-nandor-iskolateremto-orias/> (2023. 11. 20.)

²¹ Óriás: Emlékeim... 204. o.

²² Benedek: Óriás Nándor... 79. o.

később is figyelemmel kísérte.

Tanszékvezetői tevékenysége mellett két ízben a kar dékáni tisztségét is betöltötte. A visszaemlékezések szerint Óriás diplomáciai érzékének és kiváló tárgyalókészségének volt köszönhető, hogy „az intézmény a háborús időszakot nagyobb anyagi veszteség nélkül tudta átvészelni, s az oktató munkáját is mihamarabb megkezdhette”.²³ Figyelemreméltó, hogy Óriás professzor 14 esztendőn át egyedül, tanszéki segédszemélyzet nélkül oktatott, hiszen Benedek csak 1953-ban, a nyugdíjazását megelőző két évben kapcsolódott be tanársegédként a tanszéki munkába. Abay Gyula helyettesítőjeként az 1944/45-ös tanév második szemeszterében a pénzügytan tárgyat is előadta.²⁴ Pécsi professzorként részt vett az oktatási minisztérium megbízásából készülő egységes római jogi jegyzet kidolgozásában is, amelynek társszerzői Halász Aladár és Marton Géza voltak.²⁵

Szociális érzékenységre utal, hogy jelentős szerepet vállalt az ifjúsági ügyek szervezésében is: az Americana Diákegyesület vezető tanáraként tevékenykedett, vezette a pécsi egyetemi menzát, illetve igazgatta az egyetem keszthelyi üdülőházát. Megtisztelő feladatnak érezte, hogy a nyári szünidőben is közel lehet az egyetemi ifjúsághoz, s segítheti őket gondos-bajos ügyeikben. Részt vállalt a Keszthelyi Nyári Egyetem megvalósításában is, amely egy rövid, de annál komolyabb, három hetes „tanfolyam” volt. A meghívott előadók az egyetem neves professzorai és magántanári voltak, akik – szállás és étkeztetés ellenében – ingyen vállalták a programon való részvételt.²⁶

Óriás professzor életművéből kiemelendők az egyetemi oktatói és kutatói munkáról írt esszéi, tanulmányai. A „Magyar Felsőoktatás”²⁷, illetve az „Egyetem és társadalom”²⁸ című munkái összefoglalják az egyetemi képzés fontosságáról vallott nézeteit: álláspontja szerint az egyetemnek olyan iskolának kell lennie, „amelyben

²³ Jusztinger: Szakkollégiumunk névadója... 195. o.

²⁴ Jusztinger: Szakkollégiumunk névadója... 198. o.

²⁵ Halász Aladár – Marton Géza – Óriás Nándor: Római jog. Közoktatási Jegyzetellátó Vállalat, Budapest 1952.

²⁶ Óriás: Emlékeim... 191-194. o.

²⁷ Óriás: Magyar Felsőoktatás. Katholikus Szemle 1937/10. sz., 577-587. o.

²⁸ Óriás: Egyetem és társadalom. Pannonia 1941-1942/3-4. sz. 242-247. o.

nem csak kutatják és hirdetik, de tanítják is a tudományok igazságát”, s így még a látogatását is el kell kerülni annak, hogy az egyetem „diplomagyárként” működjön.²⁹

Pécsi oktatói karrierje 16 év után, 1955-ben ért véget. Óriás professzor ekkor 69 éves, egy évvel áll a törvényes nyugdíjazás előtt. Magát ugyan „jó iskolamesterként” jellemezte, egy tanfelügyelői ellenőrzés alkalmával azonban közölték vele, hogy „az egyetemnek nem jó iskolamesterekre, hanem tudósokra van szüksége”. Ma már nyilvánvaló, hogy Óriás a diktatúra áldozata lett: az 50-es évek derekára ugyanis egyre inkább felerősödtek ellene az ideológiai támadások. Szamel Lajos, a Pártszervezet vezetője a Kari Tanács 1955. május 14-én tartott rendkívüli ülésén fejezte ki nemtetszését Óriás Nándor „ideológiai képzetlensége” miatt: „Óriás tíz év óta egyetlen szocialista publikációt sem bocsátott ki. Ezen negatív jelenségek miatt a Párt Óriást bizalmatlansággal kezelte, mi rajtunk, kommunista és pártönkívüli oktatókon nem fog múlni, hogy ha megfelelő lépések megtörténnek a bizalmatlanság légköre elmúlják”.³⁰ Az örök optimista professzor emlékirataiban – némi derűvel – így idézi fel kényszernyugdíjazásának körülményeit: „Számomra megtisztelő kivételezés volt, hogy míg a Kar többi professzorának a dékán hozta meg a nyugdíjazás iránti kérelem előterjesztésére szóló felhívást, én – az utolsó mohikán – abban a megtiszteltetésben részesültem, hogy négytagú bizottság szállott ki nyugdíjazásom előkészítésére, illetve megalapozására”.

II. Óriás Nándor szakirodalmi munkássága

Óriás professzor tudományos kutatásainak fókuszában főként a római személyi- és családjog, illetve a római közjog állt. Saját tudományos teljesítményét ezekkel a szavakkal jellemezte: „Mint tanár nem annyira tudós igyekeztem lenni, aki kevesek által olvasandó szakkönyveket izzad össze”³¹. Úgy vélte, hogy a római jog „képző hatását és nevelő erejét” sokkal inkább pedagógusként tudja szolgálni, mintsem kutatóként. Publikációinak száma – napjaink tudományos elvárásait tekintve – közel sem nevezhető terjedelmesnek.³² Ez azonban nem jelenti azt, hogy Óriás Nándor nem alkotott

²⁹ Pókecz Kovács: Óriás Nándor (1886-1992)... 35. o.

³⁰ Pókecz Kovács: Óriás Nándor (1886-1992)... 31. o.

³¹ Óriás: Emlékeim... 197. o.

³² Óriás Nándor publikációs listáját ld. Jusztinger János: Óriás Nándor szakirodalmi munkássága. In: Antecessores Iuris Romani. Óriás Nándor és Benedek Ferenc emlékezete (szerk. Biró Zsófia

„maradandót” a római jog területén. Szakirodalmi munkássága köréből kiemelendő az 1928-ban kiadott „*Manumissio*” című monográfiája,³³ amellyel magántanári képesítést szerzett egyetemünkön.³⁴ Habilitációs munkájában foglalkozik a *manumissio* fogalmával, a rabszolga felszabadító ügylet alanyával, valamint a felszabadítás egyes formáival. A *manumissio* témakörénél maradva, 1930-ban jelent meg a „*Manumissio necessaria*” c. munkája,³⁵ amely a rabszolga felszabadításának szükségképpeni esetét tárgyalja.³⁶ A római jogi mellett – nem távolodva egykori pályáitól – tudományos igénnyel művelte a kánonjogot és pedagógiát is.

Tudományos pályafutása egyik fénypontjaként emlékszik vissza önéletrajzi művében a „*Pontificium Institutum Utriusque Iuris*” által a IX. Gergely pápa Decretalisai kihirdetésének 700. és a jusztiniánuszi kodifikációt befejező *Codex repetitae praelectionis* életbe léptetésének 1400. évfordulója alkalmából Rómában rendezett nemzetközi kongresszuson tartott előadására, amellyel – kitűnő latin nyelvtudásának és szónoki képességeinek köszönhetően – kimagasló sikert aratott.³⁷

„*A római jog tanulásának mai jelentősége*”³⁸ című tanulmányában rámutatott a római közjog egyetemi oktatásba való integrálásának szükségességére is. A tárgykörben tett erőfeszítését azonban nem koronázta siker, hiszen a római közjognak ekkor még nem voltak hazai tudományos előzményei, s így annak jelentőségével sem volt tisztában a professzori kar.³⁹ Nyugdíjazásának körülményeihez kötődik egyetlen publikált, római közjogi tárgyú írása, amelyben Maskin szovjet történész „*Augustus principatusa*” című művét mutatta be, kritikai hangvételben. Az előbbieken már felelevenített kari „politikai légkör” és az őt ért támadások megmagyarázzák azt, hogy e tanulmányát Óriás professzor miért a Kari Tanács jegyzőkönyvében adta közre: a

– Jusztinger János – Pókecz Kovács Attila). *Publicationes Cathedrae Iuris Romani Quinqueeclesiensis* 4. PTE ÁJK Római Jogi Tanszék, Pécs 2016. 45. o.

³³ Óriás Nándor: *Manumissio*. Tanulmány a római jogból. 1. könyv. A *manumissio* fogalma és kellékei. Eger 1928.

³⁴ Benedek: Óriás Nándor... 78. o.

³⁵ Óriás Nándor: *Manumissio necessaria*. Eger 1930.

³⁶ Jusztinger: *Szakkollégiumunk névadója...* 195-196. o.

³⁷ Óriás: *Emlékeim töredékei...* 198-199. o.

³⁸ Óriás: *A római jog tanulásának mai jelentősége*. In: *Az egri érseki jogakadémia évkönyve 1933/34-1934/35. akadémiai évekről*, Eger 1936.

³⁹ Pókecz Kovács: Óriás Nándor (1886-1992)... 130. o.

kiépülő augustusi hatalmi berendezkedés és az 1950-es évek diktatúrája akarva-akaratlanul is párhuzamba állítható. A recenzio – kritikai éle és rövidsége ellenére – tárgyilagosan, ideológiai elemek nélkül vizsgálja a Maskin-művet, s rávilágít a nyugati romanista szerzők érdemeire is.⁴⁰ Az utókor azonban nem hagyhatja megjegyzés nélkül azt, hogy Óriás e lépésével nemcsak jogászi, de emberi tartásáról is tanúbizonyságot tett.

III. Záró gondolatok

1955-ös nyugdíjba vonulását követően Óriás professzor – hűséges lokálpatriótaként – egészen 1990-ig Pécsen maradt. Az őt ért méltánytalanságokat némiképp ellensúlyozta, hogy egykori hallgatói nem feledkeztek meg róla: Földvári József meghívta az Egyetem Baráti Társaságának elnökségébe. A szervezet volt hallgatók és oktatók rendszeres találkozóját biztosította, s az éves rendezvényeknek Óriás professzor is visszatérő díszvendége volt.⁴¹

Nyugdíjas éveiben – amely Óriás matuzsálemi korára tekintettel közel 40 éves időszak volt – több elismeréssel is méltatták: 100. születésnapja alkalmából II. János Pál pápa a Nagy Szent Gergely Rend lovagkeresztjével tüntette ki, doktorrá avatásának 80. évfordulójára pedig a megkapta a Magyar Köztársaság Zászlórendjét. Pécshez való hűsége miatt kiemelendő, hogy a város 1991-ben díszpolgári címet adományozott a számára.⁴²

A hazai jogásztársadalom mind Egerben, mind Pécsen őrzi Óriás Nándor emlékét. 1992-ben emléktáblát helyeztek el az egeri érseki palotánál, ahol jogliceumi tanársága idején élt. A Magyar Jogász Egylet Heves Megyei Szervezetének kezdeményezésére több ízben megrendezték az „Óriás Nándor Jogásznapi” c. eseményorozatot.⁴³

Jeles elődünk emlékét egyetemünkön is ápoljuk: alapításának 10. évfordulóját ünneplő szakkollégiumunk Óriás Nándor nevét viseli. A legkiválóbb joghallgatók

⁴⁰ Pókecz Kovács: Óriás Nándor (1886-1992)... 35. o.

⁴¹ Jusztinger: Szakkollégiumunk névadója... 203. o.

⁴² Pókecz Kovács: Óriás Nándor (1886-1992)... 35. o.

⁴³ Jusztinger: Szakkollégiumunk névadója... 203-204. o.

teljesítményét minden évben Óriás Nándor-díj adományozásával ismeri el az „Óriás Nándor Alapítvány a Jogászképzésért” alapítványi kuratóriuma. Felemelő érzés, hogy az a tanterem is Professzor úr nevét viseli, amelyben kiváló római jogi előadásainak nagy részét tartotta.

Óriás Nándor szellemisége az idő múlása ellenére is áthatja a jogi kart. Az egyetem polgáraitól kötelességünknek érezzük az emlékezést annak érdekében, hogy a pécsi joghallgatók újabb és újabb generációja ismerje Óriás professzor nevét. Nem utolsó sorban, a pátriarchiai kort megélt Óriás Nándor életműve bizonyíték arra is, hogy a római jog „konzervál”: érdemes tehát tanulni és művelni a stúdiumot.

Isten éltesse az Óriás Nándor Szakkollégiumot, s adjon erőt, hogy még sokáig emlékezhessünk „jó iskolamesterünkre”! *Ad multos annos!*

Várallai Luca

alelnök, Óriás Nándor Szakkollégium

A modern magyar családjog kialakulása - Pap Tibor munkássága fényében

„Egy tömbből faragott alkatod arckifejezéseinek emléksorozatából talán az a kissé visszafojtott mosoly villan leggyakrabban élénk, amely egyszerre fejezett ki megütközést, elítélést, kissé fölényes gúnyt, derűs megértést és a megoldás optimista elvárását. Ezáltal volt egyéniséged olyan karakterisztikus, tiszteletet érdemlő, kellemes és felejtetetlenül Pap Tibori”

Részlet Ádám Antal búcsúbeszédéből¹

I. Pap Tibor életútja és a családjogi rezsिम alakulásának miértjei a szocializmusban

Pap Tibor kétségkívül az egyik legnevesebb, legtehetségesebb családjogászok egyike a Kádár-rendszerben, ezt követően a rendszerváltozáskori Magyarországon. Olyan korszakban élt és alkotott, amely rendkívüli módon meghatározta Magyarország gazdasági, társadalmi és politikai berendezkedését. Ennek ellenére ilyen háttérrel próbálta meg megalapozni a magyar családjog eszköztárát. Ez a tanulmány az ő munkásságának és életpályájának állít emléket. A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Polgári Jogi Tanszékének Családjogi és Szociális Jogi Csoportja kiváló megemlékezés csokorjának egyik része a „Pap Tibori” Polgári Jog II. Tanszék felélesztése.

Mindenekelőtt fontos kitérni arra, hogy miért éppen a szovjet jog övezte a jogi munkáinak nagy részét. Erre egyszerű választ kell adnunk, ugyanis a kor szelleme megkövetelte, hogy a szovjet jogi rezsimből átvett elemek meghatározóak legyenek a magyar jogrendszerben is, ezek immanens részét képezték egyúttal más, a szovjet blokk más területeinek jogrendszerében, jogalkalmazásában. Pap Tibor továbbá számos Szovjetunióban tett utazása során ismerkedhetett meg az ottani jogintézmé-

¹ Ádám Antal: Búcsú Pap Tibortól. In: Emlékkönyv Pap Tibor professzor halálának 25. évfordulójára (szerk. Filó Erika). Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs 2002. 8. o.

nyekkel, amelyek a mai napig megtalálhatóak a magyar családjogban. Munkássága olyan felbecsülhetetlen érték, hogy a modern családjogi rezsím egészében fellelhető.

Pap Tibor 1921-ben született Munkácson, általános- és középiskoláit számos helyen folytatta, ez annak volt köszönhető, hogy édesapja ragaszkodott ahhoz, hogy idegen nyelveket tanulhasson. Ezt a tudását a Szovjetunió különböző területein is kamatoztatta. Leningrádi ösztöndíjként részesülhetett abban a megtiszteltetésben, hogy elsajátíthatta a szovjet jog nagy részét. Nemzetközi, tudományos kapcsolatait már a Pázmány Péter Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának hallgatójaként is elindította, de nagy hatással volt rá Venediktov és Rajher professzor urak munkássága, amellyel a leningrádi aspirantúrán szerzett tapasztalatokkal bővült.²

Később a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának Polgári Jogi II. Tanszék meghívott oktatója, majd állandó oktatója és tanszékvezetője lett. A Polgári Jog II. Tanszék létrehozása ugyanis nem volt idegen, hiszen az akkori Családjogi Könyv létrehozásával egy újabb jogterület vált ki a klasszikus civilisztikai, magánjogi tudományokból, amelynek elemei a mai modern magyar családjogban is fellelhetőek.³

Tudományos folyóiratok szerkesztésében vett részt, amellyel hozzájárult a szovjet családi jog magyar jogi rezsímbe történő megfelelő intézményeinek integrálásához, kezdve egy utat a modernizáció felé. Kiemelendő, hogy részt vett a polgári törvénykönyv és családjogi könyv szerkesztésében, megmunkálásában.

Miért nem szentelünk nagyobb figyelmet a családjog külön jogágának és miért mondhatjuk mégis ennek ellenére, hogy számos változás tapasztalható a Pap Tibori családjogfelfogás óta? A 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről (továbbiakban: Ptk.), azaz az új Polgári Törvénykönyvekbe való integrálásával kisebb jelentőségű, másodlagos jellegű magánjogi területté alakult a családjog?

A folyamat első állomásaként érdemes tisztázni, hogy a tulajdonviszonyok rendezése miatt aligha lehetett klasszikus magánjogról beszélni az 1940-es, 1950-es

² Korinek Beáta Zsófia: „Felejthetetlenül Pap Tibori” In: Pécsi Jogászprofesszorok emlékezete, 1923–2008 (szerk. Kajtár István). Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs 2008. 71–74. o.

³ Uo.

években. A jogalkotás szinte változatlanul beillesztette a szovjet jogintézményeket, így a „burzsoá jog” tabunak számított. Az 1950-es évektől kezdve – a tanácsrendszer kiépítésével – a családjogban is megjelennek a vagyoni viszonyrendszerek államjoggal való kapcsolatait, azaz kialakul az akkori értelemben vett polgári jogi szabályozás, amelyhez kötődik a családjog, házassági jog, öröklési jog.⁴ A vagyoni jog „közjogias”⁵ lelkülete nagy hatással volt a magyar családjog alakulására. A szocialista jogtudomány a családjog fogalmi elemei között jegyzi a házassági viszonyokat⁶, amelynek alapja a család, mint erős társadalmi és gazdasági alkotóelem. A gyermek születése, a leszármazás, illetve a szülő-gyermek közötti kapcsolat tisztázására második fogalmi elemként a rokoni kapcsolatok tisztázása jött létre, amelyben a nem vérségi kapcsolat, az örökbefogadás is megjelenik.⁷ A rokoni kapcsolat nélküli intézményes biztosítás érdekében rögzítésre került a gyámság intézménye is.⁸ Pap Tibor azonban ragaszkodott a családjog polgári jogtól történő elhatárolásához, ugyanis a szovjet jog kategorikusan elválasztotta egymástól a két ágazatot. Ennek oka a házassági vagyoni jog fragmentációja a nem szocialista jogrendszerekben, amelynek eredményeképpen ez a jogalkotási módszer nem épült be a szovjet jogba.⁹ Nem vagyoni viszonyok függvényében, pusztán érzelmi alapú viszonyrendszerként tekintettek a házasság intézményére, hiszen fogalmilag értelmezhetetlen volt az ideológiai környezetben a magánjog-közjog elhatárolódása miatt. A férfi és nő közötti gazdasági egyenjogúság, a kölcsönös gazdasági és érzelmi alapú közösség, valamint szövetség intézményének tekintették a házasságot, amelynek inkább személyi viszonyokhoz köthető szabályrendszert tulajdonítottak, mintsem vagyoniakat.¹⁰ Kecskés László azonban kategorikusan elutasította a családjog önálló jogágiságát, szemben Lábady Tamással, aki viszont hangsúlyozta, hogy az elkülönítés csupán ideológiai alapokon nyugszik és ez

⁴ Verebics János: A szovjet polgári jog hatása az alakulóban lévő magyar civilisztikára, 1948-1951. Állam és Jogtudomány 2017/3. sz. 7. o.

⁵ Közjogias lelkületen értendő, hogy az állam maximálisan beleavatkozott a jelenlegi polgári jogi értelemben a családok vagyoni viszonyaiba és helyzetébe, azaz nagyon magas fokú kontrollt gyakorolt.

⁶ Pap Tibor: Magyar családjog. Tankönyvkiadó, Budapest 1982. 9-11. o.

⁷ Pap: i. m. 14. o.

⁸ Pap: i. m. 15. o.

⁹ Uo.

¹⁰ Pap: i. m. 16. o.

évekkel később már értelmezhetetlen viszonyokat teremthet.¹¹

II. A modern magyar családjog és a szovjet családjog közötti főbb különbségek – út egy modern(ebb) családjog felé

Az előző fejezetben említett vagyoni viszonyokat érintő jogintézmények ilyen vonalon történő alakulása nem véletlen, hiszen bizonyos elemektől szabadulnia kellett a mai értelemben vett modern családjognak, bizonyos elemeket pedig fel kellett vennie. A folyamat azonban nem automatikus és gyors reakciót igényel mind a jogalkotástól, de legfőképpen a jogalkalmazástól. Mitől nevezhető ezen szempontok szerint a magyar családjogi rezsím modernnek?

A társadalmi, gazdaságszerkezeti átalakulások a családjogi rezsímet érintették legjobban. Ennek lenyomatait érezhetjük abban, hogy az egyházi és kánonjogi szabályok relevanciája, kikényszeríthetősége megkérdőjelezhetővé vált, a házassági vagyoni jog is mint külön említendő terület megjelenik, valamint a szülő-gyermek viszonyában is egyre több személyi és vagyoni elem megfigyelhető.

Modern családjogi tendenciában megfigyelhető, hogy bizonyos intervallumokban meghatározott problémákra fókuszál a szabályozás. A szocialista családjogban előtérbe kerülnek a kollektívát érintő, a társadalom egészét vagy nagyobb társadalmi réteget lefedő szabályozások. Ide tartozik a gyermek-és ifjúságvédelem felvirágoztatása. A rendszerváltás után a szülői jogkörök és státusz bővítését célozták meg, amelynek okai közt a nemzetközi egyezményeknek való megfelelés áll, ezt követően a gyermek érdekének védelme kerül mind az anyagi- és eljárásjogi szabályok középpontjába (gyermekjogok), majd megjelenik a szülői jogkör kereteinek újabb kibővítése. Véleményem szerint a társadalmi, gazdasági körülmények változása esetében a leginkább időben reagáló jogterület a családjog, hiszen a társadalom alapkövének tekintett család viszonyaiban, viszonyrendszerében elsődleges beavatkozás szükséges, amelyhez hozzákapcsolódik a bírói gyakorlat által kialakított standardok. A Covid-járvány, az orosz-ukrán konfliktus és az arab-izraeli konfliktus okozta gazdasági és társadalmi berendezkedéshez a leggyorsabban egyrészt a nemzetközi jogi,

¹¹ Weiss Emília: Az új polgári törvénykönyv és a családjogi viszonyok szabályozása. Polgári Jogi Kodifikáció 2000/2. sz. 6.o.

majd az egyes államok nemzeti szabályainak közjogi rendszerének változása alkalmazkodik, de a kollektívát ténylegesen érintő jogi kereteket először a bírói gyakorlat fogja kialakítani a magánjog területén. Így történt ez az infláció első hullámánál is, mikor a bírói gyakorlatban kénytelenek voltak a gyermektartás díjának felemelését szorgalmazni a házassági bontóperек esetében¹², azonban a minimálbér emelése és a bérek emelése általánosságban még nem indult be a magyar gazdaságban.

II.1. A házasság, jegyesség és a bontóper hatásainak vizsgálata

A tulajdonviszonyok átalakulásával a magyar szocialista rendszerben megnő a házasságkötési kedv, egyúttal háttérbe szorulnak a gazdasági szempontok. A társadalom nagy része úgy éli életét, hogy nincsenek markáns különbségek a béreket illetően, így az egzisztenciális tényezők mellékszempontokká válnak a párválasztásban. A tömeges női munkavállalás eredményeként azonban a nők egyszerre válnak „kenyérkeresővé” és egyszerre kell a család életében való munkamegosztást is menedzselniük, amelynek olyan várható következménye lesz, hogy hiába nő meg a házasságkötési kedv a 70'-es, 80'-as években, a házasságok felbontásának száma is növekszik. Az egyenlőtlen családon belüli munkaterhelés férfiak és nők között a házasság felbontásának jogi rezsimjének átalakítását igényelték. Megnő a feleség, nők által beadott kereseti kérelemmel induló eljárások száma és elterjed az egyszülős családmodell, amely újabb kihívást jelent a jogalkotásnak.

A házasságkötést megelőző aktus az eljegyzés. Az intézményhez nem kapcsolnak jogi relevanciát, így az 1894. évi XXXI. törvény (továbbiakban: Ht.) sem szabályozta. Az 1952. évi IV. törvény a házasságról, a családról és a gyámságról (továbbiakban: Csjt.) sem rendelkezett a jegyességről, sem a házasságkötést megelőző ún. várakozási időről. Később az I. novella bevezette a házasságkötési szándék bejelentésétől számított 30 napos várakozási időt, ennek oka a szándék komolyságának, megfontoltságának biztosítása volt.¹³ Ellenben a katolikus házasságjog a jegyességet egy szilárd, kontinuitást feltételező szerződéses megállapodásnak tekintette, amely a jövőre nézve szóló kölcsönös házassági ígéretet jelent (sponsalia de futuro).¹⁴ A

¹² Lásd: Kúria Pfv. II.21.474/2019/8.

¹³ Herger Csabáné – Katonáné Pehr Erika: Magyar családjog. Novissima, Budapest 2021. 36. o.

¹⁴ Pap: i. m. 80. o.

hatályos jogunkban nem családjogi, de még csak nem is magánjogi intézményként definiáljuk a jegyességet. Ennek oka, hogy feltételei nincsenek tételiesen tisztázva és ha a házasságkötés megghiúsulására kerül sor, a jogvitát kötelmi kereteik között is meg lehet oldania jegyesség intézményesítése nélkül is.¹⁵ Azonban lehetőség van a házasodni kívánó feleknek előzetesen házassági vagyoni szerződést kötni a Ptk. 4:34.§-a alapján. Az intézményesítés felé vezető lépés volt, hogy a jegyességből adódó vagyoni ráfordítások a visszakövetelési jog tekintetében kikényszeríthetővé váltak.¹⁶ Nizsalovszky Endre szerint „az, ami családHa az egyik fél szándékos magatartásával a jóhiszemű másik félben meggyőződést keltett a házasságkötési szándékot illetően és visszalépett, a jóhiszemű fél vagyoni és nem vagyoni kártalanításra jogosult. A kérdés ebben az esetben, hogy a szándékos megtévesztő magatartás, illetve a másik fél közreható magatartása mennyiben értékelhető a kártalanítás tekintetében. Ezenkívül a Ptk. 6:237.§ (3) bekezdése alapján lehetőség van az ajándék visszakövetelésére, amelyet a jegyesség alatt adtak a szokásos mértéket meghaladóan. A hatályos jogunk nem ismeri el hozzátartozónak a jegyest, ellentétben a korábbi anyagi és eljárásjogi kódexeinkkel.¹⁷ Összességében elmondható, hogy Pap Tibor kezdte meg a jegyesség, mint erkölcsi intézmény hangsúlyozását, amely aggályos volt a szocialista korszak jogfejlődését tekintve.¹⁸

Pap Tibor a következő definíciót tulajdonítja a házasság intézményének: „A magyar családjog értelmében a házasság egy férfi és egy nő egyenjogú, szabad, önkéntes szövetsége, amely családot létesít, házastársi jogokat és kötelezettségeket keletkeztet, és amely a törvényben meghatározott szabályok megtartásával jött létre.”¹⁹ Fontos kiemelni, hogy a szocializmus időszakában jogunk tiltotta a férfi és nő között lévő egyéb kapcsolatok egyidejű fennállását, egyúttal hátrányos jogkövetkezményeket fűzött hozzá.²⁰ A Ptk. 4:3.§-a által megnevezi a házastársak egyenjogúságának elvét, amely a szocializmus időszakában nyerte el mai – természetesen nem gazdasági

¹⁵ Herger – Katonáné Pehr: i. m. 35. o.

¹⁶ Herger – Katonáné Pehr: 36. o.

¹⁷ Herger – Katonáné Pehr: 37. o.

¹⁸ Barzó Tímea: A házasságkötés. 2013. évi V. törvény a Polgári Törvénykönyvről kommentárja (szerk. Csehi Zoltán – Bodzási Balázs – Tókey Balázs). Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft., Budapest 2021. 562. o.

¹⁹ Pap: i. m. 75. o.

²⁰ Uo.

és társadalmi jellegű emancipációs törekvéseket magban rejlő- formáját, amellyel Pap Tibor szembe állítja a burzsoá családjog akénti vélekedését, hogy a férj hatalmat gyakorolt a feleség, valamint a gyermekek vonatkozásában és ennek a családi vagyon kezelésében, a házassági vagyonjog tekintetében volt lenyomata.²¹

A legnagyobb különbség, hogy a szocialista jogban nem tekintették kontraktuális vagyoni jogi ügyletnek a házasságot, nem polgári jogi jellegű szerződésnek minősítették és ebből adódóan a házasságnak a polgári jognak a szerződések tekintetében kialakult szabályai sem voltak alkalmazhatóak. Az akarathibák megléte nem eredményezhette a házasság érvénytelenségét, csak külön erre irányuló eljárásban történhetett annak érvénytelenné nyilvánítása.²²

A házasságkötést megelőző eljárások keretében kötelező vált annak igazolása, hogy a házasulandó felek részt vettek a család-és nővédelmi tanácsadáson, amelynek indoka volt, hogy elkerülhetővé váljanak az érvénytelenné nyilvánítandó házasságkötések és az anyakönyvvezetőnek már a házasulási szándék hatóságához történő bejelentésétől kezdve ezt is figyelembe kellett vennie.²³ Ennek jogtörténeti előzményeként megemlítendő, hogy az 1941. évi XV. törvénycikk értelmében a Ht. kiegészítéseként zsidó és nemzsidó közötti házasságkötések számát azzal próbálták megakadályozni, valamint redukálni, hogy kötelezővé tették a házasságkötés előtti orvosi vizsgálatokat, amelyeket nem civil orvosok, hanem tisztiorvosok végeztek.²⁴

Az 1952. évi IV. törvény a házasságról, a családról és a gyámságról a következő alaki kellékeket állítja fel a házasságkötéshez. A házasság csak akkor jöhet létre, ha a házasulók együttesen jelen vannak az anyakönyvvezető vagy a tanács végrehajtó bizottsága előtt és személyesen kijelentik, hogy egymással házasságot kívánnak

²¹ Pap Tibor: Társadalmi igények és a családjogi törvény. Jogtudományi Közlöny 1973/10. sz. 504. o.

²² Pap: Magyar családjog. 79-80. o.

²³ Pap: Magyar családjog. 87. o.

²⁴ 1941. évi XV. törvénycikk a házassági jogról szóló 1894.: XXXI. törvénycikk kiegészítéséről és módosításáról, valamint az ezzel kapcsolatban szükséges fajvédelmi rendelkezésekről 1.§: „A házasság kihirdetését csak akkor szabad elrendelni, illetőleg a kihirdetés alól csak akkor szabad felmentést adni, ha mindegyik házasuló fél harminc napnál nem régebb keletű tiszti orvosi bizonyítvánnyal igazolja, hogy a lakóhelye szerint illetékes tiszti orvosnál megjelent, egészségi állapotának megállapításához a szükséges felvilágosításokat megadta, magát megvizsgáltatta és a vizsgálat nem állapított meg fertőző gümőkört vagy fertőző nemibajt.”

kötni.²⁵ Az egyértelmű nyilatkozat azt jelenti, hogy nem tartalmaz olyan kijelentést, amely megkérdőjelezi a házasulandók szándékát, valamint nem köti feltételhez a házasságkötést. A házasulandók jognyilatkozata érvénytelen, ha azt meghatalmazott teszi. Érdekesség, hogy Pap Tibor külön kiemeli, hogy ha az anyakönyvvezető nem hivatalos minőségben jár el, hanem akár egy magánéleti szituációban és nem a hivatali kötelezettségei teljesítésekor, a házasság ugyancsak érvénytelennek minősül.²⁶ Ehhez kapcsolódik, hogy a házasságot az illetékes anyakönyvvezető hivatali helyiségében, a jogszabályok betartásával kell megkötni. Azonban rendkívüli körülmény (házasulandó felek életét súlyosan veszélyeztető vagy halállal fenyegetett betegség) esetében indokolt lehet más, hatóság által engedélyezett helyiségben, helyszínen is lebonyolítani a házasságkötést. A szocializmusban terjedt el az a gyakorlat, hogy a polgári esküvői szertartások nem anyakönyvi hivatalban történtek, hanem termelőszövetkezetekben, üzemekben.²⁷ További alaki kellék a nyilvánosság, hiszen a két tanú és a házasulandó felek aláírásával az anyakönyvvezető csak így tudja bejegyezni a házassági anyakönyvbe a jogviszony létrejöttét.

A szekularizáció eredményeképpen az egyházi házasságkötésnek semmilyen jogi relevanciája nincsen, a kötelező polgári házasság elvéből adódóan csak az állam illetékes szerve működhet közre a házasságkötésnél, így a felek privátszférájába tartozik az egyházi házasságkötés.²⁸ Az 1894-es Ht. által bevezetett kötelező polgári házasságkötés megoldást jelentett a vegyes házasságok esetében, a szocializmusban ennek nem tulajdonítottak nagyobb jelentőséget.²⁹

A 20. században a magyar bontójog jelentős változásokon esett át, ugyanis a liberális felfogás alapján a vétkességi elven álló bontó okok mellett megjelennek az objektív okokra való hivatkozások (öt évi különélés, gyógyíthatatlan elmebetegség) és a közös megegyezéses bontás azzal a kritériummal, hogy a házasság legalább két éve fennáll.³⁰ Ennek szabályozási rendszere azonban csak abból az aspektusból jelentős jelen tanulmány szerint, hogy milyen mértékben vették figyelembe a bontó-

²⁵ Pap: Magyar családjog. 81. o.

²⁶ Pap: Magyar családjog. 84. o.

²⁷ Uo.

²⁸ Pap: Magyar családjog. 82. o.

²⁹ Herger – Katonáné Pehr: i. m. 41. o.

³⁰ Herger – Katonáné Pehr: i. m. 42. o.

perek során a gyermekek érdekét. A Csjt. 18.§ (2) bekezdése ugyanis kimondja, hogy „A házasság felbontásánál a közös kiskorú gyermek érdekét figyelembe kell venni”. Ennek gyakorlatban történő tényleges betartása azonban megkérdőjelezhető ebben az időszakban, tekintve, hogy a házasságból származó több közös kiskorú gyermekek elhelyezésénél nem voltak tekintettel az esetek többségében a testvéri kapcsolatokra. A szocializmus időszakában, amikor a válások száma jelentős mértékben nőtt, az egy családban nevelkedő gyermekek közötti testvérkapcsolatok tekintetében széthúzás volt tapasztalható. Már önmagában meghatározó a tény, hogy a szülők elválnak és szétesik a család.³¹ Ma már sokkal körülményesebb bizonyítási eljárást folytatnak le annak érdekében, hogy minél kisebb mértékben ronccsolódjanak a családi-rokoni kapcsolatok a széthulló félben lévő családban. Fokozott problémát jelent, ha a testvérek külön szülőnél vannak elhelyezve, így a 17. számú irányelv a gyermek elhelyezéséről ezt a kérdést tisztázva rögzíti, hogy a testvéri kapcsolatok is jelentős körülménynek számítanak a gyermekek elhelyezésénél és törekedni kell arra, hogy a gyermekek a szülők elválása után is együtt maradhassanak, közösen küzdhesse meg a házasság felbontása okozta traumával.³² Ha mindkét szülőnél azonosak a feltételek, csak indokolt esetben lehetséges a különböző szülőknél történő elhelyezés. Ebből az következik, hogy nem feltétlenül jogkérdés tisztázására van szükség – ahogy az a családjogban nem meglepő –, hanem a pszichológiai szakvéleményeket a testvérek közötti kapcsolat és a szülők alkalmasságára kell kihegyezni. Amennyiben a gyermek érdekét az szolgálja, hogy másik szülőnél legyen elhelyezve, ám a másik gyermek nem kötődik szorosabban a testvérhez, a bíróság jóváhagyhatja ezt és figyelmen kívül lehet hagyni a testvéri kapcsolat elsődlegességét, de lehetőséget kell biztosítani, hogy a testvérek között sűrű legyen a kapcsolattartás.³³

II.2. A szülő-gyermek viszony alakulása

A rokoni kapcsolatok közül a gyermek-szülő közötti, egyfelől hierarchikus, másfelől

³¹ Almási Ádám: A gyermekelhelyezés hatályos szabályozása. Miskolci Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Miskolc 2016. 24. o. <http://midra.uni-miskolc.hu/document/22964/17499.pdf> (2023.12.03.)

³² 17. számú Irányelv a gyermek elhelyezésével kapcsolatos szempontokról. Kúria. <https://kuriaria-birosag.hu/hu/iranyelvek/17-szamu-iranyelv> (2023.12.03.)

³³ Grád András – Mede Lilla – Jánoskúti Gyöngyvér – Kőrös András: Az igazságügyi pszichológusi szakvélemény szerepe a gyermekelhelyezési perekben; Családi Jog 2010/1. sz. 10. o.

mellérendelő szerepeket magában foglaló viszony egyik speciális esetének fejlődésével foglalkozom ebben a fejezetben.

Pap Tibor szerint fontos tényezőként kell figyelembe venni a gyermek életében, hogy „...ki az a két személy, akikkel a gyermek mint szüleivel már születése ténye folytán, a tőlük való származás eredményeképpen családi kapcsolatba kerül”.³⁴ Ennek különös jelentősége a házasságon kívül született gyermek esetében van. A Csjt. hatályba kerülése előtt – az ún. felszabadulás előtti jogunkban – a házasságon kívül született, törvénytelen gyermek családi jogállása kedvezőtlenebb volt, mint a törvényes, házasságon belül született gyermeknek. Nem lehetett apai ágon törvényes rokoni kapcsolatban az apával és annak rokonaival, a század elején kialakult bírói gyakorlat szerint még az anyával sem állhatott rokonságban.³⁵ A szocializmus időszakában azonban már nem tettek különbséget aszerint, hogy házasságon belüli vagy házasságon kívüli kapcsolatból származik az utód. Az 1946. évi XXIX. törvény egyenlő jogállást biztosított a házasságon kívül született gyermeknek azzal, hogy az apaság megállapítását, az apai elismerést és a kötelező tartást biztosította a társadalmi megbecsülés jegyében. Ennek ellenére még mindig külön kategóriaként jelent meg a törvény szövegében, ez korrekcióra szorult az I. novella tekintetében.³⁶ Hatályos jogunkba nincsen külön terminológia a házasságon kívül született gyermekekre.

Pap Tibor kiállt amellett a felfogás mellett, hogy az apasági vélelem jogintézményével a „senki gyermekei” is elismerést szerezzenek mind jogi, mind szociális és egzisztenciális szempontból, így a családjogi szabályok viszonylag hamar alkalmazkodtak ahhoz a társadalmi jelenséghez, hogy az élettársi kapcsolatokon kívül is egyre több gyermek jött a világra a házasságon kívül.

III. Összegzés

Pap Tibor munkásságában többször hangoztatta, hogy az anyagi jogi szabályok nem tudják a versenyt felvenni a gyakorlattal, így az eljárásjog és a bírói gyakorlat gyógyír lehetnek az esetleges problémákra. Megoldásnak titulálta az akkori Legfelsőbb Bíró-

³⁴ Pap: Magyar családjog. 223 o.

³⁵ Uo.

³⁶ Pap: Magyar családjog. 224. o.

ság jogértelmezési tételeit és az eljárásjogi szabályok módosítását.³⁷

A II. fejezetben taglalt családjogi szabályozási tendencia körforgására szeretném a figyelmet felhívni, ugyanis a hatályos jogunk a szülők státuszának és jogkörének előtérbe helyezését szorgalmazza, amely után feltételezhető, újabb módosításokat helyeznek kilátásba a szülő-gyermek viszony tekintetében is. Ez akár hatással bírhat a házassági jogban, valamint a szülői felügyelet gyakorlásában. Ezt támasztja alá a 2011. évi CCXI. törvény a családok védelméről, amely külön nevesíti a szülő és a családban élő gyermek kötelezettségeit és jogait – véleményem szerint körültekintőbb lenne a megfogalmazás „jogai és a kötelezettségei” sorrendben – amely inkább a népesedéspolitikát segítő, mintsem családjogi relevanciával bíró jogszabály. Ennek ellenére egy megfelelő összegzést kapunk az állam által felállított alapelvekről és célokról.

A rendszerváltozás után és a 21. század elején lazultak a családi kapcsolatok állam általi jogi kereteinek meghatározásai, ugyanis a szokásjogból írott joggá alakulás is évtizedeken, évszázadokon keresztül lassú ütemben zajlott, amelynek számos globálisan értelmezhető okai is voltak. Véleményem szerint a jövőt érintő kérdések között azonban várhatóak lesznek a humán reprodukciós eljárás során felmerülő jogi tisztázatlanságok, az azonos nemű párok emancipációs törekvései és a gyermekvédelemmel kapcsolatos patronázsrendszerek kiépítése.

³⁷ Katonáné Soltész Mária: A családjog polgári eljárásjogi problémái napjainkban. Jogtudományi Közlöny 1974/4. sz. 141. o.

ALUMNI TAGOK TANULMÁNYAI

Breszkovics Botond

doktorandusz (PTE ÁJK), Pénzügyi Jogi és Gazdasági Jogi Tanszék, alumni, Óriás Nándor Szakkollégium, Elméleti-Történeti Tagozat

Sommásan a digitális működési rezilienciáról szóló rendeletről és a DLT-n alapuló piaci infrastruktúrák kísérleti rendszeréről

I. Bevezetés

Az Európai Unióban (továbbiakban: EU) a kriptoeszközöket, kapcsolódó szolgáltatásokat és kriptoeszköz-szolgáltatókat érintő szabályozás vonatkozásában kettő érdemi időszak határolható el egymástól.¹ Az elhatárolás alapját a kriptoeszközöket érintő speciális szabályozás létezése vagy annak hiánya képezi. Másként megközelítve megkülönböztethető egymástól a (Markets in Crypto-Assets, MiCA/MiCAR)² realizálást megelőző, illetve azt követő jogszabályi környezet. Az előbbi időszak kvázi a kriptoeszközök EU-szabályozási vadnyugataként fémjelozhető, ahol a már meglévő joganyag módosítása, finomhangolása útján lett a kripto-szektor szabályozottá, de mindössze részlegesen. A kripto-releváns EU szabályozás második éráját, a kripto-ökoszisztéma konzekvens jogi lefedettségére törekvő speciális keretszabályozás kialakítása képezi.

Jelen tanulmány a két időszak mezsgyéjén elhelyezkedő pontra fókuszál, egészen pontosan 2020. azon momentumára, amikor napvilágot látott az Európai Bizottság digitális pénzügyi csomagja. Ennek megfelelően a tanulmány célja egy összegző áttekintés nyújtása a digitális pénzügyi csomagot alkotó, kripto-szektorra érintő releváns jogszabályok főbb rendelkezéseiről. Az előbbiekhöz igazodva a tanulmány ismerteti a digitális pénzügyi csomagot meghatározó főbb előzményeket. Ezt

¹ A Kulturális és Innovációs Minisztérium ÚNKP-23-3-II Kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának a Nemzeti Kutatási, Fejlesztési És Innovációs Alapból Finanszírozott Szakmai Támogatásával Készült.

² Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2023/1114 rendelete (2023. május 31.) a kriptoeszközök piacairól, valamint az 1093/2010/EU és az 1095/2010/EU rendelet, továbbá a 2013/36/EU és az (EU) 2019/1937 irányelv módosításáról. OJ L 150/40. (a továbbiakban: MiCA).

követi a digitális pénzügyi csomagot alkotó kriptó-szektor érintő releváns joganyag bemutatása. Végül a tanulmányban érintett szabályozási állapot szubjektív alapú értékelése kap helyt a záró gondolatok között. A tanulmány, a teljességre törekvés igénye nélkül nem tér ki a speciális, kriptoeszközök piacát érintő MiCA keretszabályozási rendszerének ismertetésére. Nem kevésbé a digitális pénzügyi csomagtól független, kriptó-szektor érintő joganyagok ismertetésére, ideértve különösen az EU Travel Rule és a DAC8 jogi rezsimek ismertetését.

II. Az EU digitális pénzügyi csomagja

Az Európai Bizottság 2018. március hónapjában terjesztette elő úgynevezett FinTech³ cselekvési tervét, amelynek célja, az uniós pénzügyi ágazat, pozitív irányú átalakítására képes, innovatív technológiai megoldások, legnagyobb mértékű kiaknázása vált.⁴ A kriptó-ágazat szempontjából releváns, hogy a kriptoeszközök mint a technológiai innováció új típusú pénzügyi eszközei kerültek azonosításra. Felismerték a kriptoeszközök mögöttes technológiáját képező DLT rendszerben rejlő potenciális előnyöket, utalva a pénzügyi piacok és infrastruktúrák szempontjából jelentkező nem elhanyagolható kockázatokra. A FinTech cselekvési terv relevanciája, hogy hatására kezdetét vette az akadályok lebontása, különösen a felhőalapú szolgáltatások, a blokklánc-technológia alapú pénzügyi alkalmazások, valamint az EU közösségi finanszírozási platformok határokon átnyúló tevékenysége előtt.⁵ A FinTech cselekvési tervében a Bizottság, az elsődleges nyilvános érme kibocsátás (initial coin offering, ICO) mint alternatív forrásgyűjtési folyamattal és általánosabban a kriptoeszközökkel összefüggésben, az akkori uniós szabályozási keret megfelelőségének jogszempontú értékelését szorgalmazta. Az értékelés célja annak megállapítása volt, hogy

³ Rácz Dániel: Szabályozási kérdések a pénzügyi innováció területén. In: Jogi Tanulmányok. Jogtudományi Előadások az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskoláinak Konferenciáján (szerk. Fazekas Marianna). ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Budapest 2018. 342. o.

⁴ Giovanni Zaccaroni: Decentralized Finance and EU Law: The Regulation on a Pilot Regime for Market Infrastructures Based on Distributed Ledger Technology. European Papers – A Journal on Law and Integration 2022/2. sz. 601-613. o.

⁵ A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Központi Banknak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. Pénzügyi technológiai cselekvési terv: Egy versenyképesebb és innovatívabb európai pénzügyi ágazat felé. COM(2018) 109 final (a továbbiakban: COM(2018) 109 final).

szükséges vagy sem az uniós szintű szabályozói fellépés.⁶ Az értékelés eredményére élenkítően hatott a 2019-ben az Európai Értékpapír-piaci Hatóság (European Securities and Markets Authority, ESMA) és az Európai Központi Bank (European Central Bank, ECB) által publikált jelentések, amelyek a kriptoeszközök jogi természetét értelmezték az akkor hatályos EU pénzügyi jogi szabályozás fényében.

Az ESMA jelentésében rögzítette, hogy a kriptoeszközöknek nincs az EU-ban elfogadott egységes tőkepiaci jogi meghatározása – egyben utalva az AMLD 5⁷ virtuális fizetőeszközök definíciójára. A fogalom meghatározás hiánya okán az ESMA a MiFID II.⁸ rendszere pénzügyi eszköz fogalma alatti átruházható értékpapírok⁹ illetve az EMD 2.¹⁰ szerinti elektronikus pénz szerinti minősítés vizsgálatát jelölte meg.¹¹ Az ESMA álláspontja szerint a kriptoeszközök meghatározott köre a MiFID II. pénzügyi eszköz fogalma alá illeszthető, ugyanakkor adott kriptoeszközök pénzügyi eszközként történő minősítése ugyanekkor az érintett tagállam kompetens hatóságától és az EU joganyag átültetésétől függ.¹² Viszont amennyiben valamely kriptoeszköz pénzügyi eszköz minősége kerül megállapításra, akkor esetükben az EU joganyagát kell megfelelően alkalmazni, különösen a Prospektus irányelv,¹³ a Transz-

⁶ Uo.

⁷ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2018/843 irányelve (2018. május 30.) a pénzügyi rendszerek pénzmosás vagy terrorizmusfinanszírozás céljára való felhasználásának megelőzéséről szóló (EU) 2015/849 irányelv, valamint a 2009/138/EK és a 2013/36/EU irányelv módosításáról. OJ L 156/43. (a továbbiakban: AMLD 5).

⁸ Az Európai Parlament és a Tanács 2014/65/EU irányelve (2014. május 15.) a pénzügyi eszközök piacairól, valamint a 2002/92/EK irányelv és a 2011/61/EU irányelv módosításáról. OJ L 173/349. (a továbbiakban: MiFID II).

⁹ MiFID II. 1. számú melléklet, C. szakasz (1).

¹⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 2009/110/EK irányelve (2009. szeptember 16.) az elektronikuspénz-kibocsátó intézmények tevékenységének megkezdéséről, folytatásáról és prudenciális felügyeletéről, a 2005/60/EK és a 2006/48/EK irányelv módosításáról, valamint a 2000/46/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről. OJ L 267/7. (a továbbiakban: EMD 2.).

¹¹ Advice on Initial Coin Offerings and Crypto-Assets. European Securities and Markets Authority. 9 January 2019. (a továbbiakban: ESMA50-157-1391) 18-21. o.

¹² ESMA50-157-1391. 4-7. o.

¹³ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2017/1129 rendelete (2017. június 14.) az értékpapírokra vonatkozó nyilvános ajánlattételkor vagy értékpapíroknak a szabályozott piacra történő bevezetésekor közzéteendő tájékoztatóról és a 2003/71/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről. OJ L 168/12. (a továbbiakban: Prospektus irányelv).

parencia irányelv,¹⁴ a MiFID II., MiFIR,¹⁵ CRD IV.,¹⁶ MAR,¹⁷ SFD,¹⁸ CSDR,¹⁹ UCITS V.,²⁰ AIFMD,²¹ a Befektetőkártalanítási Rendszerekről szóló Irányelv²², irányadó szabályait illetve az AML/CFT naprakészen²³ tartott rendelkezéseit.²⁴

Az EKB jelentésében²⁵ rögzítette, hogy nincs az EU területén egységesen képviselt álláspont, amely a kriptoeszközöket a törvényes fizetőeszköznek ismerné

¹⁴ A Bizottság 2006/111/EK irányelve (2006. november 16.) a tagállamok és a közzvállalkozások közötti pénzügyi kapcsolatok átláthatóságáról, illetve egyes vállalkozások pénzügyi átláthatóságáról. OJ L 318/17. (a továbbiakban: Transzparencia irányelv).

¹⁵ Az Európai Parlament és a Tanács 600/2014/EU rendelete (2014. május 15.) a pénzügyi eszközök piacairól és a 648/2012/EU rendelet módosításáról. OJ L 173/84. (a továbbiakban: MiFIR).

¹⁶ Az Európai Parlament és a Tanács 2013/36/EU irányelve (2013. június 26.) a hitelintézetek tevékenységéhez való hozzáférésről és a hitelintézetek és befektetési vállalkozások prudenciális felügyeletéről, a 2002/87/EK irányelv módosításáról, a 2006/48/EK és a 2006/49/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről. OJ L 176/338. (a továbbiakban: CRD IV.).

¹⁷ Az Európai Parlament és a Tanács 596/2014/EU rendelete (2014. április 16.) a piaci visszaélésekről (piaci visszaélésekről szóló rendelet), valamint a 2003/6/EK európai parlamenti és tanácsi irányelv és a 2003/124/EK, a 2003/125/EK és a 2004/72/EK bizottsági irányelv hatályon kívül helyezéséről. OJ L 173/1. (a továbbiakban: MAR).

¹⁸ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/2088 rendelete (2019. november 27.) a pénzügyi szolgáltatási ágazatban a fenntarthatósággal kapcsolatos közzétételekről. OJ L 317/1. (a továbbiakban: SFD).

¹⁹ Az Európai Parlament és a Tanács 909/2014/EU rendelete (2014. július 23.) az Európai Unión belüli értékpapír-kiegyenlítés javításáról és a központi értéktárakról, valamint 98/26/EK és a 2014/65/EU irányelv, valamint a 236/2012/EU rendelet módosításáról. OJ L 257/1. (a továbbiakban: CSDR).

²⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 2014/91/EU irányelve (2014. július 23.) az átruházható értékpapírokkal foglalkozó kollektív befektetési vállalkozásokra (ÁÉKBV) vonatkozó törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezések összehangolásáról szóló 2009/65/EK irányelvnek a letétkezelői funkciók, a javadalmazási politikák és a szankciók tekintetében történő módosításáról. OJ L 257/186. (a továbbiakban: UCITS V.).

²¹ Az Európai Parlament és a Tanács 2011/61/EU irányelve (2011. június 8.) az alternatívbefektetésialap-kezelőkről, valamint a 2003/41/EK és a 2009/65/EK irányelv, továbbá az 1060/2009/EK és az 1095/2010/EU rendelet módosításáról. OJ L 174/1. (a továbbiakban: AIFMD).

²² Az Európai Parlament és a Tanács 97/9/EK irányelve a befektetőkártalanítási rendszerekről. OJ L 084.

²³ Javaslat Az Európai Parlament és a Tanács rendelete a pénzügyi rendszer pénzmosás vagy terrorizmusfinanszírozás céljára való felhasználásának megelőzéséről. COM(2021) 420 final. (a továbbiakban: COM(2021) 420 final).

²⁴ ESMA50-157-1391. 21-36. o.

²⁵ Report with advice for the European Commission on crypto-assets. European Banking Authority. 9 January 2019. 30. o.

el vagy másként rendeleti pénznek (fiat money) minősítené. Ugyanakkor a kriptoeszközök változatos megjelenése miatt meghatározott tulajdonságokkal rendelkező kriptoeszközök minősülhetnek az EMD 2 alapján elektronikus-pénznek,²⁶ illetve a PSD 2 szerinti pénz²⁷ fogalmának, mely utóbbi utaló normaként az EMD 2 szerinti elektronikus pénz fogalmát is felöleli. E körben az EKB kiemelte azonban, hogy a kriptoeszköz minősítését eseti jelleggel kell elvégezni, különös figyelemmel arra, hogy egy kriptoeszköz életciklusa során különböző tulajdonságokat is mutathat. Ebből következően az EKB lándzsát tört a tartalom elsődlegessége a formával szembeni elv (substance over form) követése mellett.²⁸ Az EKB lényegében az ESMA-val hasonló megközelítést alkalmazott. Lévéni álláspontja szerint, amennyiben az ad hoc vizsgálat alapján adott kriptoeszköz elektronikus pénznek vagy pénznek minősül, akkor az EU joganyagát kell megfelelően alkalmazni, különösen a pénzmosás és a terrorizmus finanszírozásának megelőzéséről és megakadályozásáról szóló rendelkezésekre.²⁹

A két jelentés vonatkozásában célszerű megemlíteni, hogy mind az ESMA és az EKB jelentése utal egymásra, a jelentések kiegészítik egymást, együttes értelmezésük átfogó de egyben sommás áttekintést nyújtott az akkori speciális kriptoeszközökre vonatkozó rendelkezéseket mellőző EU joganyagra. A jelentések alapvetően az akkori állapotban hatályos releváns EU joganyagból építkezve, a szabályozás alkalmazási lehetőségeit vázolták fel, különös figyelemmel a tőkepiaci szabályozásra a befektetők védelmére a piaci működés transzparens és stabil működésének megőrzése mellett. Ugyanakkor az EU jogalkotójának evidenssé vált, hogy attól függetlenül, hogy az ad hoc vizsgálat szerint bizonyos kriptoeszközök vonatkozásában alkalmazhatók a jogszabályok, ez a kriptoeszközöknek mindössze szűk szegmensét fedi le, jelentős részük továbbra is a szabályozás szürke tartományában marad. Ez a felismerés rámutatott a speciális szabályozás szükségességére.

Ezt követő kisebb mértékű időbeli ugrás eszközzésével, a következő történe-

²⁶ EMD2. 2. cikk, 2. pont.

²⁷ PSD 2. 4. cikk, 25. pont.

²⁸ Report with advice for the European Commission on crypto-assets. European Banking Authority. 9 January 2019. 12. o.

²⁹ Report with advice for the European Commission on crypto-assets. European Banking Authority. 9 January 2019. 20-22. o.

tileg meghatározó momentum 2020. szeptember 24. napja,³⁰ amikor az Európai Bizottság a digitális pénzügyi csomagjában (digital financial package)³¹ több jogalkotási intézkedéssel párhuzamban, lefektette a kriptoeszközök piacairól szóló rendelet alapjait.³² A digitális pénzügyi csomag fő stratégiai célkitűzése a digitális pénzügyi szolgáltatások kihasználása a fogyasztók és a vállalkozások javát szolgálva.³³ A fő cél több komponensből tevődött össze, mint például az EU versenyképességének javítása, valamint a digitális pénzügyi ágazatban az innováció előre törésének fokozása. A megfogalmazott célok sorát tovább bővíti a több választási lehetőség biztosítása a fogyasztók és a vállalkozások számára a pénzügyi szolgáltatások, különösen a modern fizetési megoldások területén. Végül garanciális célként kapott helyet a fogyasztók védelmének és a pénzügyi stabilitásnak a biztosítása. A stratégiai célkitűzés eléréséhez kapcsolódó négy prioritás és ezekhez kapcsolódó intézkedések is rögzültek. Az első prioritás a pénzügyi szolgáltatások digitális egységes piacának elérése a széttagoltság megszüntetésével. Második prioritásként jelent meg, hogy a fogyasztók és a piaci hatékonyságot támogató digitális innováció megerősödését az EU keretszabályozással biztosítsa. Az ide kapcsolódó innovatív technológiák alatt kiváltképpen a megosztott főkönyvi technológia, valamint mesterséges intelligencia értendő.³⁴ A megjelölt technológiákban közös, hogy alkalmazásuk magukban hordozza a pénzügyi szolgáltatások fejlesztésének lehetőségét a fogyasztók és a vállalkozások számára egyaránt. Harmadik prioritásként jelenik meg az európai adatstratégiára épülő európai pénzügyi adattér létrehozása, ezenkívül az adatvezérelt innováció elősegítése került megjelölésre. Ez a prioritás a pénzügyi szektoron belül

³⁰ The EU's Market in Crypto Assets (MiCA) Regulation: The Highlights. Curtis, Mallet-Prevost, Colt & Mosle LLP. <https://www.curtis.com/our-firm/news/the-eus-market-in-crypto-assets-mica-regulation-the-highlights> (2023. 11. 26.)

³¹ Európai Bizottság: A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának. COM(2020) 591 final. (a továbbiakban: COM(2020) 591 final).

³² Digital finance: agreement reached on European crypto-assets regulation (MiCA). Press Release. <https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2022/06/30/digital-finance-agreement-reached-on-european-crypto-assets-regulation-mica/> (2023. 10. 07.)

³³ COM(2020) 591 final. 3. pont. Stratégiai célkitűzésünk: a digitális pénzügyi szolgáltatások kihasználása a fogyasztók és a vállalkozások javát szolgálva.

³⁴ Utóbbi uniós szabályozásának kérdéséről lásd Mohay Ágoston: A mesterséges intelligencia szabályozási perspektívái az Európai Unióban. In: A technológiai fejlődés jogi kihívásai. Kézikönyv a jogalkotás és jogalkalmazás számára (szerk. Kis Kelemen Bence – Mohay Ágoston). Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs 2021. 70-88. o.

magába foglalja az adatokhoz való fokozott hozzáférést és fokozott adatmegosztást. Végül negyedik prioritásként a digitális transzformációhoz kapcsolódó új kihívások és kockázatok megfelelő kezelése kapott helyt.³⁵ A digitális pénzügyi csomag további kettő a kripto-szektor szempontjából releváns joganyagot ölelt fel, ezek egyrészt a DORA rendelet³⁶ és az ún. DLT Pilot rendelet,³⁷ amely joganyagok ismertetését az alábbi részekben végzem el.

II. DORA rendelet

A DORA rendelet alapvetően az uniós pénzügyi ágazat digitális kitettségét célozza javítani. A rendelet rögzíti azon jogalkotói felismerést, hogy a jelenlegi digitális korban a mindennapos tevékenységek során alkalmazott összetett rendszereket az úgynevezett információs és kommunikációs technológia (Information and Communications Technology, ICT; a továbbiakban: IKT) támogatja. Az IKT biztosítja többek között a pénzügyi ágazat folyamatos funkcionálását, egyben javítja a belső piac működését. Ugyanakkor a megnövekedett digitalizáció és az összekapcsoltság negatívumaként értékeli az IKT-kockázatok felerősödését, amely végső soron kiszolgáltatott helyzetbe taszítja a társadalom egészét - és különösen a pénzügyi rendszert - az IKT-zavarokkal és egyéb a kiberfenyegetésekkel szemben.³⁸ A kiberfenyegetések megelőzését és káros hatásainak enyhítését orvosolja a rendelet által létrehozott digitális működési reziliencia szabályozási keretrendszert.

Általános megközelítésben a reziliencia egy adott rendszer azon alkalmazkodási vagy ellenálló képességét jelöli, amely képes megőrizni az adott rendszer

³⁵ COM(2020) 591 final. 4. pont. Négy prioritás az EU pénzügyi szektorának digitális transzformációjához.

³⁶ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/2554 rendelete (2022. december 14.) a pénzügyi ágazat digitális működési rezilienciájáról, valamint az 1060/2009/EK, a 648/2012/EU, a 600/2014/EU, a 909/2014/EU és az (EU) 2016/1011 rendelet módosításáról. OJ L 333/1. (a továbbiakban: DORA rendelet).

³⁷ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/858 rendelete (2022. május 30.) a megosztott főkönyvi technológián alapuló piaci infrastruktúrák kísérleti rendszeréről, valamint a 600/2014/EU és a 909/2014/EU rendelet, továbbá a 2014/65/EU irányelv módosításáról. OJ L 151/1. (a továbbiakban: DLT Pilot rendelet).

³⁸ DORA rendelet. Preambulum (1).

működését, elfogadható szinten tartva szervezetét a kedvezőtlen hatások között.³⁹ Ennél szűkebb kategóriát jelent a digitális működési reziliencia. A DORA rendeletben megközelítésében a digitális működési reziliencia adott pénzügyi szervezet azon speciális képességét jelenti, amely alkalmas arra, hogy kiépítse, biztosítsa és felülvizsgálja működési integritását és megbízhatóságát. A cél elérése végett, az adott pénzügyi szervezet, közvetetten vagy közvetlenül harmadik fél IKT-szolgáltatók által nyújtott szolgáltatásokat vesz igénybe. Ezek az igénybe vett szolgáltatások pedig alkalmasak arra, hogy az adott pénzügyi szervezet biztosítsa azon hálózati és információs rendszerek biztonságának kezeléséhez szükséges IKT-vonatkozású képességek teljes körét, amelyeket használ és lehetővé tesz a pénzügyi szolgáltatások folyamatos nyújtását, minőségük támogatását, nem különben zavarok fennállásakor is.⁴⁰

A DORA rendeletben lefektetett szabályok alapján a pénzügyi szolgáltatóknak és a harmadik-fél IKT-szolgáltatóknak kötelezettsége,⁴¹ hogy az IKT-hez kapcsolódó bármilyen zavarokkal és egyéb fenyegetésekkel szemben képesek legyenek ellenállni, a kialakult állapotra megfelelően reagáljanak, és azt konzekvensen kezeljék, továbbá helyreállítsák az esetlegesen okozott károkat.⁴² A DORA rendeletet meghatározza az arányossági elv érvényesülése. Az arányossági elv lényege, hogy egyrészt a pénzügyi szervezetek a szabályokat az arányosság elvével összhangban alkalmazzák és hajtják végre, figyelembe véve méretüket és általános kockázati profiljukat, valamint szolgáltatásaikat, továbbá tevékenységük és működésük jellegét, nagyságrendjét és összetettségét. Másrészt az illetékes hatóságoknak is figyelembe kell venniük az arányossági elv pénzügyi szervezetek általi alkalmazását, amikor felülvizsgálják az IKT-kockázatkezelési keretrendszer következetességét.⁴³

Végül lényeges a jogalkotónak, a szabályozási összhang megteremtésére törekvése. Ennek során a magas szintű digitális működési reziliencia elérésének érvényesítéséért, a DORA rendelet egységes követelményeket állapít meg a pénzügyi szervezetek üzleti folyamatait támogató hálózati és információs rendszerek bizton-

³⁹ Balázs István: A közigazgatás rezilienciája, avagy a magyar közigazgatás rezilienciájáról a COVID válság idején. Miskolci Jogi Szemle 2021/1. sz. 13. o.

⁴⁰ DORA rendelet. 3. cikk 1. pont.

⁴¹ DORA rendelet. 2. cikk (1)-(4).

⁴² DORA rendelet. II., III., IV., V., VI., VII. Fejezetek.

⁴³ DORA rendelet. I. Fejezet 4. cikk (1)-(3).

ságára vonatkozóan valamennyi uniós tagállamban.⁴⁴ Látható, hogy a DORA rendelet expressis verbis nem tartalmaz rendelkezéseket a kriptoeszközök vonatkozásában, ugyanakkor erős technológia kötődése miatt nélkülözhetetlen figyelembe vétele a kripto-ágazat, különösen az ott aktív tevékenységet folytató piaci szereplők szempontjából.

III. DLT Pilot rendelet

A DLT Pilot rendelet lényegében a pénzügyi-szektor folyamatainak innovációját szorgalmazó joganyag. A rendelet a pénzügyi szolgáltatásokra vonatkozó uniós jogszabályoknak a modern digitális kor követelményeihez történő hozzáigazítására törekszik. Ehhez kapcsolódóan pedig rögzíti, hogy az EU politikai érdeke az innovatív technológiák használatának biztosítása, különösen a pénzügyi ágazatban áttörést hozó technológiák kutatása, fejlesztése és elterjedésük előmozdítása, ideértve a megosztott⁴⁵ főkönyvi technológiát (distributed ledger technology, DLT). A szabályozás kezeli a kriptoeszközöket is annak okán, hogy azok jelentik a DLT egyik fő alkalmazását a pénzügyi ágazatban.⁴⁶

A kriptoeszközök alkalmazási lehetőségeihez kapcsolódóan releváns, hogy a DLT Pilot rendelet preambulumban utal a pénzügyi eszközök tokenizációs folyamatára. A tokenizációt a kockázatok mellett alapvetően pozitívan értékeli. A DLT Pilot rendelt szerint a tokenizáció nem más, mint a pénzügyi eszközök megosztott főkönyvekben való digitális reprezentálására vagy hagyományos eszközosztályok tokenizált formában történő kibocsátása, amelynek célja, hogy azokat megosztott főkönyvön belül lehessen kibocsátani, tárolni és átruházni, ezzel potenciálisan javítva a kereskedési és kereskedés utáni folyamatokat.⁴⁷ Másként megfogalmazva, a DLT Pilot rendelet szerint a tokenizáció lényegében az a meghatározó alapfolyamat, amely teret nyit a DLT-rendszeren alapuló, tokenizált értékpapírokkal folytatott szabályozott tevékenységeknek és piaci műveleteknek az EU területén.

A jogalkotó azonban észlelte, hogy a DLT és kriptoeszközökben látott

⁴⁴ DORA rendelet. I. Fejezet 1. cikk (1)–(3).

⁴⁵ Helyesen „elosztott” (distributed) és nem „megosztott” (shared).

⁴⁶ DLT Pilot rendelet. Preambulum (1).

⁴⁷ DLT Pilot rendelet. Preambulum (3).

potenciálok kiaknázást a szabályozási környezet korlátozza vagy kizárja.⁴⁸ Ezt a kriptó-szektor szempontjából kvázi kedvezőtlen környezetet teremt, a szabályozás akként orvosolja, hogy az EU területén létrehoz egy olyan tesztkörnyezetet (sandbox) vagy másként kísérleti (pilot) rendszert, amely meghatározott körben mentességet⁴⁹ biztosít a pénzügyi szolgáltatásokra vonatkozó uniós jogszabályok rendelkezései alól a DLT-alapú rendszerek és a kriptoeszközökkel folytatott műveletek vonatkozásában. Ebben a kísérleti rendszerben a DLT-alapú piaci infrastruktúra szolgáltatóknak lehetőségük van a MiFID II. szerint pénzügyi eszköznek minősülő kriptoeszközök⁵⁰ kibocsátására.⁵¹ Továbbá az ilyen eszközök nyilvántartásának,⁵² kereskedésének,⁵³ elszámolásának⁵⁴ valamint kiegyenlítésüknek⁵⁵ biztosítására.⁵⁶

III.1. A DLT-alapú piaci infrastruktúrák

A jogbizonytalanság elkerülése végett a rendelet tisztázza a releváns kriptó-szektor fogalmakat, mint például a megosztott főkönyvi technológia (DLT), a megosztott főkönyv, a konszenzusos mechanizmus, a DLT-hálózati csomópont. Releváns a szabályozás magját képező DLT-alapú piaci infrastruktúra gyűjtőfogalomként történő definíciója,⁵⁷ amely három különböző rendszert ölel fel. Ezek a DLT-alapú multilaterális kereskedési rendszer (DLT-MTF), továbbá a DLT-alapú kiegyenlítési rendszer (DLT-SS) valamint a DLT-alapú kereskedési és kiegyenlítési rendszer (DLT-TSS). A DLT-MTF olyan multilaterális kereskedési rendszer, amely kizárólag DLT-alapú pénzügyi eszközöket vezet be kereskedésbe.⁵⁸ A DLT-SS olyan kiegyenlítési rendszer, amely DLT-alapú pénzügyi eszközökkel végzett ügyleteket egyenlít ki fizetés ellenében vagy szállítás ellenében, és amely lehetővé teszi a DLT-alapú pénzügyi

⁴⁸ DLT Pilot rendelet. Preambulum (4).

⁴⁹ DLT Pilot rendelet. 4; 5; 6; cikke.

⁵⁰ DLT Pilot rendelet. 2. cikk 12. pont.

⁵¹ DLT Pilot rendelet. 3. cikk.

⁵² DLT Pilot rendelet. 7. cikk (5) bekezdés 2. fordulat.

⁵³ DLT Pilot rendelet. 4. cikk.

⁵⁴ DLT Pilot rendelet. Preambulum (58).

⁵⁵ DLT Pilot rendelet. 5. cikk.

⁵⁶ DLT Pilot rendelet. 1. cikk.

⁵⁷ DLT Pilot rendelet. 2. cikk. 5. pont.

⁵⁸ DLT Pilot rendelet. 2. cikk. 6. pont.

eszközök első rögzítését, illetve lehetővé teszi a DLT-alapú pénzügyi eszközökkel kapcsolatos letéti őrzési szolgáltatások nyújtását.⁵⁹ A DLT-TSS pedig olyan DLT-MTF vagy DLT-SS, amely kombinálja a DLT-MTF és DLT-SS által nyújtott szolgáltatásokat.⁶⁰

III.2. A DLT-alapú pénzügyi eszközök

Lényeges végül a DLT-alapú pénzügyi eszköz fogalmi kategóriája, ahova a megosztott főkönyvi technológia használatával kibocsátott, rögzített, átruházott és tárolt pénzügyi eszközök tartoznak. A DLT-alapú pénzügyi eszköznek három megnyilvánulása. A szabályozás a DLT-alapú piaci infrastruktúrában belüli kereskedésbe történő bevezetésére vagy rögzítésére az alábbi pénzügyi eszközökre vonatkozóan ad lehetőséget. Ide tartoznak egyrészt a részvények, amelyek kibocsátójának piaci tőkeértéke vagy indikatív piaci tőkeértéke 500 millió EUR-nál kevesebb. Másrészt a kötvények és az értékpapírosított adósság egyéb formái, beleértve az ilyen értékpapírok tekintetében kiadott letéti igazolásokat is vagy pénzpiaci eszközöket, egészen 1 milliárd EUR-nál kisebb kibocsátási nagysággal. Kivételt képeznek azok az eszközök, amelyek a származtatott eszközöket magukba foglalják vagy szerkezetükből adódóan az ügyfél számára megnehezítik a fennálló kockázatok felmérését. Harmadrészt ide tartoznak az átruházható értékpapírokkal foglalkozó kollektív befektetési vállalkozások (ÁÉKBV) befektetési jegyei, a kezelt eszközállomány 500 millió EUR-t meg nem haladó piaci értékéig, kivéve meghatározott strukturált ÁÉKBV-eket.⁶¹

III.3. Főbb mentességek és korlátozások

A DLT Pilot rendelet, elősegítve a tokenizációs folyamatok működőképességének biztosítását a hatályos jogszabályi környezetben, a DLT-alapú piaci infrastruktúra szolgáltatókat érintő szektor specifikus rezsimek, mint például a MiFIR, a MiFID II. és a CSDR meghatározott rendelkezései alóli, ideiglenes⁶² mentességeket biztosít. Egy vagy több mentesség alkalmazásának előfeltétele egyrészt az érintett szolgáltatónak

⁵⁹ DLT Pilot rendelet. 2. cikk. 7. pont.

⁶⁰ DLT Pilot rendelet. 2. cikk. 10. pont.

⁶¹ DLT Pilot rendelet. 3. cikk (1) a)-b) pontok.

⁶² DLT Pilot rendelet. Preambulum (15).

az illetékes hatósághoz intézett kérelme.⁶³ másrészt a kérelmet benyújtó szolgáltató mentességi feltételeknek való megfelelése.⁶⁴ A mentesség alkalmazásának elnyerése egy engedélyezési eljárás során, behatárolt alanyi kör által kérhető. A kérelmet benyújthatja egyaránt a szabályozott piacon már működő szolgáltató, valamint az új piaci szereplők. Előbbi esetben a DLT-MTF működtetését vonatkozó külön engedélyt a MiFID II. alapján befektetési vállalkozásként engedélyezett vagy szabályozott piac működtetésére engedéllyel rendelkező jogi személy kérhet. A DLT-SS működtetésére vonatkozó külön engedélyt CSDR alapján központi értéktárként engedélyezett jogi személy kérhet. A DLT-TSS működtetésére vonatkozó külön engedélyt a MiFID II. alapján befektetési vállalkozásként engedélyezett vagy szabályozott piac működtetésére engedéllyel rendelkező jogi személy, vagy a CSDR alapján központi értéktárként engedélyezett jogi személy kérhet.⁶⁵ Az új piaci szereplők esetében releváns, hogy a hatályos szabályozási rendszer szerinti engedélyezési eljárással egyidejűleg benyújthatják a DLT Pilot rendelet szerinti mentességre irányuló kérelmeiket. Ebben az esetben nem kell az új piaci szolgáltatóknak azon MiFID II. vagy CSDR szerinti követelményeknek megfelelniük, amelyre mentességi kérelmet nyújtottak be.⁶⁶

A mentességekkel párhuzamosan, a szabályozás garanciális részét képezően korlátozások is helyt kapnak. A korlátozások vonatkozásában releváns, hogy valamely DLT-alapú piaci infrastruktúrán belül kereskedésbe bevezetett vagy rögzített DLT-alapú pénzügyi eszköz aggregált piaci értéke nem haladhatja meg a 6 milliárd EUR-t egy új DLT-alapú pénzügyi eszköz kereskedésbe történő bevezetésének vagy első rögzítésének pillanatában.⁶⁷

Amennyiben valamennyi, valamely DLT-alapú piaci infrastruktúrán belül kereskedésbe bevezetett vagy valamely DLT-alapú piaci infrastruktúrán belül rögzített DLT-alapú pénzügyi eszköz aggregált piaci értéke elérte a 9 milliárd EUR-t, a DLT-alapú piaci infrastruktúra működtetője aktiválja az átállási stratégiáját⁶⁸ tevékenységének csökkentésére, egy adott DLT-alapú piaci infrastruktúrából való átál-

⁶³ DLT Pilot rendelet. 8. cikk, 9. cikk, 10. cikk.

⁶⁴ DLT Pilot rendelet. 4. cikk, 5. cikk, 6. cikk, 7. cikk.

⁶⁵ DLT Pilot rendelet. 8. cikk (1); 9. cikk (1); 10. cikk (1).

⁶⁶ DLT Pilot rendelet. 8. cikk (2)-(3); 9. cikk (2)-(3); 10. cikk (2)-(3).

⁶⁷ DLT Pilot rendelet. 3. cikk (2).

⁶⁸ DLT Pilot rendelet. 3. cikk (3).

lásra vagy működése beszüntetésére vonatkozóan.⁶⁹

IV. Záró gondolatok

Jelen tanulmányban ismertetett DORA és DLT Pilot rendeletekben közös pontot képez, hogy a kriptoszektor különböző szabályozási tartományaira vonatkozóan tartalmaznak garanciális rendelkezéseket. eltérés, hogy amíg DORA rendelet közvetett módon és általános megközelítésben a technológiai szektornak a kiberfenyegetésektől való megóvását célozza egy digitális működési reziliencia szabályozási keretrendszer felállításával, addig a DLT Pilot rendelet véleményem szerint szembe helyezkedik a jellemzően retrospektív jogalkotással és proaktív szellemmel, közvetlen módon formálja a kriptoszektor egyes folyamatait. Ennek okát abban látom, hogy a DLT-alapú tokenizációs folyamatok alkalmazása és elterjedése még korai szakaszban jár. Ezért ebben a környezetben a megfelelő szabályozási rezsím képes lehet az egyensúlyi állapot megteremtésére a piaci szereplők innovatív technológiáinak alkalmazása és a jogbiztonságot nyújtó szabályozás között, amely törekvésnek kiváló teret ad kísérleti rendszerkörnyezet.

⁶⁹ DLT Pilot rendelet, 7. cikk (7).

Cseh Balázs

doktorandusz, óraadó tanár (PhD student/ external lecturer), Soproni Egyetem (University of Sopron), Nemzeti Közszolgálati Egyetem (University of Public Service), a PTE ÁJK Órás Nándor Szakkollégium Elméleti-Történeti Tagozatának (és Gazdasági Jogi Csoportjának) alumni alapító tagja

Gondolatok az iszlám gazdasági jogról mint egy vallási alapú pénzügyi szabályozási rendszerről – a „Fiqh al-Muamalat”*

I. Bevezető gondolatok

A fiqh al-Muamalat tulajdonképpen mindazt jelenti, ami keretbe foglalja vagy vezeti az iszlám gazdasági, piaci magatartásokat a polgári környezetben. Foglalkozik egyrészt a gazdasági tranzakciókkal, másrészt a gazdasági magatartást befolyásoló tényezőkkel, mivel az iszlám pénzügyi piacon lévő gazdasági jogviszonyokat szintén rendezi. Így az iszlám gazdaság és jogtudomány azon részével foglalkozom jelen írásban, amely a gazdasági és üzleti tevékenységeket érinti, fókuszba helyezve különösképpen a *ba'i*, *ijarah*, *istisna'a*, *salam*, *murabaha*, *mudaraba* gazdasági tranzakciós banki ügyleteket. A tanulmány bemutatja a *Fiqh* mint megértés szabályait és meghatározásait az ember és a pénzügyi jogok és kötelezettségek eredmény szempontú kapcsolatában. Ennek során kidomborodni látszanak az emberi magatartások és a gazdasági szereplők egymással való kapcsolatának relációi. Mindezen szabályok és szabályszerűségek az etika, a jog és pénzügyek oldaláról egyaránt megközelíthetőek, egyfajta inter- és multidiszciplináris nézőpontból a vonatkozó nemzetközi szakirodalom alapján, mivel hazai szakirodalom jelenleg nem áll nagy számban rendelkezésre. A dolgozat témájának aktualitását a globálisan növekvő iszlám bankrendszer térhódításán felül a hagyományos bankrendszert sújtó válság és a fenntartható gazdasági növekedés kihívásaira alternatívaként szereplő megoldás szükségessége is adja.

II. Az iszlám gazdasági jog szabályainak forrásai

Az iszlám pénzügyi világ szabályozásának négy forrását különböztetjük meg, me-

lyek az ún. *kanonikus forrásoknak* tekinthetőek, és pedig: 1. a Korán; 2. a Szunna; 3. az Idzsma; 4. a Kijász.¹ Illetve két nagy jogtömegét; az egyik az *usul al-fiqh*-t, amely tulajdonképpen a meglévő jogi normák utólagos igazolására szánt logikai műveletek összessége, ez határozza meg a *fiqh* elméleti alapjait.² A *fiqh* (megértés) az a viszony, amelyben a tudós az isteni eredetű normát megérti és magyarázza, ezenfelül a jogtudományt jelöli, amely a magyarázatok összességéként fogható fel. Ezt az egész jogtestet nevezzük *Schacht* óta jogásznagnak (*jurist's law*).³

A másik jogtömeg maga a *Saria* (út, vízhez vezető ösvény). A *Saria* magába foglalja az Allah által alkotott világ harmonikus működéséhez szükséges valamennyi törvényszerűséget, tehát a természeti törvényeket is, de szűkebb értelemben az iszlám életmódot előíró szabályokat értik alatta, még szűkebben pedig az iszlám vallásjogot és vallásjogi hagyományt, egyfajta szubsztanciális jogot. A két jogtömeg élesen elhatárolódik egymástól, hiszen a *fiqh* célja a *Saria* megértése, jogi normaként való megfogalmazása, de teljesen azonos nem lehet azzal, ahogyan az égi szféra se lehet azonos az anyagi világgal, csak analógiaként létezhet. Az *al rahn* szintén befolyásolja a *fiqh al-Muamalat* tranzakcióknál történő használatát, mivel értelmező módszerként is funkcionál. Az *Al Rahn* célkitűzése az isteni rendelkezések ésszerűségéhez minél inkább közelebb történő jutás, mivel az szintén csak analógiaként érhető el.⁴

A kanonikus források közül abszolút tekintélye a *Koránnak* van, alapidokumentumnak számít. Annak ellenére, hogy a nem szó szerint vett törvénykönyv tartalmaz jogilag fontos verseket, körülbelül 350 ilyen vers található benne.⁵ A tudósok és minden muzulmán számára szent. A *Koránnal* szembehelyezkedni annyi, mint Allah akaratával szembeszegülni, tehát a legfőbb bűn.

¹ *Visegrády Antal*: Jog- és állambölcselet. Dialóg Campus Kiadó, Budapest–Pécs 2003. 15. o.; *Papp Eszter*: A saria-kompatibilis bankok működésének vallási, jogi és erkölcsi aspektusa. Jogelméleti Szemle 2021/3. sz. 50–61. o.

² *Biermeier Christoph*: Islamische Investition und Finanzierung. Chancen schariakonformer Bankdienstleistungen für konventionelle Finanzinstitutionen. GRIN Verlag, Köln 2007. 12. o.

³ *Jany János*: Klasszikus iszlám jog - Egy jogi kultúra természetrajza. Gondolat Kiadó, Budapest 2006. 131–134. o.

⁴ *Aznan Hasan*: Fundamentals of Shariah in Islamic finance. Institute of Islamic Banking and Finance Malaysia (IBFIM), Kuala Lumpur 2011. 39–43. o.

⁵ *Bóka János*: Az iszlám jog alapjai. In: Betekintés a jogrendszerek világába (szerk. Badó Attila – Loss Sándor). Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged 2004. 250. o.

A Szunna a Koránban fellelhető joghézagok pótlását hivatott elérni. Isteni eredetű, ugyanúgy, mint a Korán, ezért kinyilatkoztatásai a prófétai tévedhetetlenség erejével vannak megerősítve. A hagyomány a Szunna tekintetében bír a legnagyobb jelentőséggel, hiszen az maga is hagyományokból áll. A különböző hagyományozók személyisége pedig a beléjük vetett bizalmon nyugszik. A tradíció autentikussága ezeken az alapokon áll.⁶ Lényegesnek tartom a bizalom szó használatát, mivel pont a közép-kelet európai kultúrákban van legnagyobb jelentősége a szabályozás iránti túlzott bizalomnak.⁷ Továbbá fontos hangsúlyozni, hogy a bizalom fogalmát a szociálpszichológiai szűk értelemben érdemes használni, tehát oly módon, hogy az egyén bízik valakinek a szavahihetőségében.⁸

Az *Idzsma* jelentése konszenzus. Autoritását már nem az isteni eredet biztosítja, hanem a közösségben megszülető egyező akarat ereje. Ebből kifolyólag meg kell jegyezni, hogy nincs szó tévedhetetlen, biztos igazságtartalomról, de az iszlám jogtudósok úgy vélik valószínűsíthető az igazságosság megléte. A konszenzus kialakításában pedig az az álláspont érvényesült, hogy a jogtudósok (*mugtahid*) privilégiuma az *Idzsma* alakítása, hatályosulása pedig a jogtudósi generáció kihalásával történik. A magas kritérium okán olyan biztos tekintélyt nyer el az *Idzsma*, hogy az ilyen alapú jogi norma lerontása sem lehetséges.

A *Kíjász* magyar és általánosan elfogadott európai jelentése az analógia (*Analogieschluss*). Lényegében a muszlim tudósok arra az esetre dolgozták ki, amikor egy olyan új élethelyzetre kell megoldást találni, amelyre a fentebbemlített három jogforrás nem tartalmaz rendelkezést. Ebből kifolyólag az iszlám világban rendhagyó módon az analógia nem egy értelmezési módszer, hanem konkrétan a szabályok kútfője.⁹

A felsoroltak mellett léteznek ún. *nem kanonikus jogforrások*. Ilyen az *ada*, *urf* avagy *dastur*, amik a szokások-gyűjteményekként említhetőek.¹⁰ Ezek a szokások

⁶ Jany: i. m. 144. o.

⁷ Visegrády: i. m. 15. o.

⁸ Lengyel Zsuzsa: Szociálpszichológia szöveggyűjtemény. Osiris Kiadó, Budapest 2002. 102. o.

⁹ Daniel Ecke: *Islamic Banking: Grundlagen und Potenzial in Deutschland*. Diplomica Verlag, Hamburg 2012. 23. o.

¹⁰ Jany: i. m. 173. o.

utat találtak/találnak maguknak a pozitív jogszabályok közé, ilyen módon formális jogforrásként foghatjuk fel őket. Az *amal* (tett, cselekvés) a bírói jogszokást és döntéshozatali gyakorlatot öleli fel. A *qanun* pedig az adókra vonatkozó és az adminisztratív szabályokat foglalja magába önálló szabálygyűjteményt alkotva. Sőt ma egyes arab országok az alkotmány megjelölésére szintúgy használják.¹¹

III. A *Fiqh al-Muamalat* értelmezése

A *Fiqh al-Muamalat* megértése és alkalmazása sine qua nonja az iszlám pénzügyi szektor növekedésének és sikerének megértéséhez. Az iszlám pénzügyek magja ez a *fiqh*. Azonban különbségek vannak az egyes iszlám területek között, ahogyan az iszlám sem teljesen egységes, hanem iskolákra bontható, úgy különböző modellek, típusok léteznek egymás mellett. Egy arab mondás szerint „minden egyes dologhoz létezik egy ajtó”. Ez a *fiqh* az az ösvény, az az ajtó, amely specifikusan az iszlám pénzügyeket nyitja meg, és amellyel az iszlám pénzügyek elérhetőek.

A *Muamalat* egy ága a *Fiqh*-nek. Egy olyan területe, amely foglalkozik üzleti és pénzügyi tevékenységekhez kapcsolódó a *Sária* szabályokkal, és azzal, hogy a az időről időre gyorsan változó pénzügyi helyzetekhez igazodni tudjon az ember, illetve a központba állított ember változó igényei az egész világ gyors fejlődésével harmonizálhasson.

A *Muamalat* alapja szintén az Isteni kinyilatkoztatás, a Korán, a Szunna és a *Sária*, amely megába olvasztja a *fuqahát*, a tapasztalatokat és a logikus gondolkodást. Szó szerint kölcsönös kapcsolatot jelent, ami többes számban (*muamalah*) kölcsönös kereskedelmet fejez ki, vagyis az interperszonalitás benne gyökerezik a fogalomban.¹²

A *Fiqh al-Muamalat* konnotációja szerint úgy definiálhatjuk, hogy nem más, mint egy olyan *fiqh* (*genus proximum*), amely a *Sária* tudásanyaga alapján a gyakorlati szempontokat figyelembe véve az iszlám üzleti és pénzügyi területet határozza meg és szabályozza. A *mukallaf*, az *Usul al-Fiqh* és a *Sária* szélesebb körű, a *Muamalat* specifikusabb. Azonban itt is releváns és determinál a tudat, a meggyőződés és a hit. Lényeges az erények inkludálása, a lélek tisztasága és Allah felé fordítása, ahogy az

¹¹ *Jany*: i. m. 174. o.

¹² *Hasan*: i. m. 39. o.

egyik népszerű hadiszban is olvasható. (Al-Shucara':88-89)¹³

A Muamalat felosztható alegységekre is, azonban ez a dogmatikus felosztás nem tartozik szorosan a témához, ezért a terjedelmi lehetőségeket szintén figyelembe véve csak felsorolom őket. Prof. Dr. Wahbah al-Zuhayli nézetei alapján¹⁴ a következőkről beszélhetünk: Al-Ahwal al-Shakhsiyyah, Al-Madaniyyah, Al-Jina'iyyah, Al-Murafaat, Al-Dusturiyyah, Al-Duwaliyyah, Al-Iqtisadiyyah wa al-Maliyyah és Al-Adab. Mindezekre a haqiqa és a magaz szemléletmódja áll rendelkezésre. A haqiqa alatt értjük a szó szerinti, köznyelvi értelmet, a magaz alatt pedig egyfajta kiterjesztő, metaforikus jelentéstartalmat határozhatunk meg a Fiqh al-Muamalat egyes esetekben történő alkalmazásakor. Viszont mind a kettő elfogadott és alkalmazott módszer? A metaforikus jelentés lehetőséget biztosít a teológiának arra, hogy az egyén tettét, a cselekedetet a valláshoz igazítsa, a jogot meghajlítsa. Illetőleg lehetőség nyílik arra, hogy szubmissziót folytassanak (pl. a Shária Tanácsok), egyes magatartásokat a vallásnak és a jogszerűségnek megfeleltessenek, ideologikussá és jogossá tegyék.¹⁵

IV. Az iszlám gazdaság értékközpontúsága

A Muamalat tartalmaz generális elveket (*mabadi' ammah*) és univerzális elveket (*qawaid kulliyyah*) amiket az *ijtihad* segítségével lehet értelmezni. Alapvetés, hogy körültekintően kell eljárni az ügyletek során, amik magas gondosság előírását, megkövetelését jelentik, más szóval az ember agyát kell használni, ami a kreatív gondolkodásban nyilvánul meg és inkludálja a szellemet, a lelki előrelátást. Az iszlám axiológia (értéktan) egyaránt törekszik a meglévő és a létrehozandó valóság lényeges problémáinak kutatására és minősítésére. Megjegyzendő, hogy a gazdaságtudományi, gazdaságbölcseleti vizsgálat tárgyköreivé és szempontjaivá váltak az érték kategóriák, emellett a politológiai kutatásoknak, valamint az egyéni, közösségi és a társadalmi értékorientációk feltárására vállalkozó értékszociológiai vizsgálatoknak is.¹⁶ Minden

¹³ A hadisz Simon Róbert Korán fordításából lett felhasználva. Lásd: Simon Róbert: Korán. Helikon Kiadó, Budapest 1987.

¹⁴ Abdullaah Jalil – Asharaf M. Ramli – Syahidawati Shahwan: The four introductory theories of Fiqh Muamalat. Wisdom Publisher, Nilai 2014. 8. o.

¹⁵ Stefan Muckel: Der Islam im öffentlichen Recht des säkularen Verfassungsstaates. Duncker & Humblot, Berlin 2008. 20. o.

¹⁶ Rostoványi Zsolt: Az iszlám gazdaság filozófiája és az „iszlám közgazdaságtan”. In: Gazdaság

gazdasági rendszer, gazdasági kultúra és a globális pénzpiac rendelkezik valamiféle értékközpontúsággal, ha még sok esetben homlokegyenest eltérést is mutatnak egymással. Tagadhatatlan az értékelméleti megközelítés jelentősége, lényeges elméleti hozadéka a logikai, etikai, esztétikai, társadalomelméleti, gazdasági, kultúrfilozófiai stb. problémák tárgyalásában.¹⁷ Amennyiben az előrelátás és gondosság nem jellemzi a gazdasági ügyletet, úgy az „gharar”-nak számít, ami egy kifejezés arra az ügyletre, aminek eredménye ismeretlen, bizonytalan és így tiltott (*an-Nisaa*: 29 alapján).¹⁸ Hasonló a batil ügylet, amely magában foglalja a csalárdságot, csalást, megvesztegetést, korrupciót, szerencsejátékot vagy más illegális gazdasági, pénzügyi tevékenységet, ügyletet.

Böhm Károly helyesen ismeri fel azt a ténytet, hogy a modern társadalmi és közösségi viszonyok fenntartásának két konjunktív feltétele van: a) a tulajdon; b) és a társadalmi intézmények megléte.¹⁹ A tulajdon képezheti iszlám pénzügyi tranzakció tárgyát, és csak tulajdon, tehát materializált dolog. Az interpeszonális kapcsolatok erkölcsi dimenziói között pedig a társadalmi, gazdasági intézmények biztosítják a keretet, így példának okáért a piac, az *al-tasir*. Ezek „értéktáblát” („Werttafel”) hoznak létre, amely megmutatja a differenciált értékek felhasználásának fokozatait, szintjeit, rangsorát és sorrendjét.²⁰ Hasonló az értéktáblához az *akhlaq*, az erények kódexe. A Sária elvei közé tartozó *maslahah* az ilyen érdek- és értékartikulációk védelmét írja elő az egyén és az állam kapcsolatának figyelembevételével és egy sor tilalommal, illetve kötelezettséggel. Példának okáért? kereskedelmi partnerek etikus magatartását minősíti be a *gharar* osztályba. A piaci szereplők viselkedése és a környezet etikus magatartása szintén kiemelkedően fontos, ennek kapcsán a következő tilalmak lépnek fel: *riba* (kamat és uzsora tilalma pl. *al-Baqarah*: 275)²¹, *ghish* (csalás),

és vallás: A gazdasági spiritualitás innovatív modelljei (szerk. Zsolnai László – Kovács Gábor – Ócsai András). Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest 2022. 243. o.

¹⁷ Kulcsár Kálmán: *Gazdaság, társadalom, jog. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest 1982. 180-184. o.*

¹⁸ Simon Róbert Korán fordítása alapján.

¹⁹ Böhm Károly: *Az ember és világa - philosophiai kutatások III. rész: Axiológia vagy értékta. Mikes International Alapítvány, Hága 2006. 10. o.*

²⁰ Alexander Gottlieb *Baumgarten*: *Esztétika*. Atlantisz Kiadó, Budapest 1999. 45. o. (Fordította Bolonyai Gábor. Az eredetivel egybevetette, az Utószót írta, a Válogatott bibliográfiát összeállította V. Horváth Károly).

²¹ Simon Róbert Korán fordítása alapján.

ih tikar (felhalmozás), *zulm* (igazságtalanság). Minden pénzügyi ügyletben meg kell jelennie a kölcsönösségnek (*al-taradi*), a megegyezés teljes körű teljesítésére való törekvésnek (*al-wafa*), a legjobb és felelős tevékenység nyújtására történő törekvésnek (*ihsan*), a vagyon védelmének, az egyenlő elosztás, avagy közös felelősségviselés kritériumán túl. A fentebb soroltak mind az etikus gazdasági magatartást célozzák az iszlám axiológia szerint.

Hasznosnak tartom kiemelni Somló Bódog munkásságát, főleg a „*A helyes jog elméletéről*” című munkáját, amelyben először reflektál Franz List gondolataira, miszerint az erkölcsi helyesség ismérve a tényleges fejlődés iránya. A fejlődés irányának az tekinthető, ami globális szinten minden állam, gazdaság alakulásában közös. A fejlődés nyújtja a létezőnek és a létrehozandónak a szintézisét. A fejlődésben lévő és a helyes tehát egybeeső fogalmak. Somló azonban nem fogadta el List felfogását. Szerinte a történelmi alakulás magában véve se nem helyes, se nem helytelen. Előbb kell ugyanis a helyesnek értékelnünk azt a célt, amely felé valamely irányzat mutat, hogy a fejlődési tendencia szerint állapíthassuk meg valamilyen intézménynek, így a gazdasági pénzügyi intézményeknek is a helyességét.²² Továbbá elutasítja van Cárkernek azon az állítását, miszerint az a cél helyes, amely a hiányok megszüntetését és ezáltal a tőkésbítését jelenti. Somló szerint tehát valamely szabály helyessége vagy helytelensége erkölcsi kérdés.²³ (Ádám 1999 p.116.)? Vagyis az erkölcs megjelenik a gazdasági szabályozókban, mint érték, sőt meg kellene jelennie, ahogyan a vallási rendszerekben is, mint ahogy az iszlám pénzügyben és gazdasági életben meg is található, hiszen azoknak van egyfajta morális hátterük. Nyilvánvaló példa erre az erkölcsoteológia, mint a vallás és az iszlám jog tudománya, amely megszámlálhatatlan kötetnyi szakirodalmat halmazott fel a történelmi fejlődés során. Ezért az *akhlaq* mint az erények gyakorlása, az erkölcs és a viselkedés iszlám teológiája az ember és Allah, az ember és másik ember, valamint az ember és a más élőlények kapcsolata immanens eleme az iszlám gazdaságnak, akár csak ha a *halal* termékek előállítására és kereskedelmére gondolunk.

Végezetül a vizsgálódás során le kell szögezni, hogy az értékek az emberi

²² Samu Mihály – Szilágyi Péter: *Jogbölcselet*. Rejtjel Kiadó, Budapest 1998. 264. o.

²³ Ádám Antal: *Bevezetés a közjogtanba*. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Pécs 1999. 116. o.

egyéni vagy közösségi értékelés, értéktételezés termékei. Vagyis azt lehet állítani, hogy az értékelés tárgya bármi lehet. Mindent összevetve és explicite a nem anyagi értékek jelentős hányadának értékhordozója vallási, erkölcsi, gazdasági illem vagy egyéb társadalmi norma, amelyek alapvetően a gazdasági rendszer világán kívül helyezkedhetnek el, de akár szerencsésebb helyzetben részét képezik annak. Az iszlám gazdaságban a vallási, erkölcsi értékek tisztán kimutathatóak. Par excellence az iszlám finanszírozás és gazdaságfilozófia nem nélkülözheti a fentebb említett erkölcsi értékeket, és az alternatív gazdasági modellek közé tartozva etikai alapokon nyugvó rendszert képez, amely központba állítja az embert és annak magatartását, viselkedését. Malajziában az 1985-ös iszlám banki törvény értelmében (hasonló szemlélettel találkozunk más iszlám gazdálkodást folytató muszlim országokban is, de akár az európai iszlám bankok esetében szintén) az iszlám banki termékek általános felülvizsgálatának követelménye jelenik meg, ebből kifolyólag az iszlám típusú formaszereződések, az alkalmazott pénzügyi eszközök, a betétek mozgósítása, a befektetési számlák kezelése, a finanszírozási szolgáltatások (akár a lakásfinanszírozás vagy az gépkocsi finanszírozás is ilyen), avagy a kereskedelmi finanszírozás, mint a folyószámlahitel (*ba'y*), az *al-Inah*, *al-Murabahah*, *al-Musharakah* mind érték- és emberközpontúak.²⁴ A kockázati tőkebefektetések, az iszlám részvénytőke és beruházások a kockázatkezelés során követik az erkölcsi és vallási szabályokat, amit a *fiqh al-Muamalat* foglal egységbe. Ez határozza meg az iszlám pénzügyek szabályozási struktúráját.

V. Az iszlám pénzügyek szabályozási és felügyeleti struktúrája

Az iszlám pénzügyeket és pénzügyi tranzakciókat alapvetően nem más, mint a Sária irányítja, szabályozza és határozza meg a kereteit. Irányítási, igazgatási és ellenőrzési oldalról sajátos struktúráról beszélhetünk, ami jelentős mértékben eltér a konvencionális modelltől. Felügyeletét a vallási alapokon nyugvó Shária Tanács látja el.²⁵

Bár az iszlám típusú pénzügyek sok szempontból hasonlítanak a hagyományos pénzügyekhez, mégis az eltérések olyannyira számottevőek, hogy egy spe-

²⁴ Udo Nauber – Peter Kunath: *Immobilienfinanzierung vor dem Hintergrund des Islamic Banking.* GRIN Verlag, Köln 2011. 76-81. o.

²⁵ Asma Braham: *Moralische und ökonomische Grundsätze des Islamic Banking – Mögliche Erfolgchancen in Deutschland.* Diplomica Verlag, Bremen 2012. 11. o.

cifikus alternatív modellről beszélhetünk. Az iszlám pénzügyi rendszer fő feladataként jelentkezik a pénzügyi termékek, eszközök, tevékenységek, gyakorlat, avagy a menedzsment megfeleltetése a Sária normáinak, elveinek. Ezt emelhetjük ki a legfontosabb *differencia specifica*-ként. Ezért a pénzügyi rendszer és a bankrendszer élén szintén az úgynevezett sária tanácsok állnak, amelyek gerincét adják az iszlám bankoknak és ellenőrzik az összes pénzügyi tranzakciót. A Sária Tanács legitimálja az iszlám bankok gyakorlatát, növeli a részvényesi bizalmat és közbizalmat is a tevékenység során.²⁶ A szerv garantálja, hogy a gyakorlati tevékenység során minden a Sária szabályai szerint történik, így Allah számára kedves, ez pedig a lakosság bizalmának sarkalatos alapköve. Így mindenkor kizárják például a kockázatot, a bizalomra építik az ügyleteket, mert ha ez nem történik meg, akkor az nem felelne meg a Sária szabályainak. A Sária általi irányításra több modell alakult ki az iszlám világban, de négy modellt állíthatunk fel, amelyek rövid ismertetése feltétlenül fontos a Fiqh al-Muamalat megértéséhez.

- 1) Maláj modell: E modell alapja az 1958-as Maláj Központi Bankról szóló törvény, amelynek 16/B szakasza felállította a Sária Tanácsot és meghatározta, mely ügyekben van joghatósága. Ide tartoznak az iszlám bankügyletek, a takaful ügyletek, az iszlám pénzügyi ügyletek, az iszlám beruházási és fejlesztési ügyletek avagy más Sária elveken alapuló üzleti ügyletek. Ezekben mind iránymutató a Fiqh al-Muamalat és a vitás pénzügyi ügyekben a legfőbb döntéshozó szerv a Sária Tanács.²⁷
- 2) Pakisztáni modell: E modell szerint nem törvény írja elő a Sária Tanács létrehozását, hanem a Pakisztáni Állami Bank (SBP) önmaga hozta létre azt és egyedüli autoritással az iszlám finanszírozási ügyekre vonatkozóan rendelkezik, tehát egy szűkebb mozgástér áll rendelkezésre. Különbözik a maláj modelltől abban is, hogy csak a pénzügyi intézményeket fogja át és önszerveződő, nem kötelezően felállítandó elem, ezért a piaci szabályozás sokkal

²⁶ Deniz Kilinc: Islamic Finance. Darstellung der Entwicklung. Instrumente und Methoden sowie Produkte und Dienstleistungen. GRIN Verlag, Bremen 2010. 12-16. o.

²⁷ Ismail Mat – Yusuf Ismail: A Review of Fiqh al-Mua'malat Subjects in Economics and Related Programs at International Islamic University Malaysia and University of Brunei Darussalam. [https://iei.kau.edu.sa/Files/121/Files/158929_\[20\]%20Ismail%20Mat.pdf](https://iei.kau.edu.sa/Files/121/Files/158929_[20]%20Ismail%20Mat.pdf) (2023. 12. 06.). 335. o.

inkább érvényesül a Fiqh al-Muamalat szemből. A pakisztáni modell kapcsán érdemes megemlíteni, hogy a folyamatos növekedés miatt az iszlám pénzügyi termékek fejlesztése már számottevő, amelynek markáns eleme a Fiqh al-Muamalat felügyeletének hatékony revolúciója. Hangsúlyozni szükséges, hogy pénzügyi és banki szolgáltatások versenye erőteljes a térségben és a piac folyamatosan igényt tart a növekedés ütemének biztosítására a térségben.²⁸

- 3) Kuvaiti modell: Kuvaitban önálló gyakorlat alakult ki az iszlám típusú pénzügyi intézmények tekintetében. Az 1968. évi 32. törvény 3. fejezetének 10. bekezdése értelmében a Kuvaiti Központi Bank nem gyakorol Sária Felügyeletet, hanem minden egyes iszlám pénzügyi intézmény maga hozza létre a saját Sária Felügyeleti Tanácsát, amely minden konfliktus esetén saját maga dönt. Azonban létezik egy Fatwa Tanács, amely központilag szabályoz, vagy inkább irányt mutat és fellebbezni is ehhez a szervhez lehet, amely az Awqaf és Iszlám Ügyek Minisztériumával működik együtt, tehát egy állami szervvel. Ez a rendszer erőteljesen követi a Fiqh al-Muamalat-ot mind az iszlám pénzügyek, mind a bankügyletek terén.²⁹
- 4) Katar modell: Gyakorlatilag önálló szabályozás alá esnek az iszlám bankok, bár nincs központi felügyeleti szerv, de erőteljes befolyással rendelkezik az Awqaf. Az iszlám kereskedelmi gyakorlat, a Fiqh al-Muamalat a fatwák és a Sária szabályok szerint működik, így bevett gyakorlat a Sária Tanácsok felállítása és folyamatos felügyelete az iszlám pénzügyi intézményeknél. Meghatározó ezen felül a monitoring területén is, illetve jellemzőek az ex-ante és ex-post Sária döntések.³⁰

A Sária Tanács tulajdonképpen mindegyik modell szerint azt vizsgálja, hogy az *Usul al-Fiqh* és a Fiqh al-Muamalat szerint az egyéni és a társasági szinten egyaránt a pénzügyi tranzakciók során az ügyletet végzők, az ügyletben szereplők vagy

²⁸ Anam Iqbal – Shahzad Akhtar – Rab Nawaz Lodhi: Islamic financial product development in the Pakistan: Shariah Analysis. European Journal of Accounting Auditing and Finance Research 2014/10. sz. 112-113. o.

²⁹ Ismail Karadöl: Islamic Banking. Alternatives Bankensystem. GRIN Verlag, Köln 2007. 23-26. o.

³⁰ Uo.

az ügyletben érintetteket áthatja-e a gondosság, a tisztesség, a becsületesség és nem követnek-e el ezek hiányában vagy ezek sérülésével pénzügyi szabálytalanságot, avagy erkölcsi aljasságot. Semmilyen káros cselekedetet, kötelességszegést, csalást, csalárdságot nem fogad el, hanem tilt és szigorúan büntet az iszlám, ezért egyenértékűnek tekinti a követelmények és előírások szintjén az erkölcsi és jogi szabályokat a üzleti tevékenység során. A Sária döntő az iszlám finanszírozásban és irányadó a pénzügyi tranzakciók és más pénzügyi műveleteknél, emellett az ellenőrzésben és a felügyeletben egyaránt. Minden szereplő a pénzügyi rendszeren belül ezt az ösvényt (*fiqh*) tartja szem előtt, pénzügyi játéktérületüket ez alapján alakítják a következtesség és magas fokú gondosság szerint. Előremutató szemlélet jellemzi a szabályokat, amelyek a megfelelő jövedelem, haszon, profit szempontját veszik figyelembe. Ezért előrevetítő útként is jellemezhető a Sária szerinti irányítási rendszer az iszlám pénzügyi szektorban, amit az ismert stabil jelenlegi státuszuk szemléltet leginkább. Viszont az erkölcsi szemléletet magukba olvasztó vallási alapokon nyugvó gazdasági, pénzügyi rendszerek pénzügyi fejlesztési üteme és azok szintje nyilvánvalóan lassabb, illetve változhat az országok között, ahogy az erkölcs is változatos. Megjegyzendő továbbá, hogy az iszlám pénzügyi szolgáltatások ágazata még fiatalnak mondható, és minden ilyen merev, szabály alapú irányítást célzó gazdasági szemlélet veszélyeztetheti a piac egészséges, potenciális növekedését vagy akadályozhatja annak önállóságát. Viszont a Sária alapú pénzügyi rendszer egészséges és életképes környezetet tud teremteni, mivel emberközpontú és erőteljesen társadalomba ágyazott. (A Sária felügyelet pedig magába foglalja a makró és mikró szintű analíziseket és nem korlátozódik csupán a fejlesztési eljárások ellenőrzésére, hanem kiterjed az egész banki gyakorlat és pénzügyi intézkedések lefolytatására. Itt kell megjegyezni, hogy ahogyan már említés történt róla, nem csak a vitás esetekben visszautalóan hoznak döntéseket a Sária Tanácsok, hanem előremutatóan is megfogalmazznak iránymutatásokat, sőt nagyobb hangsúlyt helyeznek ezekre az iszlám sajátos szemléletéből kifolyólag, mivel az főként kerüli a konfliktusokat és jövőszemléletben gondolkodik.

Az iszlám pénzügyi struktúra az osztó igazságosság elvén áll, amely a tiszta iszlám modell sajátossága. A jövedelem vagy nyereségelosztás egyenlőtlenségeit kizárja az iszlám pénzügyi rendszer, ennek elérésére korrekciós intézkedéseket alkalmaz, mivel elsődleges szempont a jólét elérése. Mivel a gazdasági fejlődés kitűzött cél, ezért alapvetően az alapvető szükségletek kielégítését tartja szem előtt, de mo-

tiválni szintén igyekeznek a piaci szereplőket. A kereslet és kínálat vagy a fogyasztás és beruházás kettőseinél az erkölcsi kockázatot nem vállalja az iszlám gazdasági etika, hanem az emberi erőforrás-fejlesztés élvez prioritást.³¹ Az iszlám pénzügyi struktúrája tehát az iszlám üzleti etikán, az iszlám értékeken és azok egyetemleges alkalmazhatóságán alapszik, amely perspektívaként szolgálhat a nyugati hagyományos pénzügyi rendszernek, mivel az alternatív közgazdasági teóriák szintén próbálnak az etikus, emberközpontú gazdálkodás felé elmozdulni.

VI. A Fiqh al-Muamalat szerinti tiltott elemek az iszlám gazdaságban

Ahogy a fentiekből kiderül, az iszlám gazdasági rendszer alapvető fogalmaiban, módszereiben és paradigmáiban egyaránt eltér a hagyományos nyugati értelemben felfogott gazdasági, piaci, pénzügyi vagy bankrendszerétől. A modern világban viszont számottevő jelenséggé nőtte ki magát, ebből kifolyólag már komolyan konkurál a konvencionális rendszerrel. Az iszlám közgazdaságtan célja a termelési tényezők, faktorok optimalása, a bér, a tőke, a kamat sajátos szemszögből történő vizsgálata, illetve alkalmazása. Fontos a fentebbiek elemzése, a fiqh al-Muamalat megismerése, mivel a nyilvánvaló és megfigyelhető iszlám pénzügyi és banki stabilitás javában köszönhető ennek. Számos iszlám banki termék, mint példának okáért a *bay'salam*, a *bay'mu'ajjal*, diszkontálása és a tőzsedei, pénzpiaci termékek, a költségvetési politika, a forráselosztás összehasonlítása közelebb vihet nézetem szerint a konvencionális gazdaság reformjához. A környezeti és fejlesztési stratégiák szintén számottevőek az iszlám világ gazdaságában, amivel számolni szükséges. Ahogy az egyik legelső témában kutatást folytató szerző, Abdul Awwal Sarker, arra is felhívja a figyelmet, hogy termelési folyamatok és piaczgazdálkodás során a megbízó-ügynök probléma szinte mindig felmerül a nyugati világban, mert információs asszimetria uralkodik. Azonban az iszlám és értéktana a fiqh al_muamalat útján képes minimalizálni a megbízó-ügynök problémát.³²

Al-Jassas definíciója³³ szerint a *riba* a meghatározott időre adott kölcsön

³¹ M. Kabir Hassan – Mervyn K. Lewis: *Handbook on Islam and Economic life.* Edward Elgar Publishing, Cheltenham 2014. 46. o.

³² Abdul Awwal Sarker: *Islamic business contracts, agency problem and the theory of the islamic firm.* International Journal of Islamic Financial Services 1999/2. sz. 1. o.

³³ Lásd: Mohammad Omar Farooq: *Stipulation of Excess in Understanding and Misunderstand-*

meghatározott értékkel növelt fizetendő összege, tehát a hitel kamata, illetve olyan vagyontárgyak cseréje, amelyek nem rendelkeznek megfelelő értékegyensúllyal. Úgy tűnik tehát, hogy a riba tilalmának két dimenziója van. Egyrészt a *riba duyun*, ami tartozásból, hiteltől ered, másrészt a *riba buyu*, amely az egyenlőtlen tételek cseréjén, vagyis a barter ügyleteken. Ide tartoznak az úgynevezett *ribawi* elemek, mint a pénzt képviselő arany és ezüst, illetve búza, datolya és sók, amik az ügyletek tárgyai lehetnek.

A következő tilalom a már említett *gharar*, ami az iszlám tranzakciók rizikóját zárja ki, amely kivédi az ügyletben résztvevő felek igazságtalan és tisztességtelen megkárosodását. Megnyilvánul például abban, hogy a tranzakció során, amennyiben a mennyiség vagy minőség oldalán sérelmet szenved az egyik fél, úgy a szerződés semmis vagy megtámadható.³⁴ A tilalmat az an-Nisaa': 29 versből és Mohamed próféta Muslim által közölt szavai, hadiszából vezetik le. Különbséget tesznek kis és nagy *gharar* között, a kis *Gharar* a *yasir*, a nagy pedig a *fahish*. A kockázat tilalma megjelenik az alapvető kockázat tekintetében, a kockázatkezelési folyamatoknál, a kockázatkezelési módszereknél, a vallási kockázatnál (ar Ra'd: 11)³⁵ és a *Takaful* kapcsán egyaránt. A harmadik a spekuláció tilalma a *maisir*, amely ellenben a *gharar*-al, (amit elfogadnak kis mértékben) ez teljesen elfogadhatatlan az al-Maidah:90 vers alapján. Megjegyzendő, hogy egy iszlám ügylet csak akkor érvényes, ha nem ütközik bármely tilalomba és amellet létező (*mawjud*), megengedett (*halal*), érvényes (*sahih*) és van benne érték (*mutaqwim*). Éppen ezért nem lehet ügylet tárgya példának okáért dematerializált értékpapír, avagy nem fizethető ki átutalással. Emellett tiltottak bizonyos termékekre kötött üzletek (*haram*) mint az alkohol, dohány, pornográf tartalom stb.³⁶

VII. Összefoglalás és záró gondolatok

Az iszlám gazdasági jog elmélete és vallási jogi háttere mélyen gyökerezik az iszlám vallásban és az ahadith (Mohamed próféta szavainak és cselekedeteinek gyűjtemé-

ing Riba: The Al-Jassas Link. Arab Law Quarterly 2007/4. sz. 285-316 o.

³⁴ Biermeier: i. m. 11. o.

³⁵ Simon Róbert Korán fordítása alapján.

³⁶ Mustafa Ashrati: Islamic Banking. Wetvorstellungen – Finanzprodukte – Potenziale. 1. Auflage. Frankfurt School Verlag, Frankfurt am Main 2008. 13. o.

nye) hagyományaiban. A legfontosabb vallási jogi alapelv az iszlám gazdasági jogban a riba tilalma, ami az érdekből származó kamatot és hasznot tiltja. Ennek az elvnek az alapján az iszlám gazdasági rendszer inkább profitmegosztó és részvételi alapokon működik. Az iszlám gazdasági jog továbbá hangsúlyozza a tisztességes kereskedelmet és a szerződések tiszteletben tartását. Az üzleti tranzakciókban az igazságosság, az átláthatóság és a becsületesség alapvető elvek. Példaként említhetjük a riba tilalmát és a profitmegosztó alapok használatát, amelyek a vallási jogi háttérrel tükröződik. Az iszlám bankok például olyan pénzügyi termékeket kínálnak, amelyek nem tartalmaznak hagyományos kamatot, hanem profitmegosztó mechanizmusokon alapulnak. Az iszlám gazdasági jog egyik kulcsfontosságú alapelvevé cementeződött napjainkra is a riba tilalma, ami az érdekből származó kamatot és hasznot tiltja. Ennek az elvnek az alapján az iszlám gazdasági rendszer inkább részvételi és profitmegosztó alapokon működik. Az iszlám pénzügyi intézmények, mint például az iszlám bankok, profitmegosztó alapokat (szukuk) és mudaraba szerződéseket használnak, amelyek nem tartalmaznak hagyományos kamatot.

Az iszlám gazdasági jog a zakát intézményét is fontosnak tartja. Ez egy kötelező jótékonyági adó, amelyet a gazdagoknak és a vállalkozóknak kell fizetniük a szegények, az árvák és a szükségét szenvedők támogatására. Ez az elv az iszlám közösség szolidaritását és a gazdagság megosztását erősíti. Történelmi példák között említhetjük az Oszmán Birodalmat, amely hosszú ideig alkalmazta az iszlám gazdasági jog elveit. Az Oszmán Birodalom gazdasági rendszere alapvetően iszlám alapon működött, és az oszmán uralkodók a vallási jogi elveket alkalmazták a gazdasági politikájukban. Például az Oszmán Birodalom adórendszerében az oszmánoknak, akik nem muszlimok voltak, magasabb adókat kellett fizetniük, de cserébe védeltséget élveztek és saját vallási és jogi közösségeiket irányíthatták. Az iszlám gazdasági jog elmélete és vallási jogi háttérrel mélyen befolyásolta és alakította az iszlám világ gazdasági rendszerét évszázadokon keresztül. Az elvek, mint a riba tilalma, a zakát és a tisztességes kereskedelem, mai napig kulcsfontosságúak az iszlám gazdasági gyakorlatban, és ezeket az elveket számos modern iszlám pénzügyi intézmény és vállalkozás alkalmazza a vallási jogi háttérükön alapulva.

Az iszlám gazdasági jog is különös figyelmet fordít a tisztességes kereskedelemre és a szerződések tiszteletben tartására. Az igazságosság, az átláthatóság és a becsületesség az üzleti tranzakciókban alapvető elvek. Az iszlám gazdasági elmélet

és jogi rendszer továbbá szigorúan szabályozza az alkoholt, a kábítószereket, a ribát, a hús eredetét és más fontos gazdasági aspektusokat. Az iszlám gazdasági jogot az iszlám jogászok (ulema) és a teológusok folyamatosan vizsgálják és értelmezik a modern világ gazdasági változásaihoz alkalmazkodva, így akár a fintech lehetőségek integrálhatóságát is szem előtt tartva. Az iszlám gazdasági jog vallási alapjaival összefüggésben, tehát az iszlám gazdasági elmélet olyan gazdasági és pénzügyi rendszert hoz létre, amely a vallási előírásokkal összhangban van, és amely az igazságosság, az együttműködés és a tisztesség elvein alapul. Az iszlám gazdasági jog szigorúan szabályozza a pénzügyi tranzakciókat és az üzleti gyakorlatot, hogy biztosítsa az erkölcsi és etikai normák betartását.

D. Horváth Vanessza

alumni, ÓNSZ Elméleti-Történeti Tagozat

A fiatalkori állatkínzás kriminológiai vonatkozásai a családon belüli erőszak tükrében

„A legveszélyesebb, ami egy gyermeket érhet, hogy megkínozz egy állatot, és megússza büntetés nélkül.”

(Margaret Mead)

I. Bevezető gondolatok

Achenbach kutatásai során, a gyermekvédelem és az állatvédelem közötti összefüggéseket vizsgálva, két fontos következtetésre jutott: egyrészt, az állatokkal kegyetlenkedő gyermekek esetében kétszer nagyobb a valószínűsége annak, hogy a fiatalok maguk is bántalmazás áldozatai voltak, emellett pedig a hátrányos helyzetű gyermekek körében nagyobb az állatkínzók aránya.¹ Az állatokkal való tudatos kegyetlenség figyelmeztető jele a gyermek veszélyeztetettségének, így a beavatkozás kulcsfontosságú az erőszak körforgásának megakadályozása érdekében.² Amennyiben az állatkínzást nem az elszenvedett abúzusra adott válaszként, az áldozat nála gyengébb élőlény ellen forduló, tanult erőszak-reakciójaként közelítjük meg, hanem a bűnügyi tudományok szemüvegén keresztül az egyén kriminalizálódását helyezük a vizsgálat fókuszába, látható, hogy a későbbi bűnelkövetés szempontjából is releváns a gyermekként elkövetett állatbántalmazás. Az elmúlt évtized tudományos fejlődésének eredménye, hogy felismerték az állatkínzás kriminológiai jelentőségét,

¹ Thomas M. Achenbach: Manual for the Child Behaviour Checklist and 1991 Profile. University of Vermont, Burlington 1991. 4-18. o. Idézi: Vetter Szilvia: Az állatkínzás szabályozása gazdasági és társadalmi mutatók tükrében. PhD értekezés. Szent István Egyetem, Gödöllő 2020. 29. o.

² Susan Crowll: Animal Cruelty as it Relates to Child Abuse: Shedding Light on a „Hidden” Problem. Journal of Juvenile Law 1999/1. sz. 38-59. o.

valamint annak az emberek elleni erőszakkal való összefüggéseit.³

A téma nem csupán tudományos érdeklődésre tarthat számot, a szépirodalomban is számos alkotót foglalkoztatott az állatkínzás gyermeki lélekre gyakorolt hatása. Hazánk irodalma a századforduló idején mohó érdeklődéssel fordult a gyermekhősök felé, „a gyermek jelkép lett, (...) Ő volt az Ember kezdete, majdnem mintaképe is.”⁴ Sokat elárul a szerzőről és koráról, milyen kontextusban ábrázolja fiatal szereplőit. Példának okáért elegendő Csáth Géza *Anyagyilkosság* című novellájából ismert félárva Witman fiúkra gondolni, akik „egy szeptemberi estén még csupán egy baglyot cipeltek magukkal (...), és figyelték, amint a titokzatos madár szemében a fájdalom színes tüzei egymás után kigyúlnak (...), nem sokkal később pedig „a nagyobbik kihúzta a véres kést anyja melléből”.⁵ Szintén Csáth lélektani novelláinál maradva, A kis Emma című történet címszereplőjének sorsa sem vett volna tragikus fordulatot, ráébresztve végül tetteik súlyára az iskolásfiúkat, ha az egyébként tanítójuk által bántalmazott fiatalok kutya-akasztása hamarabb lelepleződik.

E rövid irodalmi kitekintés írásom fő irányvonala szempontjából sem öncélú, ugyanis az említett művek nevelő célzatát a jogalkalmazás is felismerte: az Encsi Járásbíróság 2017 nyarán két, állatkínzás bűncselekményét elkövető fiatalkorú számára ítéletében felfüggesztett börtönbüntetés kiszabása mellett pártfogó felügyelet elrendelését kiegészítő különös magatartási szabályként az „Anyagyilkosság” elolvasását és a „Witman fiúk” című film megtekintését írta elő.⁶ Véleményem szerint fontos és követendő minden törekvés, amely a fiatal jogkövető magatartását nem csupán a büntetőjogi szankciók érvényre juttatásával kívánja kikényszeríteni. A konkrét esetet kritikusan szemlélve azonban álláspontom szerint az „olvasásra kötelezés” nem éri el nevelő célját, hiszen egyrészt kérdéses, az elkövetők képesek-e értelmezni a novella erkölcsi tanulságát, másrészt pedig egyetlen mű elolvasása után

³ Vetter: i.m. 27. o.

⁴ Kosztolányi Dezső: Írók, festők, tudósok I-II. Szépirodalmi Könyvkiadó Budapest 1958. Idézi: Lőrinczy Huba: A gyermek toposza Csáth Géza novelláiban. http://tiszataj.bibl.u-szeged.hu/13523/1/tiszataj_1988_001_032-042.pdf (2023.12.06.) 33. o.

⁵ Csáth Géza: *Anyagyilkosság*. <https://epa.oszk.hu/00000/00022/00009/00207.htm> (2023.12.06.)

⁶ Miskolci Törvényszék – Jogerős ítélet született a Deteken történt állatkínzás ügyében. Bíróság. <https://birosag.hu/aktualis-kozlemenyek/miskolci-torvenyszek-jogeros-itelet-szulett-deteken-tortent-allatkinzas>. (2023.11.29.)

nem várható el személyiségfejlődés. A bíróság ítélete azonban rávilágít arra, hogy a jogalkalmazó nyit a büntetőjogon kívüli szankciók alkalmazásának irányába. Érdekes és feltérképezésre váró terület a bíróságok ítélkezési gyakorlata és alternatív módszerek iránti nyitottsága fiatalok állatkínzásos terheltek ügyeiben.

Tanulmányom fókuszában a gyermek által elkövetett állatkínzásra adható jogi eszközök állnak, különös tekintettel a büntetőjog helyére és szerepére, illetve, figyelemmel a felvetett probléma sokrétű háttértényezőire, az állatkínzás és a családon belüli erőszak összefüggései kerülnek bemutatásra.

II. Az elkövető életkorának relevanciája a nemzetközi előírások és a magyar jogági szabályozás tükrében

II.1. A magyar jog „gyermek” fogalma

John Locke angol filozófus értelmezésében az újszülött gyermek nem más, mint *tabula rasa*, „tiszt lap”. Locke gondolatmenetét tovább folytatva, amennyiben a társadalom formálja a gyermeket, a nevelés szempontjából fontos felvetés az is, hogy az adott társadalom uralkodó jogrendszere milyen szabályokat rendel alkalmazni a fiatalokhoz. Felmerül tehát a kérdés: jogilag kit tekinthetünk gyermeknek?

Az ENSZ égisze alatt 1989-ben elfogadott, a gyermek jogairól szóló egyezmény meghatározta azon jogok minimumát, amelyeket minden részes államnak biztosítani kell az országhatárain belül nevelkedő gyermekeknek. Az egyezmény vonatkozásában gyermek az a személy, aki tizennyolcadik életévét még nem töltötte be, kivéve, ha a reá alkalmazandó jogszabályok értelmében nagykorúságát már korábban elérte.⁷ E kivétel-szabályra példaként említhető a magyar jogban a házasságkötéssel nagykorúságot szerző, 16. életévét betöltött, korlátozottan cselekvőképes kiskorú esete, amelyet a Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi L. törvény (továbbiakban Ptk.) 4:9. § szabályoz. A gyermek jogairól szóló egyezmény terminológiájával összhangban, a gyermek védelméről és a gyámügyi igazgatásról szóló törvény

⁷ David Moshman: *Tabula rasa*. University of Nebraska Department of Educational Psychology: Faculty Publications, Nebraska 2005. <https://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1112&context=edpsychpapers> (2023.12.06.)

⁸ A gyermek jogairól szóló, New Yorkban, 1989. november 20-án kelt egyezmény. I. rész, 1. cikk.

(továbbiakban Gyvt.) rendelkezéseinek értelmében gyermek a Ptk. szerinti kiskorú.

A Ptk. szerinti kiskorú fogalom helyett más elnevezést alkalmaz a büntetőjog. A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi C. törvény (továbbiakban Btk.) szerint fiataalkorúnak minősül, aki a bűncselekmény elkövetésekor tizenkettedik életévét betöltötte, a tizennyolcadikat azonban még nem. A Btk. 15. § - a emellett a gyermekkort, mint büntethetőséget kizáró vagy korlátozó okot nevesíti. Látható tehát, hogy bár a kifejezések jogterületenként eltérőek lehetnek, mégis minden jogág célja védelemben részesíteni a felnőttkort el nem ért személyeket.

II.2. A büntethetőségi korhatár problematikája

A fentebb említett, hazánkban az 1991. évi LXIV. törvény által kihirdetett gyermekjogi egyezmény mellett számos más, a fiataalkorúakra vonatkozó igazságszolgáltatási rendszerhez kapcsolódó nemzetközi egyezmény és szerződés született az 1990-as évektől kezdődően. E körben említhető példának okáért a fiataalkorúak igazságszolgáltatási rendszerére vonatkozó minimumszabályokat tárgyaló Pekingi Szabályok és a szabadságuktól megfosztott fiataalkorúak védelmére vonatkozó Havannai Szabályok, illetve a Tokiói Iránymutatás, valamint a Rijádi Iránymutatás. Előbbi dokumentum a minimum intervenció elvét mondta ki, míg utóbbi a fiataalkori bűnözés megelőzésére vonatkozik.⁹

A nemzetközi előírások markáns részét képezi a prevenció és a reintegráció fontosságának hangsúlyozása. Ami a gyermeket terhelő büntetőjogi felelősség kezdetének időpontját illeti, a dokumentumok a részes államokra bizzák a döntés meghozatalát.

A büntethetőségi korhatár kérdése a büntetőpolitika és a büntetőjog egyik legtöbbet elemzett, egyben legtöbbet vitatott kérdésévé vált.¹⁰

A Btk.16. §-a értelmében az általános büntethetőségi korhatárt a tizenötödik életév betöltéséhez fűződően állapította meg a jogalkotó, azonban emberő-

⁹ Pallagi Anikó: Büntethető gyermekkorúak. Pro Futuro 2014/1. sz. 106. o.

¹⁰ Gyurkó Szilvia: A büntethetőség alsó korhatára, valamint a gyermek-és fiataalkorú elkövetőkkel szemben alkalmazott jogkövetkezmények körüli dilemmák. In: Kriminológiai Tanulmányok 45 (szerk. Virág György). Országos Kriminológiai Intézet, Budapest 2008. 73. o.

lés, erős felindulásban elkövetett emberölés, súlyos testi sértés, rablás és kifosztás elkövetője büntethető abban az esetben is, ha a bűncselekmény elkövetésekor tizenkettedik életévét már betöltötte, és az elkövetéskor rendelkezett a bűncselekmény következményeinek felismeréséhez szükséges belátással. A törvényhez fűződő indokolás kiemelte, hogy az információs forradalom következtében a kiskorúakat már tizenegyedik életévüket megelőző életszakaszban elérik a társadalom olyan különféle hatásai, amelyekről a korábbi időkben védve voltak.¹¹

Az úgynevezett „belépési életkor”, azaz a gyermek életkora az első bűncselekmény elkövetésekor, a kutatások szerint nyolc és tizennégy év közé esik, és minél korábbi a belépési életkor, annál hosszabb és intenzívebb kriminális karrier várható.¹²

A belátási képesség meglétéről, vagy éppen annak hiányáról indokolt, hogy minél előbb döntés szülessen, azonban sem a Btk.-ban, sem pedig a Be-ben nem található olyan rendelkezés, amely szabályozná a belátási képesség vizsgálatának módját és eljárási rendjét.¹³ Míg a beszámítási képesség megléte, hiánya vagy korlátozottsága szakkérdés, a belátási képesség ezzel szemben jogkérdés.¹⁴ Ebből adódóan a bíróságnak kell állást foglalni az összes körülmény mérlegelése alapján a fiatal belátási képességét illetően.

A büntethetőségi korhatár meghatározása megosztó kérdés, amelyre bármilyen választ is ad a jogalkotó, az alapjaiban fogja tükrözni a társadalom viszonyulását a deviáns magatartást tanúsító fiatalhoz.¹⁵ Vaskuti Andrással egyetértve megállapíthatjuk, hogy *„lehetetlen egyetlen olyan büntethetőségi korhatárt meghatározni, amelyet mindenki elfogadna, azonban feltétlenül szükséges egy olyan szabályrendszer kialakítása, amely a nemzetközi gyakorlatnak megfelel, a társadalom többsége számára elfogadható, kellően szolgálja a bűnmegelőzést és nem gátolja meg a felelősségre vont*

¹¹ Pallagi: i.m. 102. o.

¹² Solt Ágnes: Peremen billegő fiatalok. Veszélyeztető és kriminalizáló tényezők gyermek-és ifjúkorban. PhD értekezés. ELTE Társadalomtudományi Kar, Budapest 2012. 17. o.

¹³ Vukovics Petra: A büntethetőség alsó korhatára és a belátási képesség. Jogí Fórum. https://www.jogiforum.hu/wp-content/uploads/2023/03/vucskics-petra_buntethetoseg-also-korhatara-es-belatasi-kepesseg_cimlappal.pdf. (2023.11.29.) 24. o.

¹⁴ Vukovics: i. m. 23. o.

¹⁵ Tóth Miklós: A büntethetőségi korhatár a társadalmi elvárások tükrében, szabályozásának hazai és nemzetközi története. Belügyi Szemle 2010/2. sz. 24. o.

kiskorút abban, hogy élete a nevelés más eszközeinek igénybevételével helyes irányba forduljon.”¹⁶ Nem feledkezhetünk meg azonban arról, hogy a büntetőjog eszköztárára csak a harmadlagos szintje annak a komplex bűnmegelőzési rendszernek, amely elsődlegesen a veszélyeztetettség gyermekjóléti intézkedésekkel való megelőzését, másodlagosan pedig a már kialakult veszélyeztetettség megszüntetését célozza.¹⁷

III. Az állatkínzás büntetőjogi és kriminológiai vetületei

III.1. Az állatkínzás szabályozása

A jogalkotó a Btk. környezet és természet elleni bűncselekményeket tárgyaló XXIII. fejezetében, a 242. – 247.§ körében helyezte el az állatfajok védelmét szolgáló tényállásokat, így a természetkárosítás, állatkínzás, orvhalászat, orvadászat, tiltott állatviadal szervezése bűncselekményeket.¹⁸

A Btk. 244. § (1) bekezdése deklarálja az állatkínzás alapesetét. E szerint, aki gerinces állatot indokolatlanul oly módon bántalmaz, vagy gerinces állattal szemben indokolatlanul olyan bánásmódot alkalmaz, amely alkalmas arra, hogy annak maradandó egészségkárosodását vagy pusztulását okozza, vagy gerinces állatát vagy veszélyes állatát elűzi, elhagyja vagy kiteszi, vétség miatt két évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő.

Az állatkínzás általános fogalmát az Állatok védelméről és kíméletéről szóló 1998. évi XXVIII. törvény (továbbiakban Ávtv.) határozza meg. Az Ávtv. 3. § 4. pontjának értelmében állatkínzásnak minősül az állat szükségtelen, fájdalmat okozó bántalmazása, vagy olyan hatást eredményező beavatkozás, bánásmód, valamint szükségleteinek olyan mértékű korlátozása, amely tartós félelmet vagy egészségkárosodást okozhat, továbbá az öröklődő betegségben szenvedő – nem kísérleti célra szánt – állategyed tenyésztése, szaporítása.

¹⁶ Vaskuti András: Életkor és belátási képesség a magyar büntetőjogban. In: Kriminológiai Közlemények 65 (szerk. Magyar Kriminológiai Társaság). Magyar Kriminológiai Társaság, Budapest 2011. 1-2. o.

¹⁷ Tóth: i.m. 20. o.

¹⁸ Dobos-Balogh Nikolett: Az állatvédelem büntetőjogi kérdései. Publicationes Universitatis Miskolcensis Section Juridica et Politica 2019/1. sz. 247. o.

Látható tehát, hogy az elkövetési magatartás a közigazgatási szankciórendszer hatálya alá is eshet. „Az ügyészség felfogása szerint az állatok védelméről és kíméletéről szóló 1998. évi XXVIII. törvény által tilalmazott magatartások köre tágabb, mint a Btk. 244.§ (1) bekezdés a) pontjában meghatározott elkövetési magatartások köre. A kettő közötti különbségtétel annak alapulvételével határozható meg, hogy a szóban forgó konkrét magatartás mulasztás vagy bánásmód alkalmas-e arra, hogy az állat maradandó egészségkárosodását vagy pusztulását okozza. Amennyiben igen, úgy a vizsgált cselekmény a társadalomra veszélyessége folytán kilép a közigazgatási eszközökkel szankcionálható magatartások köréből.”¹⁹ Noha az idézett ügyészségi nézőpont nyújt egy elhatárolási szempontot, nevezetesen a bántalmazás folytán bekövetkező maradandó egészségkárosodást vagy pusztulást, álláspontom szerint, amennyiben a jogalkotó szándéka az volt, hogy az Ávtv. általánosságban határozza meg az állatkínzás elkövetési magatartásait, és a Btk. rendelkezzen annak speciális alakzatairól, úgy azt egyértelműen rögzítenie kell. Ennek hiányában ugyanis két, egymást részben átfedő bántalmazás fogalommal kell dolgoznia a jogalkalmazónak, és így diszkrecionális jogkörben meghozott döntés lehet példának okáért az, hogy ugyanazon cselekmény eredménye egészségkárosodásnak (ez esetben az Ávtv. rendelkezései az irányadóak), vagy pedig maradandó egészségkárosodásnak (ld. Btk. 244. §) minősül-e – nincs azonban kimondva az sem, hogy mely eljáró szerv hatáskörébe tartozik a probléma megítélése. Gondolatmenetemet összegezve, a minősítés szempontjából aggályosnak tartom, hogy a jogszabályok nem rendelkeznek egységes bántalmazás fogalomról, sem pedig arról, hogy az adott elkövetési magatartás állatkínzásként történő értékelése szakértői kérdés-e, vagy bírói mérlegelés függvénye.

Ugyanazon cselekmény alkalmas lehet tehát az Ávtv.-ben foglalt elírások megsértése miatti közigazgatási eljárás, illetve állatkínzás miatti büntetőeljárás megindítására is, ez azonban felveti a *ne bis in idem* elvének megsértését. A problematikát példával szemléltetve, 2011 tavaszán egy állattartó öt kölyökkutyát vízbe fojtott. Állatkínzás vétsége miatt pénzbüntetésre ítélték, majd pár hónappal később az illetékes jегyző állatvédelmi bírsággal sújtotta.²⁰ Az állattartó megtámadta a jogerős

¹⁹ Tilki Katalin: A jogerős felmentő ítélettel befejezett állatkínzásos ügyek. *Ügyészek Lapja*. <https://ugyeszeklapja.hu/?p=2783>. (2023.11.29.)

²⁰ Bányai Krisztina: Gondolatok a *ne bis in idem* elvéről az állatok jogi védelmét szolgáló közigazgatási és büntetőjogi szankciók tükrében. *Agrár – és Környezetjog 2021/31. sz. 27. o.*

közigazgatási határozatot, a bíróság pedig az Alkotmánybírósághoz fordult ez ügyben. A 8/2017. (IV.18.) AB határozat kimondta, hogy az ügyben kiszabott állatvédelmi bírság büntető jellegű szankciónak minősül, így a *ne bis in idem* elvébe ütközik alkalmazása. Az Alkotmánybíróság indokolásában hangsúlyozta azonban, hogy a kétszeres eljárás alá vonás alaptörvényi tilalma nem zárja ki minden esetben az állatvédelmi hatósági eljárás lefolytatását ugyanazon személlyel szemben, még a büntetőjogi felelősség jogerős megállapítását követően sem, mivel a bírság helyett alkalmazható egyéb jogkövetkezmények – nevezetesen az állattartó kötelezése a hiányosságok pótlására, állatvédelmi oktatáson való részvételre kötelezés, eltiltás – nem büntető jellegű szankciók, hanem represszív jogkövetkezmények.²¹ Az Alaptörvényi rendelkezés értelmezése azáltal, hogy lehetővé teszi azt, hogy ugyanazon tett miatt két, más jogágba tartozó eljárást indítsanak az elkövető ellen, közvetve együttműködésre kötelezi a közigazgatási állatvédelmi eljárás jogalkalmazóit és az állam büntetőhatalmát érvényesíteni hivatott hatóságokat.

A tényállás kapcsán további dilemmaként vehető fel annak immateriális bűncselekmény jellege. Ez egyrészt állatvédelmi szempontokat figyelembe véve azért problematikus, mivel a jogalkotó azonos módon értékeli az állat elpusztítását az állat megsebzésével, másrészt pedig felmerül az a napjainkban sokat hangoztatott nézőpont is, miszerint az állati élet védelme pozitív diszkriminációt élvez az emberélettel szemben. Bárándi Gergely felteszi a kérdést: amennyiben emberölés esetében annak a magatartása, aki az emberölésre alkalmas cselekményt követ el, kísérletként értékelhető, mi indokolja, hogy állatkínzás esetén ez már befejezett bűncselekmény legyen?²²

Ez utóbbi felvetés kapcsán véleményem szerint is indokolt lenne az elkövetési magatartások következtében beálló eredmény szerinti differenciálás megfontolása²³, azonban, a büntetési tételeket figyelembe véve, önmagában a törvényi tényállás immateriális bűncselekményként való értékelése nem jelentheti az állatélet emberélet fölé helyezését.

²¹ 8/2017. (IV. 18.) AB határozat az állatok védelméről és kíméletéről szóló 1998. évi XXVIII. törvény 43. § (1) és (4) bekezdésének alkalmazásával kapcsolatos alkotmányos követelmény megállapításáról.

²² Bárándi Gergely: Az állatkínzás jelene és jövője. Debreceni Jogi Műhely 2010/2. sz. 7. o.

²³ Uo.

Megoldásra váró probléma a fiatal elkövetők szankcionálásának kérdése és lehetősége. Tekintettel arra, hogy a jogalkotó a belátási képesség fennállása esetén már a tizenkettedik életév betöltését követően büntethető cselekmények között nem szerepeltette e tényállást, állatkínzás vétség elkövetése esetén a büntetőjogi felelősségre vonás lehetőségének kezdete a 14. életév betöltésével esik egybe. A 2010-es évektől kezdődően a Bűnügyi Statisztikai Rendszer szerint emelkedik azon ügyek száma, amikor gyermekkor, mint büntethetőséget kizáró ok akadályozza állatkínzás miatti büntetőeljárás megindítását vagy lefolytatását.²⁴

E statisztikai adat rávilágít arra, hogy a fiatal (büntető)jogi felelősségre vonásának indokoltságát fontos vizsgálni az állatkínzás elleni küzdelem kapcsán. Tanulmányom a további fejezetekben ez utóbbi kérdéskörrel foglalkozik, az anyagi jogi szabályok rövid áttekintése után a büntetőjog értelmezése szerinti – azaz a szűkebb értelemben vett – állatkínzás a fiatal kriminalizálódásával összefüggésben kerül bemutatásra. Hipotézisem szerint az állatbántalmazó gyermek esetében diszfunkcionális családi háttér áll fenn, így, noha a bűnügyi tudományok szemszögéből közelítem meg a kérdést, írásomban törekszem a gyermek védelmét szolgáló szempontok figyelembevételére, a gyermek – és az állatvédelem közötti kapcsolódási pontok hangsúlyozására.

III.2. A fiatalkori erőszak

A szakirodalom egyetért abban, hogy a partner-, a gyermek- és az állatbántalmazás mind ugyanannak a szociális betegségnek a különböző megnyilvánulási formái.²⁵ Másképp fogalmazva, a kiszolgáltatott helyzetben lévő élőlényekkel szembeni erőszak egy töről fakad. Viktimológiai szempontból nem meglepő, hogy a bántalmazó áldozatait maga alá pozicionálja.²⁶ Az életkornak nagy jelentősége van az erőszak

²⁴ Tilki Katalin: A feljelentés elutasításának, illetve a nyomozás megszüntetésének jellemző okai az állatkínzással kapcsolatos büntetőügyekben. *Belsőügyi Szemle* 2019/4. sz. 84. o.

²⁵ Sátori Ágnes: Állatokhoz való viszony a társas-társadalmi kapcsolatok rendszerében. PhD értekezés. Eötvös Loránd Tudományegyetem, Pszichológia Doktori Iskola, Budapest 2006. 165. o.

²⁶ Kajó Cecília: Aki állatot kínoz, emberre készül? Az állatkínzás bűncselekmény összefüggései más erőszakos cselekményekkel az ítélkezési gyakorlat alapján. Agrárminisztérium, Budapest 2019. 22. o.

és az agresszivitás megnyilatkozási formáit illetően.²⁷ A szélsőséges viselkedés, a határok feszegetése természetes velejárója a fiataloknak, a deviáns magatartás nem feltétlenül éri el a büntethetőség szintjét.

John Macdonald pszichiáter 1963-ban három gyerekkori viselkedést sorolt fel, köztük az állatkínzást, amelyek előrevetítik a felnőttkori erőszakos bűncselekmény elkövetését. Az úgynevezett Macdonald triász bizonyítására számos kutatás született, példának okáért az FBI 1988-ban arra a megállapításra jutott, hogy az állatkínzás a sorozatgyilkosság legerősebb prognosztikai faktora.

Az agresszív fiatal bűnözővé válása a fejlődési ösvénynek nevezett teória szerint három úton mehet végbe:

1. a nyílt ösvény útja: a fiatal kezdetben megbocsátható rosszaságokat követ el, majd mások bántalmazása következhet;
2. a fedett ösvény útja: a fiatal eleinte nem tanúsít agressziót, de hajlamos hazudni, majd a következő fázisban már súlyosabb bűncselekményeket is elkövet;
3. a hatalommal való szembefordulás ösvénye: a fiatal korán kifejezi ellenállását minden felette állóval szemben.²⁸

Noha a jogalkotó a kriminalizálás által egyértelműen állást foglalt az állatkínzás tilalma mellett, véleményem szerint a társadalom nagy része a gyermekként elkövetett állatbántalmazást életkori sajátosságnak tekinti, és a fenti skálán elhelyezve a „megbocsátható rosszaságok” körébe sorolná.

A problémát árnyalja, hogy nincsen egy egységes, tudományterületeken átívelő bántalmazás-fogalom sem a gyermek-, sem pedig az állatvédelem területén. Természetesen a világot megismerő kisgyermek ösztönösen heves viselkedésformái, bármekkora fájdalmat okozzanak is, nem értékelhetők állatkínzásként. Amennyiben azonban a jelenlévő felnőtt az okítás helyett elbogatellizálja a látottakat, azzal véle-

²⁷ Rosta Andrea: Láttele az ifjúsági agresszióról. Kapocs 2013/3. sz. 59. o.

²⁸ Sárík Eszter: Kegyetlenségre ítélve. Az emberölések kriminológiai háttere. In: Különös kegyetlenséggel. Fiatalkorú és fiatal felnőtt emberölést elkövetők kriminológiai vizsgálata (szerk. Tamási Erzsébet). Országos Kriminológiai Intézet, Budapest 2015. 45–85. o.

ményem szerint az alapvetően nem problémás gyermek erkölcsi fejlődését is veszélyezteti.

Mindettől el kell különíteni azon eseteket, amikor a gyermek tudatosan akar szenvedést okozni. E mögött számtalan ok rejtőzhet, így példának okáért a fiatalok valamely csoporthoz tartozásukat erősíthetik beavatási rituálé keretében, vagy tehetetlennek érzik magukat felnőtt bántalmazóikkal szemben, ebből következően ők is hatalmat akarnak szerezni egy másik teremtmény felett, esetleg bosszút állnak az állaton keresztül egy személyn.²⁹

A traumafeldolgozás e szomorú formái mellett azonban más okok is megfigyelhetők. Arluke 2002-ben diákokkal készített mélyinterjúból idézve, az állatkínzás leggyakoribb okai között említették az unalom enyhítését, kísérletezni vágyást, felnőttek tevékenységeinek – például vadászatnak – az utánzását.³⁰

Gleyzer, Felthous és Holzer 2002-ben azt vizsgálta, vajon van-e összefüggés a mentális állapot és az állatkínzás között. Kutatásuk eredményeként arra jutottak, hogy míg egyes betegségek (például depresszió, szorongásos zavar) esetében nincs jelentős eltérés a kísérleti és a kontrollcsoportban, az antiszociális személyiségzavar és skrizofénia hatványozottan van jelen az állatkínzók kontrollcsoportjában.³¹

IV. Az állatkínzás és a családon belüli erőszak kapcsolódási pontjai

Ami a személy elleni erőszak és az állatkínzás közötti kapcsolatot illeti, a legújabb kutatások az állatok bántalmazásának aspektusait az azzal együtt előforduló erőszakos cselekménnyel, tipikusan családon belüli erőszakkal, bullyinggal, partnerbántalmazással összefüggésben elemzik.³² Tanulmányom e fejezetében az állatkínzó gyermeket, mint családon belüli erőszak áldozatát vizsgálom.

²⁹ Children Abusing Animals. National Link Coalition. <https://nationallinkcoalition.org>. (2023.11.29.)

³⁰ Ines Vrecko: Criminological aspects of animal abuse: A review study. *Kriminologija & Socijalna Integracija* 2019/1. sz. 91. o.

³¹ Julia Obdrzalek: *Klinisch-psychologische Aspekte der Mensch-Tier-Beziehung: Physische und psychische Gewalterfahrungen in der Kindheit, Tierquälerei und selbst verübte zwischenmenschliche Gewalt*. Diplomarbeit. Universität Wien, Wien 2010. <https://core.ac.uk/download/pdf/11592684.pdf>. (2023.11.29.)

³² Vrecko: i.m. 86. o.

Számos kutatás – példának okáért Beirne vizsgálata 2004-ben, Widom kutatása 2000-ben, Makkai kutatása 2006-ban – azt támasztja alá, hogy a személy elleni erőszak és az állatok elleni erőszak összefügg egymással, mivel az állatok elleni erőszak jelentősen magasabb arányban fordul elő azon háztartásokban, ahol a családon belüli erőszak is jelen van.³³ A rendelkezésre álló tanulmányok alapján az a következtetés vonható le, hogy az erőszak többféle formájának való kitettség nagyobb kockázatot jelent a gyermek kegyetlenné válásában. Knoll 2006 – ban kutatása eredményeként megfogalmazta, hogy azok, akik életük elején kegyetlen cselekedeteket hajtanak végre állatokon, érzéketlenné válnak életük későbbi szakaszaiban. Nemek tekintetében a fiúk gyakrabban számolnak be állatkínzásról.³⁴

Ascione, Fredrich, Heath és Kayashi kutatása a szexuális bántalmazást elszenvedett gyermekekre fókuszált. Tapasztalataik szerint a szexuális bántalmazást, fizikai bántalmazást, vagy ezen bántalmazásokat családon belül is átélt gyermekek körében magasabb az állatkínzást elkövetők aránya, mint azon fiataloknál, akik a fentebb felsorolt cselekmények közül nem valamennyi erőszak elszenvedői voltak. 2014-ben McEwen, Moffitt és Arseneault kutatása szintén alátámasztotta a bántalmazás többféle formájának való kitettség additív hatását.³⁵

A családon belüli bántalmazás és a felnőttkori erőszakos magatartás kölcsönhatásának magyarázatát illetően Susan Forward szavait idézem: „*Senkit nem lehet verni, megalázni, rettegésben tartani, becsmérelni és a saját bajainkért hibáztatni anélkül, hogy az illető ne érezzen haragot. Az erőszakot elszenvedő gyermeknek azonban nincs rá módja, hogy levezesse a dühét. Az indulat tehát szükségszerűen felnőttkorban talál levezető csatornát magának.*”³⁶ Álláspontom szerint azonban a bántalmazó családból érkező gyermek állatkínzó magatartása éppen a jelenlegi eszköztára alapján rendelkezésre álló indulatlevezetést is jelezheti.

³³ Samara McPhedran: Animal Abuse, Family Violence, and Child Wellbeing: A Review. Journal of Family Violence 2009/24. sz. 41.o.

³⁴ Vivian A. Zuniga: A Descriptive Study of Serial Killers and the Presence of Macdonald Trial Symptoms. Master Theses. Grand Valley State University, Allendale 2021. <https://scholarworks.gvsu.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2018&context=theses>. (2023.11.29.) 18–19. o.

³⁵ Melissa A. Bright – Mona Sayedul Hug – Terry Spencer – Jennifer W. Applebaum – Nancy Hardt: Animal cruelty as an indicator of family trauma. Using adverse childhood experiences to look beyond child abuse and domestic violence. Child abuse & Neglect 2018/2. sz. 287–296. o.

³⁶ Susan Forward: Mérgező szülők. Háttér Kiadó, Budapest 2000. 142. o.

Napjainkra már meghaladottá vált az az álláspont, miszerint a verbális bántalmazás kevésbé lenne káros a fizikai sérelem okozásánál, azonban a bántalmazásnak szemtanúként való kitettség és ennek hatása a gyermek általi esetleges bűnelkövetésre ritkábban tárgyalt téma. Gullone tapasztalatai szerint azok a gyermekek, akik erőszak szemtanúi, később nagyobb valószínűséggel számolnak be állatkínzásról vagy másokkal szembeni agresszív viselkedésről.³⁷ A gyermekek, különösen fiatal korban, rendkívül érzékenyek mások cselekedeteire, hiszen ezek az alapvető interakciók szolgáltatnak alapot a kulturális ismeretek generációról-generációra történő átadásához.³⁸ A szociális tanulás elmélet értelmében az egyén megfigyeli a mások viselkedését, és a környezet által erre a viselkedésre adott válasz befolyásolja, hogy ő maga majd részt vesz-e hasonló tevékenységben, vagyis az állatbántalmazás legalább részben az agresszió tanult formája lehet.³⁹

Mindez rávilágít arra, hogy a fiatalkori állatkínzás – akár valamely trauma feldolgozásaként következik be, akár a gyermeket körbevevő környezet hatására – ösztársadalmi probléma, amelyre kellő figyelmet kell, hogy szenteljünk.

V. Záró gondolatok

A gyermek állattal szembeni kegyetlenkedése nem bagatellizálható el szóra sem érdemes csínytevésésként. A legmegfelelőbb, nevelő hatású reakció az adott szituáció és az életkor függvényében választható meg. Nem feledkezhetünk meg azonban arról, hogy a magatartás mögött rejlő okokat feltérképezzük. A gyermekvédelem és az állatvédelem, a fentebb kifejtettekre tekintettel, éppen erre visszavezethetően kell, hogy egymás tevékenységét segítve járjon el. Egyre több vizsgálat támasztja alá, hogy az állatok és az emberek jólléte lineáris korrelációt mutat, a képzeletbeli görbén

³⁷ Eleonora Gullone: Animal cruelty, antisocial behaviour, and aggression: More than a link. Springer, Cham 2012. Idézi: Roshni Trehan Ladny – Laura Meyer: Traumatized Witnesses: Review of Childhood Exposure to Animal Cruelty. *Journal of Child & Adolescent Trauma* 2020/4. sz. 527-537. o.

³⁸ Kaleah M. Ault: Keeping Man's Best Friend His Best Friend: Why Minors Should Not Witness Animal Abuse And Legislation that can Prevent this Exposure. *Valparaiso University Law Review* 2018/1. sz. 133-167.o.

³⁹ Vass Emília Anna: Gyerekkori állatbántalmazás: Mi áll a jelenség hátterében, milyen kapcsolatban áll az interperszonális agresszióval és a mentális egészséggel? *Impulzus – Szegei Pszichológiai Tanulmányok* 2022/1. sz. 6. o.

e két változó együtt mozog.⁴⁰

Noha az állatvédőket gyakran éri kritika, miszerint értékrendjükben hátrébb sorolják embertársaikat, a gyakorlat tapasztalatai szerint az állatvédelem éppen a gyermekvédelemnél kezdődik. E tekintetben érdemes röviden megemlíteni Mary Ellen esetét. Sorsa hívta fel a figyelmet a családon belüli gyermekbántalmazásra, és ennek hatására bontakoztak ki az amerikai gyermekvédelmi mozgalmak. Az 1870-es évek New York-jában azonban a kislány még nem vehette igénybe gyermekvédelmi szakszolgálatok segítségét, menekülésében és felkarolásában nagy szerepet játszott az American Society for the Prevention of Cruelty to Animals civil szervezet.⁴¹

Az állatkínzás bűncselekmény, azonban a fiatalok elkövetők tekintetében véleményem szerint a fentebb megfogalmazottakra tekintettel eredményesebb lehet az alternatív szankciók kiszabása, mivel a büntetőjog, rendeltetéséből fakadóan, csupán *ultima ratioként* járhat el ott és annyiban, ahol a fiatalok értéktorzulása más fórumokon már nem korrigálható.

A gyermek közvetlen környezetének felelőssége időben észlelni a problémát. E körbe tartozónak tekintem a veszélyeztetett fiatallal foglalkozó szakemberek mellett az iskolai környezetet is. Amennyiben a család nem megfelelő szintere az érték közvetítésnek, úgy közvetve, intézményrendszerén keresztül az államnak kell magára vállalnia e feladatot.

Az állatvédelmi nevelés szükségességének jegyében 2021-ben a Kormány célként fogalmazta meg a gyermekvédelemben élők állatvédelmi oktatását. Szintén ebben az évben nyílt pályázati lehetőség „Az év állatvédő gyermekotthona” és „Az év állatvédő óvodája” címek elnyerésére. 2022-ben a pályázat általános iskola kategóriával bővült.⁴²

E kezdeményezések nem új keletűek, már a reformkori Magyarországon is

⁴⁰ Vetter: i.m. 28. o.

⁴¹ Michaele Rodriguez: CPS: Season 1, Episode 1 „Little Mary Ellen”. CPS. <https://cpspodcast.com/littlemaryellen>. (2023.12.06.)

⁴² Együttműködés a gyermekvédelemben élők állatvédelmi oktatásáért. Szociális és gyermekvédelmi Főigazgatóság. <https://szgyf.gov.hu/3463-egyuttmukodes-a-gyermekvedelemben-elok-allatvedelmi-oktatasanak-segitesere>. (2023.11.29.)

több neves gondolkodó felismerte az állatvédelmi nevelés szükségességét, azonban sok időnek kell eltelnie még ahhoz, hogy valódi társadalmi szemléletváltás történhessen.

Tanulmányom zárásaként a Magyar Országos Állatvédő Egyesület 1968-ban papírra vetetett, ám napjainkban is aktuális sorait idézem: „Az a gyermek, aki megismerkedik az állatok életével (...), megtanul helyesen bánni velük, az biztosan fel fogja emelni tiltakozó szavát, ha valahol helytelen állattartással, a természet pusztításával, vagy brutális cselekedetekkel találkozik.”⁴³

⁴³ „Kisérjék fokozott figyelemmel az ifjúság állatszeretetre való nevelését, az állatok helyes védelmét és gondozását.” Magyar Nemzeti Levéltár. <https://mnl.gov.hu/hml/hirek/kiserjek> (2023.11.29.)

Lászlóné Tavasz Renáta

bírósági titkár, az ÓNSZ Elméleti-történeti tagozatának vezetője a 2013/2014-es tanévben

Alternatív vitarendezés a bíróságokon

I. Bevezetés

A konfliktusok rendezésében a jognak kiemelkedő szerepe van, ennek feloldása hazánkban jellemzően peres eljárásban történik meg, de jelentősége van az alternatív vitarendezési módzatoknak is. Utóbbiak kapcsán meg kell említeni, hogy azokra már a XX. század elején igény mutatkozott Magyarországon is, ahogy arra Sárffy Andor 1930-ban megjelent „A peráradat csökkentése a peren-kívüli eljárás fejlesztése útján” című műve is utal. Az ezt követő években azonban érdemi előrelépés nem történt, a történelem viharai és az ezzel járó gyökeres változások ezen elképzeléseket is elsöpörték.

A jogalkotás mellett azonban szükséges ezeknek a megoldásoknak a sikeréhez az is, hogy a társadalmi tagjai, legyenek azok egyének, emberi közösségek, vállalatok, civil szervezetek vagy az igazságszolgáltatás szereplői valódi lehetőségként tekintsenek rájuk. Minél több emberben alakulna ki igény egy ilyenfajta vitarendezési mód alkalmazására, annál elfogadottabb lenne és hosszútávon a vitakultúrára is pozitív hatással lenne. Az emberek vitáikba előszeretettel vonnak be harmadik személyt, vagy azért, hogy az ő oldalukat erősítse vagy azért, hogy döntést hozzon helyettük. Ez a viselkedési forma megfigyelhető már a kisgyermek vitájában, akik egy fölérendelt tekintélyt pl. szülőt vagy tanárt kérnek meg arra, hogy a vitájukban döntést hozzon. A felnőtt emberek világában hasonló szerepet tölt be az állami igazságszolgáltatás, mely a konfliktusmegoldás intézményesített folyamatait felel, legyen szó polgári vagy büntető kérdésekről. Az állam feladata ennek a rendszernek a fenntartása, de nem elsődlegesen azért, hogy az egyéni igényeknek mindenben megfeleljen, hanem azért, hogy a konfliktusokból kialakulható társadalmi mértékű

zavarokat megelőzze, az állam működését biztosítsa.¹ E fő feladata ellátása érdekében az egyéni érdekek is sérülhetnek, mert mindig lesznek kivételes esetek, amelyekre a jogrendszer nem fog tudni megfelelő megoldást nyújtani. Ezekre a helyzetekre is tekintettel lenne fontos, hogy az egyént képessé tegyük arra, hogy a konfliktusait akként akarja megoldani, hogy abba egy harmadik személyt segítőként és nem döntéshozóként kíván bevonni.

Az alternatív konfliktusrendezési módok a bírósági eljárás szigorúan jogi fogalmakra épülő rendszerével szemben egy szabadabb alternatívát jelentenek, és ma már számos területen igénybe vehetőek.

II. Az alternatív vitarendezési módszerek

Az alternatív vitarendezési típusok más-más módon szerveződnek, ha egy a beavatkozás mértékét ábrázoló skálán szemléltetnénk, akkor az a facilitátortól mutatna a választottbírói eljárás felé, mert míg az előbbi esetben csak egyfajta levezetésről, a folyamat kézbeartásáról szól a harmadik személy feladata, addig utóbbinál részletes eljárás rendje alapján dolgoznak és hoznak végső esetben döntést is a választottbírói eljárás tagjai. A közvetítői eljárás ezen a skálán a két végpont között, közepén helyezkedik el, a felek önállóságán alapuló konfliktuskezelő módszer, melyben a mediátor a folyamatért felel. Célja nem a múlt sérelmeinek újbóli felidézése, vagy annak vizsgálata, hogy mikor, mi és miért történt – szemben a bírósági eljárások tényállás feltárára irányuló tevékenységével – hanem jövőorientált, konstruktív együttműködésen alapul, elsődleges célja a feleket segíteni a kommunikációban, a konfliktushelyzet feloldásához, a konszenzus eléréséhez szükséges lépések tisztázásában.²

A bíróságok előtti peres eljárásokat a jogszabályok által pontosan körülhatárolt eljárásrendjükből is következően sokszor lassú, rugalmatlan és költséges jelzőkkel illetik. Az alternatív jelzővel kapcsolatosan kritikaként fogalmazzák meg, hogy a bíróság ellenes nézeteket felhangosíthatja, pedig ez távolról sem céljuk. A két eljárásrendnek egymás mellett van létjogosultsága, mindegyiknek megvan az előnye

¹ Fritz B. Simon: Bevezetés a konfliktus rendszerelméletébe és a konfliktusmegoldásba. Dinamycs&Consulting, Budapest 2015. 135-136. o.

² Erdős Éva – Tóth Barbara: Alternatív vitarendezési lehetőségek. Miskolci Jogi Szemle 2022/2. sz. 114. o.

és a hátránya a másikkhoz képest, és összességében kiegészítik egymást. A peres eljárásokhoz képest az alternatív módszerek fő előnyei az, hogy az alkalmazásukkal időt és pénzt lehet megtakarítani, az ügyfelek a nem nyilvános eljárás során végig ellenőrzésük alatt tarthatják a folyamatot, az igényeikhez rugalmasan lehet igazítani ez eljárást.³

A leglényegesebb különbséget meglátásom szerint az jelenti, hogy míg a bíróságok olyan „harmadik személyek” a konfliktusban, akik abszolút döntéshozóként vesznek részt a folyamatban, addig az alternatív vitarendezési módok esetében a harmadik résztvevő csak segítséget nyújt a vita feloldását szolgáló legjobb megoldás megtalálásában. A bírósági eljárás döntése minden további eljárás nélkül, állami kényszerrel is kikényszeríthető, végrehajtható döntés, amely alapulhat a felek megállapodásán, de amennyiben ez nincs a bírónak döntenie kell, és az már nem biztos, hogy a felek mindegyike számára legmegfelelőbb megoldást fogja jelenteni.⁴ Az alternatív vitarendezés ezzel szemben magában foglal minden, az adminisztratív és jogi folyamatokon való konfliktuskezeléstől eltérő megoldást, amelynek keretében a felek maguk oldják fel a vitás szituációt, azt nem egy külső „hatalomtól” várják el.⁵

III. A közvetítői eljárás a magyar jogrendszerben

III.1. Az eljárás kialakulása

Mint sok más területen, az alternatív vitarendezés körében is az Európai Unióhoz való csatlakozás érdekében gyorsultak fel a jogalkotás, hiszen a jogszabályi környezetet hozzá kellett igazítani az európai standardokhoz. A jogalkotás első átfogó eredménye a közvetítői eljárásról szóló 2002. évi LV. törvény volt, amit az országgyűlés a polgári jogviták bíróságon kívüli rendezésének elősegítése érdekében

³ Rúzs Molnár Krisztina: A mediáció az alternatív vitamegoldás rendszerében, különös tekintettel munkajogi szerepére. Doktori Értekezés. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Szeged 2005. https://doktori.bibl.u-szeged.hu/id/eprint/324/8/2005_ruzs_molnar_kriszitna.pdf (2023.04.02.) 129. o.

⁴ Természetesen van lehetőség konszenzusra egyezségkötés formájában a bírósági eljárás során is.

⁵ Bencsik András: A fogyasztói jogok tartalmának és érvényesülésének közjogi keretei Magyarországon. PhD értekezés. Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, Pécs 2012. <https://pea.lib.pte.hu/bitstream/handle/pea/1761/bencsik-andras-phd-2013.pdf?sequence=3&isAllowed=y> (2023.04.22.) 165. o.

alkotott azzal a céllal, hogy elősegítse a természetes személyek és más személyek személyi és vagyoni jogaival kapcsolatban felmerült azon polgári és közigazgatási jogviták rendezését, amelyekben a felek rendelkezési jogát törvény nem korlátozza.⁶ A törvény meghatározza az alkalmazási területét és azon témaköröket, melyekben közvetítésnek nincsen helye, továbbá konkretizálja azt is, hogy a közvetítést a többi alternatív vitarendezési módtól elkülönülten kezeli. Ez a jogszabály adja meg a keretet a közvetítői tevékenység végzésének is – azzal, hogy a képesítési feltételekről külön jogszabály rendelkezik –, továbbá a közvetítői eljárás folyamatát rögzíti. Külön fejezetben foglalkozik annak sajátosságai okán a bírósági közvetítéssel és a kötelező közvetítői eljárással.

A közvetítői eljárások egyik jellegzetessége hazánkban, hogy az átfogó szabályozást megelőzően léteztek már ágazati szabályok, amelyek kisebb körben lehetővé tették az alternatív vitarendezést. Magyarországon elsőként a munka törvénykönyvéről szóló 1992. évi XXII. törvényben szabályozták a közvetítői eljárást, majd ezt követte az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény és a fogyasztóvédelemről szóló 1997. évi CLV. tv.

A resztoratív igazságszolgáltatási szemlélet jegyében a büntető eljárásokban 2007. január 1. napjától, míg a szabálysértési eljárásokban 2014. január 1. napjától van lehetőség a közvetítői eljárások lefolytatására, melynek célja az is, hogy a sértettnek okozott kár helyreállítására is sor kerüljön az állam büntető monopóliumának érvényre juttatása mellett.

III.2. A polgári perrendtartás és a közvetítői eljárás kapcsolata

A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. tv. (Pp.) a polgári perekkel kapcsolatosan több helyen is foglalkozik a közvetítői eljárással. A bíróságnak kötelezettsége a közvetítői eljárásról tájékoztatni a feleket⁷, a közvetítői eljárásban történő megállapodás megkötése esetén pedig az eljárási illeték mérséklésének van helye.⁸ A perköltségviselési szabályok körében az eljárási szabályok arra ösztönzik a feleket,

⁶ A közvetítői tevékenységről szóló 2002. évi LV. törvény. 1. §

⁷ A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Pp.) 168. § (4) bekezdés, 195. §, 238. §, 456. § (3) bekezdés.

⁸ Az illetékekről szóló 1990. évi XCIII. törvény. 56. § (4) bekezdés.

hogy a külön közvetítői eljárásban kötött megállapodáshoz tartsák magukat, annak megfelelően járjanak el. Ezzel ellentétes esetben az ellenérdekű fél költségeinek viselésére kötelezik a peres eljárásban a kezdeményező felet.⁹

A rendes peres eljáráshoz kapcsolódóan a Pp. szabályozza, hogy a bíróság a per bármely szakaszában megkísérelheti, hogy a felek a jogvitát egyezséggel rendezzék. Ennek keretében a bíróság – ha annak sikerére esély mutatkozik, különösen, ha a felek bármelyike kéri – tájékoztatja a feleket a közvetítői eljárás lényegéről, feltételeiről és ezzel összefüggésben a szünetelés szabályairól. Az egyezség elérésére a jogalkotó álláspontja szerint a legjobb időpont a perfelvételi szak lezárása, ugyanis ekkor az ügy szempontjából releváns információk már mind rendelkezésre állnak, a jogvita és a bizonyítás keretei kellően tisztázottak. Ha nincs egyezség, de van megállapodási szándék és hajlandóság, szünetelés mellett a felek igénybe vehetik a bírósági közvetítést vagy akár fordulhatnak nem bírósági közvetítőhöz is.¹⁰ Az alternatív vitarendezés elősegítése érdekében a jogalkotó kötelező szabályt is állít, a perfelvételt lezáró végzés meghozatala előtt a bírónak kötelező minden tájékoztatást megadnia a közvetítői eljárás igénybevételének lehetőségéről, annak módjáról és előnyeiről és az esetleges megállapodás bírósági egyezségbe foglalásának lehetőségéről is.

Az új polgári perrendtartás koncepciója célként határozta meg a pereltelest, a felek közötti egyeztetést előmozdító eljárási szabályok kiépítését. A Pp. a 167.§-ban szabályozza a közvetítői eljáráshoz kapcsolódó egyezségi kísérletet is, melynek jelentősége, hogy megteremti a közvetlen kapcsolatot a közvetítői eljárás és a bírósági eljárás között. Az újonnan beépített, közvetítői eljáráshoz kapcsolódó egyezségi kísérlet a nem bírósági közvetítői eljárásban létrejött megállapodás bírói egyezségként való jóváhagyásának elősegítése érdekében, a per megindítása előtt kezdeményezhető eljárás. A másik, közvetítői eljárás nélküli egyezségi kísérletnek nem feltétele a már létrejött megállapodás a felek között.

A közvetítői eljárások hátrányaként él a köztudatban, hogy az így megkötött megállapodásnak nincsen kötőereje, hiszen az nem végrehajtható, ha a másik fél nem teljesít, akkor bírósági eljárást kell/lehet kezdeményezni, így tulajdonkép-

⁹ Pp. 86. §

¹⁰ Pp. 195. §-hoz fűzött indokolás.

pen a fél csak időt veszített azzal, hogy a peres eljárás alternatívájával kívánt élni. Azzal, hogy a Pp. lehetővé teszi a közvetítői eljárásban létrejött megállapodás ilyen, a gyakorlatban a peres eljárásnál könnyebb és gyorsabb eljárásban való elismerését, nagyban erősíti a közvetítői eljárás hasznosságába és sikerességébe vetet hitet.

Az előzőekben foglaltaktól eltérő az eljárás abban az esetben, ha kötelező közvetítői eljárásról van szó, ilyen esetben ugyanis a polgári törvénykönyvről szóló 2013. évi V. tv. (Ptk.) 4:172.§-a alapján a bíróság a szülőket kötelezheti is arra, hogy a szülői felügyelet megfelelő gyakorlása és az ehhez szükséges együttműködésük biztosítása érdekében - ideértve a különélő szülő és a gyermek közötti kapcsolattartást, közvetítői eljáráson vegyenek részt. A szabályozás a bíró mérlegelésére bízta, hogy mikor látja indokoltnak a per során a közvetítői eljárás igénybevételére kötelezést. Helye lehet közvetítésre kötelező végzés meghozatalának a szülői felügyelet megfelelő gyakorlása és az ehhez szükséges szülői együttműködés biztosítása érdekében is, továbbá a Ptk. a kötelezés lehetőségét a külön élő szülő és a gyermek közötti kapcsolattartási vitákra is kiterjeszti, - figyelemmel az általában jelen lévő nagy érzelmi feszültségre, - a kiskorú gyermek érdekét fokozottan szem előtt tartva. Ilyen esetben a bíróság felfüggeszti az eljárását a Pp. 124.§-a alapján. Sajátos jelenség, - de Európában és a világ más részén is alkalmazott módszer - hogy egy alapvetően az önkéntes együttműködésen alapuló vitarendezési módra kötelezze a feleket a bíróság. Ennek sikeressége erőteljesen megkérdőjelezhető, mindazonáltal a konfliktusok tipikus szakaszait ismerve lehetséges olyan szituáció, hogy a felek pont olyan helyzetben vannak, hogy hajlandók tevőlegesen is részt venni ebben az eljárásban, és ezzel egy békésebb mederbe terelik a köztük fennálló konfliktust. Családjogi ügyekben a gyámhatóság is elrendelheti a közvetítő eljárás igénybevételét.¹¹

IV. A bírósági közvetítés

2009. március 1. és 2010. március 1. között zajlott Magyarországon az Országos Mediációs Kísérleti Program, melynek keretében a közvetítői eljárás bírósági eljárásokban való alkalmazhatóságának a feltételeit vizsgálták. Az Országos Mediációs Munkacsoport készített ezt követően hatástanulmányt,¹² melyben arra a következtetésre jutot-

¹¹ A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény. 4:177. §

¹² Gyengéné Nagy Márta – Kőrös András (szerk.): A bírósági közvetítésről- mindenkinek, Kézi-

tak, hogy kulcsfontosságú a bíróságokat is érdekeltté tenni az eljárás széles körben való ismertté tételéhez, ez leginkább az ügyteher csökkentése és/vagy a pertartam csökkentése révén tűnt megvalósíthatónak.

A nemzetközi modellek alapján is látszott, hogy a mediátorok személyi köre és ezáltal a bírósági és azon kívüli mediáció kapcsolódási pontjaira igen eltérő megoldások léteznek, mert vannak országok, ahol a civil szférából érkező mediátorok látják el a bírósági közvetítői feladatokat is (Franciaország, Anglia), míg máshol bírósági humán erőforrást csoportosítanak át e feladatra (Németország, Norvégia).¹³ A kísérleti programban francia mintára külsős közvetítőket alkalmaztak, azonban hamarosan fény derült arra, hogy a civil közvetítés óradíja túlzott anyagi terhet ró az ügyfelekre, így azok nem lesznek érdekeltek benne, ezért olyan megoldás kidolgozását tartották indokoltnak, amelyben a bíróságokon hagyományosan alkalmazott kedvezmények is életbe léphetnek.¹⁴

A bírósági közvetítésre vonatkozó részletszabályokat, törvényi felhatalmazás alapján az Országos Bírósági Hivatal (OBH) elnöke határozta meg, jelenleg a bírósági közvetítés részletes szabályairól szóló 3/2020. (I. 31.) OBH utasítás a hatályos.

A bírósági közvetítőkre a közvetítői törvény speciális szabályokat állapít meg, melynek oka, hogy e közvetítők a bírósági szervezetrendszer alkalmazottai is egyben, így teljes egészében nem vonatkozhatnak ugyanazon szabályok rájuk, mint a piaci alapon működő közvetítőkre. Ilyenek a névjegyzékre és az abba történő felvételre, a közvetítővel szemben folytatható vizsgálatra, a felkérésre, a díjazásra és a munka minőségének ellenőrzésére vonatkozó szabályok is. Utóbbi kérdés azért jelentős, mert alkotmányos kérdéseket vetne fel, ha a bírókat, bírósági titkárokat kívülről bármilyen más, a velük kapcsolatban egyébként igazgatási feladatokat ellátó OBH-n kívüli szerv lenne erre kijelölve. Másik oldalról viszont az OBH és elnökének túlzott jogkörei tulajdonképpen a bírósági szervezetbe integrálnák vissza a teljes eljárást, ami szintén nem lehet cél.¹⁵

könyv a jogviták békés rendezéséhez. HVG Orac Lap-és Könyvkiadó, Budapest 2016. 18. o.

¹³ Nagy Márta: Bírósági mediáció. Bába Kiadó, Szeged 2011. 159-160. o.

¹⁴ Gyengéné Nagy – Kőrös i. m. 21. o.

¹⁵ Gyekiczky Tamás: A mediációról – A polgári és kereskedelmi jogviták bíróságon kívüli rendezésének lehetőségéről. Gondolat Kiadó, Budapest 2010. 37. o.

A közvetítői törvény szerint bírósági közvetítői tevékenységet az OBH elnöke által – a közvetítői szakmai képzés elvégzésének igazolását követően – kijelölt bírósági titkár, bíró és rendelkezési állományba helyezett bíró végezhet, amennyiben a közvetítői szakmai képzésről és továbbképzésről szóló 63/2009. (XII. 17.) IRM rendeletben foglalt közvetítői szakmai képzést elvégezte és ezt igazolta. A névjegyzéket a bírósági közvetítők tekintetében az OBH vezeti és teszi közzé, továbbá tevékenységüket igazgatási tekintetben szintén az OBH felügyeli.

A szakmai képzés elvégzését követően a bírónak, bírósági titkárnak vagy rendelkezési állományban lévő bírónak kérelmeznie kell, hogy az OBH elnöké közvetítőnek kijelölje. Fontos kiemelni, hogy a magyar szabályozás az összeférhetetlenségi szabályok révén kizárja azt, hogy az ügy bírója folytassa le a közvetítői eljárást. A bíró az előtte folyó eljárásban, amennyiben azt mediációra alkalmasnak találja, vagy azt a felek kezdeményezik végzést hoz és az ügyet közvetítő ügyként érkeztetik a lajstromirodában. A bíróság szignálásra jogosult tagja pedig az ügyben nem érdekelt bírósági közvetítőre osztja az ügyet.

IV.1. A bírósági szemléletváltás kérdése

A közvetítői eljáráshoz való hozzáállás a bírósági szervezetrendszeren belül sem egységes. Az egyik csoportba a teljesen szkeptikusok tartoznak, akik a közvetítői eljárás, mint intézmény sikerességében is kételkednek, ismerni vélve a magyar ember temperamentumát. A másik csoportot azok alkotják, akik az eljárás hasznosságát nem vitatják, de annak bírósági formáját kételkedéssel fogadják. A harmadik csoportba pedig azok sorolhatóak, aki vagy a jogintézmény bevezetése óta hisznek annak működőképességében, vagy a későbbiek során, saját tapasztalataik alapján álltak a közvetítői eljárás támogatói közé.¹⁶ Ha figyelembe vesszük azt a tény, is, hogy a közvetítői eljárás térhódítása a bírók igazságszolgáltatási feladatainak kvázi elvonásával jár, az emberi tényezőt is figyelembe véve könnyen érthetővé válik az újtól való idegenkedés, még az ügyteher csökkenésének lehetősége mellett is. A mai bírói társadalom nagy része olyan bíróktól tanulta el a hivatás írott és íratlan szabályait, akiktől ez

¹⁶ Turcsánné Molnár Katalin: Bírósági közvetítés a kezdetektől 2019. év végéig, In: Bíró és mediátor- Válogatott tanulmányok a közvetítői eljárás elméleti és gyakorlati kérdéseiről (szerk. Glavanits Judit). Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr 2020. 33. o.

az új szellemiségű vitarendezési forma nagyon távol állt, évtizedek gyakorlata után pedig a változás csak tudatos, kitartó és hosszú munkával érhető el. Amennyiben ez sikeres, akkor az ilyen bírótól kapott közvetítésről való tájékoztatás is több látható eredménnyel fog jární, hiszen meggyőzőbb tud lenni a felek irányába is.

Kutatások bizonyították, hogy ahhoz, hogy egy eset egyáltalán eljusson a mediációig két feltétel együttes megvalósulása szükséges. Az egyik a helyes indikáció, a második pedig a megfelelő ajánlás.¹⁷ Egy új jogintézmény megismertetése, elfogadottságának növelése hosszú távú feladat, melyben kiemelt jelentősége van a kommunikációnak. Fontos tehát, hogy az eljáró bíró felismerje, hogy mely ügyek alkalmasak tárgyuknál vagy természetüknél fogva a mediációra, és hogy a felek tisztában legyenek azzal, hogy mi a célja az eljárásnak, de még fontosabb az, hogy olyan módon fogalmazzuk meg számukra a közvetítésben rejlő lehetőségeket, hogy valódi alternatívaként hangozzon, ne csak egy kötelezően, a jegyzőkönyv kedvéért elhangzott kijelentésnek. Hangsúlyt kell fektetni az edukációra azzal, hogy a bírói attitűd megváltoztatása nem egyik napról a másikra történik, de segítséget jelenthet az, ha új ismereteket szereznek, kompetensebbekké teszik őket a konfliktusok kezelésében. A bírónak a Pp. adta lehetőség okán az egyezség megkötése, illetve az arra való felhívás feladatát képezi, de az jelentősen eltér a közvetítés során létrehozható megállapodástól. Az eljáró bírónak képesnek kell lennie felismerni azt a helyzetet, amikor az előtte lévő ügy még egyezségkötéssel megoldható és mi az a pont, ahol a közvetítői eljárás jelenthet megoldást, mert az a perhez képest kedvezőbb feltételeket biztosít a peres felek számára.

„Minek ide mediátor? Tapasztalt tárgyaló vagyok, minden áldott napomat tárgyalásos megegyezésekkel töltöm. Mit adhat még hozzá a mediátor ehhez a vitához, amit én tapasztalt tárgyaló ne lennék képes megtenni?”¹⁸ Ez az idézet pontosan megragadja azt a szemléletet, amit egy – nemcsak a magyar, hanem bármilyen nemzetiségű – bírónak tudatosan hátra kell hagynia ahhoz, hogy átlássa, hogy miben tér el a két eljárás, milyen más célt szolgálnak. Bizonyos ügyekben félre kell tenni a jogászokodást és más területekre kell összpontosítani a konfliktus megoldásá-

¹⁷ Lovas Zsuzsa- Herczog Mária: Mediáció, avagy a fájdalommentes konfliktuskezelés. Múzsák Kiadó, Budapest 1999. 112. o.

¹⁸ Freddie Strasser – Paul Randolph: Mediáció – A konfliktusmegoldás lélektani aspektusai. Nyitott Könyvműhely Kiadó, Budapest 2005. 85. o.

hoz, mert a jogszabályoknak megfelelő ítélkezés önmagában nem biztosíthatja azt, hogy a konfliktus magját képező kérdést mindenki számára megnyugtatóan rendezék.¹⁹ Ilyen vitáknak tekinthetjük tipikusan a családi konfliktusokat, amelyeknek jogi vonzata is van. Ezekben az esetekben azért is kiemelkedően fontos a hosszútávú vitarendezés, mert a felek között fennáll egy családi kapcsolat, ami a független a konfliktustól és amelynek rendezése optimális esetben mindkét félnek érdeke. Az ilyen jellegű jogviták háttérében a bírónak nincs is mindig lehetősége a tényállást teljes valójában feltárni, illetve arra sincsen lehetősége, hogy a vita alapját képező, sok esetben maguk a felek által sem pontosan meghatározható, nem jogi természetű kérdéseket rendezzék az eljárásában. Ezekben az esetekben a bíróság előtt folyó jogvita nem is feleltethető meg a felek közötti valós konfliktussal, annak csak egy folyamányát jelentik. Általában ezekből az eljárásokból születnek végeláthatatlan csatározások, ahol a bíróság hoz egy döntést, de újabb és újabb perindításokra kerül sor. Tipikus területe lehet ennek a szomszédjogi vagy birtokvédelmi ügyek köre is, ahol a felek a bírósági döntés után sem „szabadulhatnak” egymástól, újabb és újabb eljárásokat fognak kezdeményezni egymással szemben anélkül, hogy valaha is megpróbálták volna a probléma valódi forrását megtalálni és feloldani.

A bírósági szemléletváltás kérdését vizsgálva érdekes a pandémia előtt készült magyarországi bírósági statisztikára is vetni egy pillantást, mely az érkezett bírósági közvetítői ügyek számának az érkezett polgári peres ügyek számához viszonyított arányszámait szemlélteti.

¹⁹ Soltész Judit: Mediáció a bíró szemével. In: Pereskedni rossz! Mediáció: Szelíd konfliktuskezelés (szerk. Eörsi Máttyás – Ábrahám Zita). Minerva Kiadó, Budapest 2003. 189. o.

1.sz. táblázat a közvetítői és polgári peres ügyek számáról és arányáról²⁰

<i>Közvetítői és polgári peres ügyek száma, aránya</i>				
Év	Bírósági közvetítői ügyérkezés	Polgári peres ügyérkezés	Folyamatban maradt polgári peres ügyek száma	Érkezett kv. ügyek aránya a peres érkezés %-ában
2012	5	143904	61085	0,00%
2013	295	148181	64383	0,10%
2014	1281	147428	60252	0,80%
2015	1716	139705	59145	1,22%
2016	1748	148279	62426	1,17%
2017	1787	149893	70510	1,19%
2018	1299	114669	54516	1,13%
2019	1193	115752	49895	1,03%
Összesen:	9324	1107811		0,80%

A statisztikai adatokból kiolvasható, hogy az évek során összességében csekély számban vették igénybe a közvetítői eljárást a bírósági eljárásokban, de látható a növekedő majd kissé megtorpanó tendencia és az is, hogy az Európai Unióban jellemző átlag 1%-ot több éven keresztül meghaladta a magyar ügyek száma. Valójában tehát még közel sem ideális az arányszám, de minden tagállamhoz hasonlóan Magyarországon is megvannak a jogszabályi feltételei a közvetítői eljárásoknak. Továbbra is cél marad azonban, hogy ne csak elvi szinten létezzen a jogrendszerben, hanem azokat a gyakorlatban is egyre többen igénybe vegyék.

²⁰ Turcsánné Molnár: i.m. 23. o.

IV.2. Lehet-e jó közvetítő egy bíró vagy titkár?

Amire a vitában érintett felek eljutnak a bírósági közvetítéshez, már hosszú folyamat áll mögöttük, rengeteg időt és pénzt fordítottak az eljárásra, a konfliktus elmérgesedett, és a helyzet megoldatlanságában már elfáradtak. Ebből a szituációból kell egy olyan hangulatú közvetítői megbeszélést létrehozni, amiben a közvetítői eljáráshoz szükséges bizalmi légkör megteremthető és a felek együttműködési hajlandósága is megnő.

A bírósági közvetítői eljárással szemben szkeptikusok fő érve az, hogy a közvetítői és a bírói szakma merőben más, eszköztáruk és módszertanuk nagy mértékben eltér. Kérdésként merülhet fel, hogy szemléletváltástól és képzéstől függetlenül, hogy lesz képes egy személy két különböző embert kívánó szakmának is a szakértője, és hogyan lesz képes adott esetben egyikből a másikba átváltani.

Véleményem szerint azért is fontos már fogalmazói és titkári időszakban a közvetítői eljárással kapcsolatosan ismereteket szerezni, mert ad a szakembernek egy teljesen más szemléletet is, ami a későbbi bírói munkáját is segíti. A közvetítői eljárásokra nemcsak egy új jogintézményként kell tekinteni, hanem egy lehetőségre, amely során az emberismeret, az egyén magatartása mögötti ok-okozati összefüggések is láthatóbbá válnak. A jogi egyetem elvégzése után – annak elsősorban elméleti jellege miatt – a kezdő jogász a legnagyobb hangsúlyt arra fekteti, hogy rájőjön, hogyan is kell a gyakorlatban alkalmazni azt, aminek az elméletét már elsajátította. Az egyetemi és a pályakezdői évek alatt egy jogász nem kap semmilyen pszichológiai képzést, az egyéni habitustól függ, hogy mennyire lesz képes elsőre kezelni azt a helyzetet, hogy valódi problémákkal kell foglalkozni, melyek mögött valódi emberek állnak. A bírósági titkárok önálló közvetítői eljárása azért is fontos, mert ha már ebben az időszakban elsajátítják a sikeres közvetítéshez szükséges tudást és készségeket, akkor bíróként is hamarabb felismerik az ilyen helyzeteket és könnyebben és gyorsabban tudják kezelni is őket.

Kertész Tibor, a hazai mediáció úttörője nem azt tartja fontosnak, hogy a mediátor annak a szakterületnek legyen a szakértője, amelyben a felek vitás kérdéssel hozzá fordulnak, hanem azt, hogy az alkalmazható mediációs technikákat készségszinten ismerje és rendelkezze a szükséges gyakorlattal. E kijelentés igazságát nem vitatva, közelebbről meg kell vizsgálni azt, hogy a közvetítés során vajon előny-e, vagy hátrány inkább a jogi szaktudás.

Fő szabályként igaz, hogy a mediátornak nem kell az adott témában jártas szakembernek lennie, hiszen szerepe nem a döntés, hanem a segítségnyújtás. Mégis úgy gondolom, hogy az előnyök között elsősorban a megállapodás tartalmát illetően jelent könnyebbséget jogász mediátorként eljárni. Segítséget jelent az, hogy a bírósági közvetítői tudja, hogy mi az, aminek a megállapodásban szerepelnie kell és milyen módon kell szerepelnie ahhoz, hogy a bíróság később azt jóváhagyja, ugyanakkor nem szabad elfeledkezni arról sem, hogy a megállapodás tartalmazhat olyan kitételeket is, amelyek a felek számára – a bírói jóváhagyástól függetlenül – fontosak lehetnek. Ezek tipikusan olyan vállalások, amelyek önkéntes, szabad elhatározásból való teljesítése a felek közötti kapcsolat helyreállítása érdekében tett gesztusként is értékelhetőek.

A mediáció során kötött megállapodás szélesebb kört fedhet le, mint a bírósági egyezség. Ennek elsődleges oka az, hogy a bíró által jóváhagyott egyezségnek feltétele, hogy a jogszabályoknak megfeleljen, és az végrehajtható legyen. A mediáció során megkötött megállapodás sok jogon kívüli témakörre is kiterjedhet, köztük olyanokra is, amelyek később jogi úton nem lennének kikényszeríthetőek, végrehajthatóak, így a bíróság jóvá sem hagyhatja őket. Jellemzőn ilyenek lehetnek a különböző magatartási szabályok, szándéknyilatkozatok, vállalások. A közvetítői eljárásban kötött megállapodás a közvetítés célja és speciális eszközrendszere okán sok olyan témát is érinthet, ami nem kapcsolódik közvetetten sem a bírósági eljárás tárgyául megjelölt jogvitához, hanem sokkal inkább azt a célt szolgálja, hogy a felek a kommunikációjukat új alapokra helyezték, a jövőre nézve javítsanak a kapcsolatukon.

A peres eljárás a laikusok számára is bonyolult, de sokszor azoknak a jogászoknak sem egyszerű átlátni az egész folyamatot, akik nap mint nap nem foglalkoznak perjoggal. A bírósági közvetítőnek egy folyamatban lévő perben a bírósági tapasztalat nagy segítséget jelent. A korábbi példánál maradvra egy házasság felbontása iránti perhez kapcsolódóan indult bírósági közvetítői eljárás során kifejezett előny, ha a közvetítő tisztában van a hatályos jogi szabályozással, a járulékos kérdésekkel, igaz, ezekben az esetekben különösen nagy figyelmet kell arra fordítani, hogy jogi tanácsot a bírósági közvetítő ne adjon, hiszen ez nem feladata.

A feladatok ellátása során fontos személyiségjegyek és képességek tekintetében is van átfedés a két szakma között. Mindkét szerepben fontos a pártatlanság és semlegesség fenntartása, a jó kommunikációs készség és az értő, aktív figyelemre

képesség, a lényeglátás és a kérdésfeltevések technikájának ismerete.

A kiképzett bírók és titkárok esetében tehát a jogi végzettség jó alap lehet és a vitás, feszült helyzetekben szerzett kommunikációs tapasztalataik segítséget jelenthetnek, de szem előtt kell tartani azt, hogy a jó közvetítői konfliktuskezeléshez és kommunikációhoz alapvetően eltérő gondolkodást, technikákat és kompetenciákat kell elsajátítani és alkalmazni. Ez nem mindenkinek könnyű és gyors folyamat, ezért is fontos a folyamatos képzés.

Hátrányt jelenthet a bírói attitűd, amit korábban érintőlegesen már említettem. A bírónak elsődleges hivatása során szigorú, jogszabályban rögzített eljárási szabályokat kell betartania, majd döntést hoznia. Ebben a szituációban a felek felett álló hatalmat is képvisel, ami szimbolikusan megjelenik abban is, hogy egy pulpiton ül. Az eljárás célját elérendő a bíró a jogilag releváns tényekre koncentrál, kellően határozottan a felek és képviselőik nyilatkozatait is igyekszik a jogi tárgyhoz közel tartani, nem engedni a feleket a tárgytól eltérni. Ennek a funkciója az eljárás mederben tartása, a minél gyorsabb és eredményesebb döntéshozatal. A bizonyítási eljárás ezek alapján arra korlátozza, ami a tényállás megállapításához feltétlenül szükséges, majd annak végén a jogszabályok és az egyéni mérlegelése alapján egyedül dönt, vállalva annak felelősségét is.²¹ A jogszabályoknak megfelelő ítélezés azonban nem mindig elegendő az alapvető konfliktusok végleges rendezéséhez.

A mediátor ehhez képest a térben is a felekkel egy szinten helyezkedik el és szerepe sokkal kevésbé aktív, a folyamatért felel csupán, annak kimeneteléért nem. Az időkeret, a szabályok felállítása és elfogadtatása, majd betartatása a feladatát képezi, de nincs lehetősége a szabályok betartatása érdekében büntetést kiszabni és soha nem dönthet a felek helyett. A mediátor az eljárásban a bíróhoz képest passzív szerepet visz, háttérbe húzódva figyel és csak akkor jön elő, amikor ez szükséges. Ez a fajta háttérben maradás teljesen ellentétes a bírótól elvárt magatartástól, akinek feladata a tárgyalás vezetése. A mediátor inkább csak a kommunikációt igyekszik előre lendíteni, segít a feleknek abban, hogy mindannak hangot adjanak, amely a

²¹ Munkácsi Magdolna: A mediáló és ítélező bíró kettős szerepe, különös tekintettel a vitarendezés elősegítésének eszköztárára. In: *Bíró és mediátor - Válogatott tanulmányok a közvetítői eljárás elméleti és gyakorlati kérdéseiről* (szerk. Glavanits Judit). Universitas-Győr Nonprofit Kft., Győr 2020. 79.o.

konfliktus mögött valójában áll. Nem korlátozza csak a jogvita szempontjából közvetlenül releváns kérdésekre az eljárását, és alapvetően az egész folyamatot a felek igényeihez alakítja, ami kellő felkészültséget és rugalmasságot kíván. Semleges és pártatlan szerepe mellett megfelelő empátiát is kell tanúsítania, mert ezt teszi lehetővé, hogy felismerje a felek lényeges problémáit és képes legyen azokat a felszínre segíteni. A bíróhoz hasonlóan érzelmi kitöréseket is kezelnie kell, de több teret engedhet annak, hogy a felek ventiláljanak, kiadják magukból a felgyülemlett feszültséget.

Ezek a szempontokat összevetve könnyen belátható, hogy a bírói hivatás gyakorlása során más képességeket kell előtérbe helyezni, mint mediátorként, rendkívüli tudatossággal kell mindkét eljárást lefolytatni, ha ugyanis nem a megfelelő eszközökkel dolgozik mint szakember, akkor annak mindkét eljárás a kárát látja.

IV.3. A bírósági közvetítés jövője, fejlesztésének lehetőségei

Az bírósági közvetítés jövőjét illetően úgy vélem, hogy az információk hiánya az, amiért a legtöbben nem hisznek e intézmény működésében. Visszatérő motívumként hivatkozok a tájékoztatás és oktatás fontosságára, és úgy gondolom ez a két fogalom határozza meg a jövőbeli feladatokat. Tájékoztatni kell minél szélesebb körben a jogkereső állampolgárokat is a lehetőségekről, a bírósági eljárást megelőzően is, de tudatosítani szükséges azt is, hogy ha már per van folyamatban, akkor is választhatnak más megoldást, a bírósági közvetítés intézményének szerepe ugyanis ez lenne. A tájékoztatásnak egyrésztől történnie kell külsős kommunikációs csatornákon, így plakátok, szórólapok révén, illetve a közösségi oldalakon történő ismeretterjesztés lehetőségét sem szabad elvetni, csak meg kell találni hozzá a megfelelő módot és hangnemet. Másrésztől a korábbiakban ismertettek szerint a perbíróra szintén tájékoztatási kötelezettség nehezedik, hiszen ő az, aki a felek és az ügy ismeretében személyre szabottan ajánlani tudja a közvetítés intézményét, kiemelve a speciálisan a felek számára vonzó, ösztönző tulajdonságait.

Az intézményi tájékoztatás helyszínei lehetnek a bírósági hirdetőtáblák is, továbbá a bíróságok mindegyikén vannak ügyfélfogadási napok, ahol a felek a bírósági iroda alkalmazottaival, fogalmazóval/titkárral kerülnek kapcsolatba, ezért lényeges, hogy ezt a kört is kellően fel kell készíteni arra, hogy teljeskörűen az ügyfelek segítségére tudjanak lenni.

Álláspontom szerint indokolt lehet egy, a norvég mintához hasonló rendszer bevezetése, ahol bizonyos ügycsoportokban jogszabályi előírás alapján kötelező a per előtti közvetítői eljárás igénybevétele, akár civil, akár bírósági formában, mert személyes tapasztalataim alapján is úgy gondolom, hogy sok ember lemond a közvetítés lehetőségéről már az előtt is, hogy pontosan tudná miről van szó. Sok rejtett lehetőség van egy közvetítői eljárásban, ami miatt érdemes lenne a vitarendezést ezzel elindítani, és még ha nem is járnak sikerrel a végén, mert nem kötnek megállapodást, akkor is megnyithat egy nyugodtabb hangvételű és hatékonyabb vitarendezési folyamatot. Ahhoz, hogy ez sikeres lehessen a jogászai hivatásrendek körében is ismertebbé kellene tenni az alternatív vitarendezési formákat, és különösen a jogi képviselőket kellene bevonni ebbe a folyamatba.

A jogi képviselőkről mindeztidáig nem sok szó esett, pedig egy egész (bíró-sági) eljárás kimenetelét és hangulatát befolyásolja a hozzáállásuk. Ha a jogi képviselő az ügyvédi törvény szellemiségétől idegen módon képviseli az ügyfelét, hangnemében, magatartásában, a verbális és nonverbális kommunikációjában is támadólag lép fel, és összességében arra törekszik, hogy a másik felet legyőzze, akkor ez még annak az ügyfélnek a viselkedését is megváltoztathatja, aki egyébként alapvetően nem ilyen módon képzelte a konfliktus rendezését. Ugyanez a folyamat fordítva is igaz, ha a jogi képviselő kellően határozottan, az ügyfél érdekeit messzemenőig szem előtt tartva, de konstruktívabb hozzáállással kezeli az ügyet, akkor az az ügyfélre is jó hatással lehet és ez megnyithatja az utat az alternatív vitarendezés irányába. Ehhez persze az is szükséges, hogy a jogi képviselő ne érezze úgy, hogy a közvetítés felesleges és számára sem a presztízse, sem pedig az anyagi érdekei nyomán nem előnyös. Vannak olyanok, akik ez utóbbiak miatt szerencsésebbnek gondolják a jogi képviselőket a közvetítői eljárástól távol tartani, álláspontom szerint pedig pont azért kell az ő továbbképzésükre is időt szentelni az alternatív vitarendezés körében, mert az ügyfelek elsőként hozzájuk fordulnak, az ő első reakcióik meghatározóak lesznek a továbbiakban is. Mivel a jogi képviselő feladata, hogy az ügyfele érdekeit képviselje, ebbe a körbe az is beletartozik, hogy képes legyen felismerni, ha egy vitában az alternatív vitarendezés eszközrendszerét felhasználva az ügyfele kedvezőbb helyzetbe kerülhet, mint amiben a jelenben van. Fontos azonban azt is megjegyezni, hogy a jogi keretek tisztázása nem a közvetítés feladata, így abban a jogi képviselőnek ténylegesen kevés szerep jut mindaddig, amíg a konfliktus valódi okát nem sikerül tisztázni, ezután azonban a fennmaradó jogi kérdések körében továbbra is az ügyfele elsőszá-

mú segítségével.

V. Összegzés

Magyarországra sok újítás késéssel érkezik, ez igaz a közvetítői eljárásokra, így a bírósági formájára is. Ennél az intézménynél sok esetben ellenérvként hangzik el, hogy az alacsony jogkövetési morál miatt sem lenne működőképes, a valóság azonban az, hogy a mediációban kötött megállapodásoknak a végrehajtása is könnyebb, az emberek jobban hajlanak a vállalásaik teljesítésére.²² Ösztönzőleg hathatnak az ügyfelekre a bírósági közvetítői eljárásnak a peres eljárással szembeni kézzelfogható előnyei is, mint a gyorsaság, a közvetlenség, az ingyenesség és az illetékkedvezmények rendszere is

A bírósági közvetítés jelentőségét abban látom, hogy még az utolsó pillanatban is képes lehet a konfliktus rendezését egy olyan mederbe visszaterelni, ami mindegyik fél érdekét szolgálja, mivel a bírósági közvetítői eljárás lefolytatása iránti kérelmet az alapügy lajstromozását követően mindaddig elő lehet terjeszteni, amíg az alapügy jogerős határozattal le nem zárul, tehát elsőfokú és jogorvoslati eljárásban egyaránt. A megkötött megállapodás az eljárás fő célja, mert ez tartósan képes rendezni a felek viszonyát, azonban ennek elmaradása sem jelenti azt, hogy haszontalan volt erre időt szánni. Ha sikerül megállapodást kötni, akkor annak egyértelműek az előnyei, a bíróságnak csak jóvá kell hagynia – ha a törvényi feltételeknek is megfelel – a felek pedig szívesebben teljesítenek olyan kötelezettségeket, amiket ők maguk vállaltak a közvetítői eljárásban. Ennek jelentősége azért is kiemelendő, mert sokszor éri az a kritika az igazságszolgáltatást, hogy a döntéseik nem végrehajthatóak a gyakorlatban. Ezek a végrehajthatatlan döntések nem azért lesznek azok, mert nem a feladatuknak és hivatásuknak megfelelően jártak el a döntéshozatalban résztvevők, hanem azért, mert a kötelezettségük teljesítése alól kivonják magukat az állampolgárok és sokszor olyan módon – pl. fedezetelvonással – amit nehezen vagy egyáltalán nem lehet tetten érni. Ilyenkor a bírósági eljárásban „nyertes” fél is végül veszít és a konfliktus továbbra is fennáll. A külföldi tapasztalatok is azt mutatják, hogy ennek a magatartásnak jóval kisebb az esélye, ha a döntést (megállapodást) jobban magáénak érzi a fél.

²² Lovas-Herczog: i.m. 8. o.

Ha viszont megállapodást nem is sikerül kötni, a közvetítői eljárásnak akkor is lehetnek pozitív hozadécai kommunikációs téren, rövid távon az adott felek között, hosszútávon viszont társadalmi szinten is. A közvetítés és más konfliktuskezelési módszerek ott működnek gördülékenyebben és hatékonyabban, ahol megfelelő vitakultúrával rendelkeznek a társadalom tagjai. A szakirodalom ezzel párhuzamosan azt is kiemeli, hogy az alternatív vitarendezési formák térnyerésére azért van szükségünk, mert az általuk képviselt szemléletmód a társadalom tagjainak viselkedésére is hatással van. Ezt a két gondolatot összefűzve belátható, hogy egy kölcsönös függőségi, ok-okozati kapcsolat van a két folyamat között, egyik generálja a másikat és fordítva. A mai Magyarországon ennek azért is van kiemelt jelentősége, mert gyakorlatilag nem beszélhetünk a vitakultúra létezéséről, az teljesen eltűnőben van, ezért tehát érdemes minden olyan eszközt megragadni, ami ezen a helyzeten segíteni tud, jobbra téve ezzel a mindennapjainkat is.

Martin Márton

tanársegéd, Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar, alumni, Óriás Nándor Szakkollégium

Gondolatok a *iura novit curia* elv (esetleges) reneszánszáról

Köszöntő

Mint a Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kara mellett működő Óriás Nándor Szakkollégium alumnija nagy megtiszteltetésként vettem, amikor a szervezet 10 éves fennállásának okán készülő Ünnepi Kötetbe publikációs felkérést kaptam. A Szakkollégiumon belüli – a korábban a Civilisztika Tagozatban fennállt – tagságomra rá nem cáfolva, egy szintén polgári jogi, erősen polgári eljárásjogi témával készülök köszönteni a Szakkollégiumot, annak decenniumára.

I. Bevezetés

Jelen írásomban a *iura novit curia* elv – hatályos jogunkban és gyakorlatunkban való – egyes megjelenéseit vizsgálom. E vizsgálat során kitérek a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényben (továbbiakban: Pp.) meghatározott – az eljáró bíróságokat terhelő – jogállításhoz való kötöttségre, a bíróságok érdemi döntéseinek korlátaira, tehát a túlterjeszkedés tilalmára, majd ezeket együttesen vizsgálom egy kúria döntés tükrében.

II. A *iura novit curia* elvről röviden

A *iura novit curia* elve szerint „a bíróság ismeri a jogot”. Ezen elv gyakran kerül igénybevétele mind polgári, mind pedig büntető eljárásokban, különösen akkor, ha szakértő alkalmazására is sor kerül. A Pp. 300. szakaszától tartalmazza a szakértőkre vonatkozó szabályokat, ezen szakasz első bekezdése szerint: „Szakértőt kell alkalmazni, ha a jogvita kereteinek a meghatározásához vagy a perben jelentős tény

megállapításához, megítéléséhez különleges szakértelem szükséges.¹ Fontos tehát megállapítani, hogy a Pp. szerint a szakértő tényekkel – és nem pedig jogkérdésekkel – kapcsolatban végez vizsgálatokat, ad szakvéleményt. Tipikus és gyakori esete a *iura novit curia* elv felidézésének az, amikor a szakértő jogkérdésekben (például: felróhatóság stb.) teszi meg az állításait, észrevételeit. A római jogi alaptétel szerint a bíróság ismeri a jogot, a szakértő különleges szakértelme nem jogi jellegű, mert a jogi szakismereteket a bíróságnál meglévőnek kell tekinteni.² Az elv egy további alkalmazásának említésre méltó esete a polgári perek anyagi pervezetése körében található. Ugyanis az ezen elvet elismerő perrendszerekben alapvetően a bíró megítélésétől függ, hogy a jogvita eldöntésénél – a vonatkozó anyagi jogi rendelkezések tükrében – mely tények lesznek relevánsak és ezekhez képest milyen bizonyításra van szükség, milyen bizonyítás kerül lefolytatásra.³ Jelen tanulmányommal ezen elv a polgári perekben – ez eddig ismertettektől eltérő, egyéb körben – felmerülő érvényesülésére igyekszek rámutatni, s az elv alkalmazásának – hatályos jogunkban való – létjogosultságának bemutatására teszek kísérletet.

III. A jogállításhoz való kötöttségről

Az eljáró bíróságnak a felek által tett jognyilatkozatokhoz való kötöttsége – a Pp. alapelvei között kodifikált – „Rendelkezési elv” című szakaszban került rögzítésre, akként, hogy „[a] bíróság – törvény eltérő rendelkezése hiányában – a felek által előterjesztett kérelmekhez és jognyilatkozatokhoz kötve van.”⁴ Tekintettel arra, hogy a Pp. 2018. január 1-én – már csaknem hat éve – hatályba lépett, semmiképpen sem újszerű megállapítás az, hogy a most felhívott – alapelvi éllel rögzített jogalkotói rendelkezés mennyiségileg és minőségileg is többet vár el – a polgári perrendtartásról szóló 1952. évi III. törvényhez képest (továbbiakban: Régi Pp.) – mind a keresetindításkor,⁵ mind pedig az ellenkérelem megfogalmazáskor a felektől (hiszen a jog-

¹ A polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvény (a továbbiakban: Pp.) 300. § (1) bekezdés.

² Bakonyi Mária: A szakvélemény szabályozása az új büntetőeljárás törvényben. Büntetőjogi Szemle 2018/1. sz. 3. o.

³ Wopera Zsuzsa: Kommentár a polgári perrendtartáshoz. Kommentár a polgári perrendtartásról szóló 2016. évi CXXX. törvényhez. Wolters Kluwer Hungary, Budapest 2019. 654. o.

⁴ Pp. 2. § (2) bekezdés.

⁵ Varga István: A Polgári Perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja I/III. HVG-

nyilatkozatokhoz való kötöttség alatt nem csak a felperes által, hanem „a felek által előterjesztett” jognyilatkozatokhoz való kötöttséget jelenti⁶). Ez a Pp-ben rögzített alapelv kifejezetten megjelenik a „túlterjeszkedés tilalmának” kodifikálásakor is, amikor a jogalkotó akként rendelkezett, hogy „[a]z érdemi döntés nem terjedhet túl a kereseti kérelmen, az ellenkérelmen és a beszámítási kérelmen.”⁷ (...) „Törvény eltérő rendelkezése hiányában az érdemi döntés nem terjedhet ki olyan jogra, amelyet a fél a perben nem állított.”⁸ Látható, hogy a jogalkotó ezen rendelkezéssel ismételten megerősítette a „ne eat iudex ultra petita partium” elvét, tehát hogy az eljáró bíró nem terjeszkedhet túl a felek kérelmein,⁹ sőt e korlátozást kiterjesztette a felek jognyilatkozataira is. E körben kell megjegyezni azt is, hogy a Régi Pp. megengedőbb volt, hiszen annak 215. szakaszában az érdemi döntés csupán a kereseti követelés összegében korlátozta, ugyanakkor a jogalap vonatkozásban ilyen korlátozás nem érvényesült.¹⁰ A Pp. hatálybalépése előtt a bíróságok követték a Legfelsőbb Bíróságnak a 4. számú elvi megállapítását, amely szerint ha a követelést támasztó fél által előadott tények valósnak bizonyultak, és ezek a kereseti követelést megalapozzák, a jogcím helytelen meghatározása miatt a keresetet elutasítani nem lehet. A Legfelsőbb Bíróság elvi éllel megállapította azt is, hogy a bíróságnak a felek jognyilatkozataihoz való kötöttsége nem azt jelenti, hogy ha valamelyik fél a perbeli jogviszony jogi minősítését illetően tévesen, rossz jogcímet jelöl meg, azt a bíróság a határozata meghozatalánál ne minősíthesse a jogszabályi rendelkezéseknek megfelelően.¹¹

¹² Ugyanakkor a jogalkotó a Pp hatálybalépésével – a korábbi Legfelsőbb Bírósági gyakorlatot elvetve – lezárta a jognyilatkozatokhoz való kötöttséggel kapcsolatos vitákat, azzal az indokkal, hogy a további „meglepetés ítéletek”¹³ meghozatalát

ORAC, Budapest 2018. 24. o.

⁶ Vö. Pp. 2. § (2) bekezdése és a Pp. 343. § (1) és (3) bekezdéseivel.

⁷ Pp. 342. § (1) bekezdés.

⁸ Pp. 342. § (2) bekezdés.

⁹ Varga István: A Polgári Perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja II/III. HVG-ORAC, Budapest 2018. 1464. o.

¹⁰ Varga: A Polgári Perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja II/III. 1465. o.

¹¹ EBH 2004.1143. és EBH 2006.1422.

¹² Varga: A Polgári Perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja II/III. 1465. o.

¹³ E kifejezés elterjedését az okozta, hogy a bíróságok a döntésüket olyan jogcímeke is alapíthatták, amelyekre a felek az eljárás során egyáltalán nem is hivatkoztak.

megelőzze. A Pp. miniszteri indokolása a Pp. 342. § (3) bekezdéséhez¹⁴ a következők szerint szól: „A bíróság a fél magánautonómiáját tiszteletben tartva nem dönthet a kereset szerinti kérelemnek megfelelően olyan jogalapon, amely eltérő a fél jogállítástól, még akkor sem, ha a fél esetlegesen tévedésből jelölte meg a jogát rosszul és az eltérő jogot a perben állított és bizonyított tények egyébként megalapozzák.”¹⁵ Ezen miniszteri indokolással kapcsolatban – különös tekintettel a későbbiekben kifejtettekre – már most meg kívánom jegyezni, hogy a miniszteri indokolás csupán a keresetről – annak jogcímeről¹⁶ – szól, ugyanakkor a Pp. 342. § (1) és (3) bekezdései – ezzel ellentétben – nem csupán a kereseten való túlterjeszkedés tilalmát állapítják meg, hanem az ellenkérelmen és a beszámítási kérelmen – továbbá nyilvánvalóan ezek jogcímein¹⁷ – való túlterjeszkedés tilalmát mondják ki. Tehát a Pp. igen szigorú korlátozásokat vezetett be, hiszen az eljáró bíróságok – törvény eltérő rendelkezése hiányában – szorosan, eltérést nem engedve kötve vannak a felek jogállításaihoz, e körben tehát kötve vannak a keresethez, annak jogcímehez és – ami jelen tanulmány szempontjából talán fontosabb – az ellenkérelemhez, és annak jogcímehez. Hiszen a Pp. szerint az érdemi döntés nem terjedhet túl (...) az ellenkérelmen¹⁸ és az érdemi döntés nem terjedhet ki olyan jogra, amelyet a fél (A fél, és nem a felperes!) a perben nem állított.¹⁹ Kiemelésre érdemesnek tartom, hogy a Pp.-hez írt Szakértői Javaslat²⁰ a jogállításhoz/jogcímehez való kötöttséget elvetette, sőt az a szakértői törvényelőkészítés során is egységes szakmai konszenzussal elvetésre került.²¹ A jelen pontban kifejtettek tekintettel érdemesnek tartom egy hipotetikus tényállás, és az azzal kapcsolatos hipotetikus eljárás felvetését, képzeletbeli megtárgyalását. Legyen a tényállásunk a következő: Vállalkozási szerződés teljesítése során a vállalkozó és a megrendelő összeszólalkozik, majd a vállalkozót a megrendelő egy kalapáccsal megüti a karján, a vállalkozónak eltörik a karja. A vállalkozó ezt követően keresettel él,

¹⁴ „Törvény eltérő rendelkezése hiányában az érdemi döntés nem terjedhet ki olyan jogra, amelyet a fél a perben nem állított.”

¹⁵ Wopera: i. m. 861. o.

¹⁶ Vö. Pp. 2. § (2) bekezdés és a Pp. 343. § (1) és (3) bekezdéseivel.

¹⁷ Vö. Pp. 2. § (2) bekezdés és a Pp. 343. § (1) és (3) bekezdéseivel.

¹⁸ Pp. 342. § (1) bekezdés.

¹⁹ Pp. 342. § (3) bekezdés.

²⁰ Varga István – Éless Tamás: Szakértői Javaslat az új polgári perrendtartás kodifikációjára. HVG-ORAC, Budapest 2016. 33–34. o.

²¹ Varga: A Polgári Perrendtartás és a kapcsolódó jogszabályok kommentárja I/III. 24. o.

kifejti – majd az érdemi szakban bizonyítja is – a most leírt tényállást, és a karjának eltöréséért vállalkozási szerződésből eredő díj jogcímén 500.000 Forintot követel az alperestől. Ezt követően az alperes – a tényállást nem vitatva – nem hivatkozik arra az ellenkérelmében, hogy a vállalkozói díj mint jogcím (jogállítas) helytelen (és maximum sérelemdíjról lenne érdemes beszélni), hanem azzal védekezik az ellenkérelmében, hogy szerinte nem vállalkozási szerződés volt a felek között, hanem megbízás szerződés és így a vállalkozói díj nem érvényesíthető. E hipotetikus tényállással kapcsolatban feltételre szoruló kérdés pedig a következő: Meg fogja-e ítélni a bíróság a felperes részére a kartörésért kért 500.000 Forintot – a nyilvánvalóan hibás – vállalkozói díj jogcímén (amely jogcímhez kötve van a bíróság), arra tekintettel, hogy az alperes a sérelemdíjra vonatkozó rendelkezések helyett a szerződés típusa körében adta elő a jogállításait (amely ellenkérelmi jogcímhez szintén kötve van a bíróság)? Vagy pedig a kérelem érdemi vizsgálatát követően elutasítja a nyilvánvalóan rossz jogcímen előterjesztett keresetet (amihez kötve van), ugyanakkor – figyelemmel arra, hogy az alperes nem hivatkozott helytálló (ellen)jogállításra – az ellenkérelemhez való kötöttségre – és az ellenkérelmen való túlterjeszkedés tilalmára tekintettel – a helyes jogcímet nem állapítja meg ítéletében? Hasonló jogkérdés merült fel egy, a jelen tanulmányban későbbiekben vizsgálatra kerülő bírósági döntésben, ugyanakkor e vizsgálat előtt szükséges felhívnom a figyelmet arra, hogy a konkrét döntés milyen „súlyú” ítéletként látott napvilágot.

IV. A félprecedens rendszerről

A hazai bírói ítélezési gyakorlat következetességét javító intézkedések egyik jelentős mozzanata volt az egyes törvényeknek az egyfokú járási hivatali eljárások megte-remtésével összefüggő módosításáról szóló 2019. évi CXXVII. törvény hatálybalépése, amely – többek között – az új eljárásjogi kódexeket és a bíróságok szervezetéről és igazgatásáról szóló 2011. évi CLXI. törvényt (továbbiakban: Büsz.) is lényegesen módosította a Kúriára vonatkozó rendelkezések körében.²² Ezen módosítások következtében lényegében egy „félprecedens” rendszer jött létre. A „félprecedens” kifejezés használatának indokait többek között Osztovits András is kifejtette, ezen fenti jogszabálmódosításokkal kapcsolatban írt – számos kérdést felvető – tanulmányá-

²² Osztovits András: Törvénymódosítás a bírósági joggyakorlat egységesítése érdekében – jó irányba tett rossz lépés? Magyar Jog 2020/2. sz. 72. o.

ban.²³ Tekintettel arra, hogy jelen írásomban egy, a Bírósági Határozatok Gyűjteményében²⁴ (továbbiakban: BHGY) 2012. január 1. napját követően – polgári jogi ügyben – kihirdetett és közzétett kúriai döntést vizsgálók, a félprecedens rendszerrel kapcsolatos magyarázataim is csupán e jogterületet érintik. A jelen pontban hivatkozott 2019. évi CXXVII. törvény a kúriai határozatok elvi tartalmával kapcsolatban – többek között – a Pp. 346. § (5) bekezdését is módosította, mégpedig akként, hogy az ítéletek jogi indokolásának tartalmaznia kell azokat az okokat is, amelyek miatt a bíróság jogkérdésben eltért a Kúriának az – online elérhető – BHGY-ban közzétett határozatától, vagy az arra irányuló indítványt elutasította.²⁵ Azt pedig, hogy az eljáró bíróságoknak mely kúriai döntésekre kell e körben figyelemmel lennie, a Bűsz. határozza meg, mégpedig akként, hogy a 2012. január 1. napján és azt követően kihirdetett és közzétett kúriai határozatok elvi tartalma az irányadó. A jelen pontban kifejtett jogszabályváltozásokkal kapcsolatban élénk jogirodalmi párbeszéd alakult ki, e körben gondolhatunk akár Osztoivits András²⁶ művére vagy éppen Virág Csaba és Völcsy Balázs egy a Magyar Jog folyóiratban megjelent tanulmányára²⁷, de akár Varga Zs. Andrásnak, a Kúria elnökének a tanulmányára²⁸ is. Ugyanakkor tekintettel arra, hogy jelen tanulmány fő fókusza nem a félprecedens rendszer vizsgálatára irányul, ezen jogalkotói elképzeléssel kapcsolatban csupán egy – talán kritikai – jogirodalmi észrevételt hívnék fel jelen tanulmányban: „A magyar jogalkotó lényegében most azt várja el a bíróságoktól, de a jogász szakma minden képviselőjétől, hogy (...) hiba nélkül meg tudja állapítani, hogy egy-egy kúriai döntésnek melyik az a része, amely kötelező, melyik az, amelyik csak a konkrét tényállás vonatkozásában értelmezhető.”²⁹ Ezen észrevétellel egyetértve ugyan, de a megváltoztatott rendelkezés – évek óta fennálló – hatályban tartására tekintettel fontos kiemelnem, hogy a továbbiakban egy ilyen – a fentiekben kifejtett – joghatással, jogi kötőerővel bíró kúriai határozat, és ennek

²³ Osztoivits: i.m. 72-80. o.

²⁴ Anonimizált Határozatok. Bíróság. <https://eakta.birosag.hu/anonimizalt-hatarozatok> (2023.12.06.).

²⁵ Pp. 346. § (5) bekezdés.

²⁶ Osztoivits: i.m. 72-80. o.

²⁷ Virág Csaba – Völcsy Balázs: A korlátozott precedensrendszer és a polgári perjog kapcsolata. Magyar Jog 2020/3. sz. 125-135. o.

²⁸ Varga Zs. András: Tíz gondolat a jogegységről és a precedenshatásról. Magyar Jog 2020/2. sz. 81-87. o.

²⁹ Osztoivits: i.m. 76. o.

elvi tartalma kerül vizsgálatra a Pp-ben rögzített jogállításhoz való kötöttség, valamint a túlterjeszkedés tilalmának kérdéseivel együtt.

V. A jogállításhoz kötöttség és a *iura novit curia* elv találkozása egy kúriai döntésben

A Kúria a 2020. november 26-án – Pfv.V.20.786/2020/6. ügyszám alatt, K-PJ-2020-704 egyedi azonosítóval – meghozott határozatában a következő elvi tartalmat rögzítette: „A határozat elvi tartalma: (...) A bíróság a keresetet a felperes által állított jogalapon bírálhatja el, ezért el kell utasítani a jogalap nélküli gazdagodás címén előterjesztett keresetet, ha a követelésnek van jogcíme. A bíróság azonban a Pp. 342. § (1) és (3) bekezdésében foglalt korlátokra tekintettel nem állapíthatja meg a helyes jogcímet.” Ezen elvi tartalom vizsgálatát megelőzően elengedhetetlen e kúriai döntés alapjául szolgáló eljárás rövid ismertetése.

V.1. A felülvizsgálat alapjául szolgáló tényállás

A tényállás a következő volt: A felperes az I. rendű alperes testvére volt, a II. rendű alperes pedig az I. rendű alperes leánya. A peres felek hosszú időn keresztül egy ingatlanban laktak, együttlakásuk alatt segítették, támogatták egymást, „családon belül” részben közösen gazdálkodtak. Az I. rendű alperes a közös tulajdonú családi házon beruházásokat végzett és művelte a felperes termőföldjét is. A felperes – mint eladó – 2016-ban adásvételi előszerződést kötött egy vevővel egy ingatlanra. Az előszerződés megkötésekor jelen volt az I. rendű és II. rendű alperes is. A II. rendű alperes – a felperesnek járó – 9.747.000 forint vételárat megszámolta, majd a táskájába tette és magával vitte. Később a II. rendű alperes ezt a pénzt felhasználta egy ingatlan megvásárlásához. Ezt követően a felperes 2017. év őszén szóban, majd 2018. májusában írásban is felhívta az alpereseket a 9.747.000 forint visszaadására, később a felperes feljelentést is tett. A felperes feljelentése alapján csalás büntette miatt indult nyomozást – és mivel a nyomozás adatai alapján nem volt megállapítható bűncselekmény elkövetése, és az eljárás folytatásától sem volt várható eredmény – megszüntette azt. A határozat indokolásában ugyanakkor – a későbbiekben fontosnak bizonyuló – tényként volt megállapítható az, hogy a pénz a felperes tudtával és beleegyezésével került az alperesekhez, azonban az nem volt bizonyítható, hogy a pénz felhasználása

a felperes beleegyezése nélkül történt volna.³⁰

V.2. A kereseti kérelem és az ellenkérelem

A felperes a keresetében 9.747.000 forint és ennek kamatai egyetemleges megfizetésére kérte kötelezni az alpereseket arra hivatkozással, hogy az előszerződés alapján neki járó vételárral jogalap nélkül gazdagodtak, azt rosszhiszeműen tartják maguknál. Az alperesek ellenkérelmükben a kereset elutasítását kérték. Az alperesek szerint a pénz átadásának volt jogcíme, tekintettel arra, hogy álláspontjuk szerint a felperes és az I. rendű alperes között ajándékozási szerződés jött létre figyelemmel arra, hogy az I. rendű alperes 1969-től biztosította a felperes és családja létfenntartását, viselte a közös tulajdonú ingatlan költségeit, azon értéknövelő beruházást végzett. Az alperesek a kereset erejéig beszámítási kifogást terjesztettek elő, melyben a felperes és családja részére nyújtott támogatást, szolgáltatást, valamint az I. rendű alperes beruházásból eredő értéknövekedést kívánták elszámolni. A felperes a beszámítási kifogás elutasítását kérte, vitatta a követelés jogalapját és összegszerűségét.³¹

V.3. Az első- és másodfokú ítéletről

Az elsőfokú bíróság az I. rendű alperessel szembeni keresetet elutasította, a II. rendű alperest kötelezte, hogy fizessen meg a felperesnek 9.747.000 forintot és ennek kamatait. Az elsőfokú bíróság megállapította, hogy a gazdagodás a II. rendű alperesnél következett be, mivel a pénzüsszeget felhasználta az ingatlan megvásárlásához, az ingatlannak jelenleg is tulajdonosa, így a gazdagodástól nem esett el. Kifejtette, hogy az alperesek nem bizonyították az ajándékozás tényét, a felek közötti jogviszony leginkább az ingyenes letéti szerződés elemeit hordozza magán. A felperes a pénz visszafizetésére az alpereseket felszólította, ezáltal a letéti szerződést felmondta, és a jogviszony megszűnése folytán a II. rendű alperesnek nincs jogalapja arra, hogy a felperest megillető vételárrészt magánál tartsa. Az elsőfokú bíróság az alperesek beszámítási kifogását alaptalannak találta. Álláspontja szerint az alperesek nem bizonyították, hogy kizárólag ők finanszírozták az ingatlan felújítását. A bíróság utalt arra, hogy az alperesek az igényüket évtizedeken keresztül nem érvényesítették,

³⁰ Pfv.V.20.786/2020/6. számú ítélet (1) – (4) pontjai.

³¹ Pfv.V.20.786/2020/6. számú ítélet (5) – (7) pontjai.

amiből az következik, hogy a költségeket elszámoltnak tekintették a családon belüli közös gazdálkodás keretében.

Ezt követően – a marasztalással érintett – II. rendű alperes fellebbezett. A fellebbezése folytán eljáró másodfokú bíróság az elsőfokú bíróság ítéletének nem fellebbezett részét nem érintette, fellebbezett rendelkezését megváltoztatta, és a keresetet a II. rendű alperessel szemben is elutasította. A másodfokú bíróság kiemelte, hogy a felperes a kereset jogalapjaként jogalap nélküli gazdagodásra hivatkozott, ezért az elsőfokú bíróság a Pp. 342. § (3) bekezdése megsértésével marasztalta a II. rendű alperest a kereseti kérelemben megjelölt jogcímtől (ingyenes letéti szerződés) eltérő más jogcímen. Az elsőfokú bíróság a jogcímhöz kötöttség folytán nem alapíthatta volna a döntését olyan jogra, amelyre a felperes nem hivatkozott. E bíróság szintén kifejtette azt is, hogy kizárja a jogalap nélküli gazdagodás, mint szubszidiárius törvényi tényállás alkalmazását, ha követelésnek van jogcíme. Egyetértett az elsőfokú bírósággal abban, hogy a pénz a felperes tudtával és beleegyezésével került az alperesekhez, és a felek között jogcímes jogügylet jött létre. Mivel a felperes kizárólag a jogalap nélküli gazdagodásra hivatkozott, más jogcímet nem jelölt meg, annak ellenére, hogy maga is azt állította, hogy a pénzt az alperesekre bízta, a jogalap nélküli gazdagodás címén előterjesztett kereset alaptalan.³²

V.4. A felülvizsgálati kérelem és ellenkérelem

A jogerős ítélettel szemben a felperes terjesztett elő felülvizsgálati kérelmet, amelyben a jogerős ítélet hatályon kívül helyezését és az elsőfokú bíróság ítéletének helybenhagyását kérte. A felperes szerint a bíróság a bizonyítékok kirívóan okszerűtlen mérlegelésével állapította meg, hogy a felek között szerződés jött létre. A felek között nem történt kölcsönös és egybehangzó akaratnyilvánítás, a felperes a pénz átvételkor semmilyen nyilatkozatot nem tett. Érvényes jogcímes szerződés hiányában, kizárólag a jogalap nélküli gazdagodás szabályai alkalmazhatók, a II. rendű alperes így a pénz visszafizetésére köteles. A II. rendű alperes felülvizsgálati ellenkérelmében elsődlegesen a felülvizsgálati kérelem visszautasítását kérte hivatkozással arra, hogy a felülvizsgálati kérelem nem tartalmazza a felek képviselőinek teljes nevét, a felek lakóhelyét, ismert elektronikus címét. A II. rendű alperes másodlagosan a jogerős

³² Pfv.V.20.786/2020/6. számú ítélet (8) – (13) pontjai.

ítélet hatályában való fenntartását kérte.³³

V.5. A Kúria döntése és jogi indokai

A II. rendű alperes felülvizsgálati ellenkérelmében foglaltakra tekintettel a Kúria rögzítette, hogy a II. rendű alperes által megjelölt hiányok alapján a felülvizsgálati kérelem visszautasításának nincs helye. A Kúria rögzítette, hogy a „józan ész” követelménye szerinti értelmezéséből az következik, hogy nem ad alapot a visszautasításra olyan adat hiánya, amely nem gátolja a felülvizsgálati kérelem elintézését. A hiányzó adatok rendelkezésre állnak az ügyiratban, a II. rendű alperes az adatok hiányában is képes volt a felülvizsgálati kérelem előterjesztésére, ezért a Kúria a felülvizsgálati kérelmet érdemben bírálta el. A Kúria megállapította, hogy a felülvizsgálati kérelem alaptalan. A Kúria a felülvizsgálati kérelem korlátai között vizsgálta felül a jogerős ítéletet és megállapította, hogy a jogerős ítélet a felülvizsgálati kérelemben megjelölt okból nem jogszabálysértő. Nem sérti a jogerős ítélet a Pp. 170. § (2) bekezdés a) és b) pontját, a Pp. 342. § (1) és (3) bekezdését. A Kúria szintén kifejtette, hogy a bíróság érdemi döntése nem terjed túl a felperes kereseti kérelmén, és nem terjed ki olyan jogra, amelyet a felperes a perben nem állított. A felperes jogalap nélküli gazdagodás jogcímén terjesztette elő a keresetét, azt a bíróság ezen a jogcímen bírálta el, és ennek keretei között döntött a kereset elutasításáról. A felülvizsgálati eljárás során – annak rendkívüli jogorvoslati jellege miatt – általában nem vizsgálható a bíróság mérlegelési jogkörébe tartozó tényállás, és nincs lehetőség a bizonyítás adatainak újabb egybevetésére és értékelésére. A Kúria csak azt vizsgálhatja, hogy az eljárt bíróság a mérlegelési körébe vont adatok és bizonyítékok megállapítása és egybevetése során nem jutott-e nyilvánvalóan helytelen és okszerűtlen következtetésre (BH1996.506.).

A Kúria kiemelte, hogy a felperes a keresetlevele 2.c. részében kereseti kérelmet megalapozó tények körében az alábbi nyilatkozatot tette: „úgy voltam velem, hogy a vételárra vigyázzon az I. rendű alperesnek a lánya, mert ők vállalkoznak, és talán jobban tudják őrizni a pénzt, mert nekem erre nem volt sem széfem, sem páncélszekrényem, sem az őrzésre alkalmas más eszközöm. Tekintettel arra, hogy a pénz átadására pénteken délután került sor, már pénzintézet sem volt nyitva, ahol a pénzt elhelyezhettem volna, és értelemszerűen az azt követő napokban szombaton

³³ Pfv.V.20.786/2020/6. számú ítélet (14) – (16) pontjai.

és vasárnap sem nyílt lehetőségem a pénz biztonságos elhelyezésére (...) nyugodt voltam, mert abban a téves feltevésben voltam, hogy a bátyámnál és a lányánál, tehát az alpereseknél biztonságban van a pénzem”.

A Kúria megállapította, hogy a felperes nyilatkozatából az következik, hogy a felek között szerződés jött létre. A felperes tudomásul vette, hogy az őt megillető pénzüsszeget a II. rendű alperes veszi át, saját előadása szerint akarata arra irányult, hogy azt az alperesek őrizzék, a II. rendű alperes pedig átvette a per tárgyát képező pénzüsszeget. A felek a magatartásukkal az akaratukat kölcsönösen és egybehangzóan kifejezésre juttatták, amelynek joghatása attól függetlenül bekövetkezett, hogy jogban járatlan személyként a felperesben nem tudatosult magatartásuk következménye. A bíróság helyesen értékelte a felek magatartását, mérlegelési tevékenysége körében nyilvánvalóan okszerűtlen, logikátlan vagy iratellenes megállapítást nem tett, és a Pp. 279. § (1) bekezdése, Ptk. 6:63. § (1) és (2) bekezdése megsértése nélkül juthatott arra a következtetésre, hogy a felperes által érvényesített követelésnek van jogcíme, a pénz a felperes tudtával és beleegyezésével, a felek között létrejött jogügylet alapján került a II. rendű alpereshez. A Kúria rögzíti, hogy a Pp. 342. § (1) és (3) bekezdése kizárja a jogügylet minősítését, annak megállapítását, hogy milyen típusú szerződés jött létre. A bíróság ebben a kérdésben nem foglalt állást.

A Kúria megállapította, hogy a felperes követelése a felek közötti szerződés alapján bírálható el, a követelésnek szerződésen alapuló jogcíme van. A felperes által megjelölt jogalap, a szubszidiárius jellegű jogalap nélküli gazdagodás ezért nem alkalmazható, így nem sérti a jogerős ítélet Ptk. 6:579. § (1), (2) bekezdését sem. A jogcímhez kötöttség folytán a bíróság nem vizsgálhatta, hogy a felperest más jogalapon megilleti-e a követelés. Minderre figyelemmel a Kúria a jogszabályoknak megfelelő jogerős ítéletet a Pp. 424. § (1) bekezdése alapján hatályában fenntartotta.³⁴

VI. A döntés vizsgálata

Álláspontom szerint a Kúria és a felülvizsgálat alapjául szolgáló ítéletet meghozó Szegedi Törvényszék az irányadó jogszabályoknak megfelelően, kiváló tartalommal hozták meg a döntéseiket. A korábban írt hipotetikus eljárásban feltett kérdés tehát

³⁴ Pfv.V.20.786/2020/6. számú ítélet (19) – (26) pontjai.

megválaszolásra került. A vizsgált – BHGY-ben közzétett – kúriai döntés tehát akként alakít(hat)ja a gyakorlatot, hogy megfelelő alperesi (ellen)jogállítási hiányában is az eljáró bíróság – a döntése meghozatala során – használja a saját jogi ismereteit. Hiszen mi is történt az elemzett eljárásban? A felperes a keresetlevele a kereseti kérelmet megalapozó tények körében saját maga azt a nyilatkozatot tette, hogy: „úgy voltam vele, hogy a vételárra vigyázzon az I. rendű alperesnek a lánya, mert ők vállalkoznak, és talán jobban tudják őrizni a pénzt, mert nekem erre nem volt sem széfem, sem páncélszekrényem, sem az őrzésre alkalmas más eszközöm. Tekintettel arra, hogy a pénz átadására pénteken délután került sor, már pénzügyintézet sem volt nyitva, ahol a pénzt elhelyezhettem volna, és értelemszerűen az azt követő napokban szombaton és vasárnap sem nyílt lehetőségem a pénz biztonságos elhelyezésére (...) nyugodt voltam, mert abban a téves feltevésben voltam, hogy a bátyámnál és a lányánál, tehát az alpereseknél biztonságban van a pénzem”. Látható volt már a keresetlevél tartalmából is, hogy az ügyletnek van jogcíme, mégpedig egy – ráutaló magatartás útján létrejött – letéti szerződés állt fenn a felek között. Ennek ellenére a felperes nem e szerződésre alapította a keresetét, hanem – az egyéb kötelemkeletkeztető tények körében kodifikált – jogalap nélküli gazdagodásra. Az alperes pedig ugyan hivatkozott arra, hogy a pénz átadásának volt jogcíme, de e körben jogállításként nem a letéti szerződésre hivatkozott, hanem ajándékozási szerződésre. Az eljáró bíróság pedig a *iura novit curia* elvet alkalmazva – a letéti szerződés észlelésére tekintettel – akként döntött, hogy a keresetet elutasítja, ugyanakkor az ellenkérelmi jogcímehez (ajándékozási szerződés) való kötöttségére és a túlterjeszkedés tilalmára³⁵ tekintettel nem állapítja meg, hogy mi lett volna a megfelelő kereseti kérelem. A bíróság tehát – megfelelő alperesi „útbaigazítás”, jogállítási nélkül is – tudta, ismerte a jogot és a jogvitát a kereset jogcímén a tényállásra irányadó jogszabályok tükrében bírálta el. Álláspontom szerint a *iura novit curia* elvnek a Szegedi Törvényszék általi alkalmazása, majd ezen ítélethozatali módnak a Kúria által történő helybenhagyása, továbbá e döntéshozatali módszer elvi tartalomként való rögzítése és közzététele számos izgalmas kérdést vethet fel a jövőben.

³⁵ Vö. Pp. 2. § (2) bekezdés és a Pp. 343. § (1) és (3) bekezdéseivel.

VII. Záró gondolatok helyett gondolatébresztő kérdések

Tekintettel arra, hogy a téma jelen dolgozatnál sokkal bővebb kifejtésre is alkalmas, írásomat záró gondolatok helyett inkább kérdések feltevésével zárom.

A saját jogállításaikra tekintettel meglepődhetnek-e a felek a Szegedi Törvényszék döntésének kihirdetésekor, avagy sikerrel visszaszorításra kerültek-e a „meglepetés ítéletek”?

Aktívabb anyagi pervezetéssel vajon kivédhető lehet-e, egy az elemzett eljáráshoz hasonló pervitel?

Vajon hogyan viszonyul egymáshoz az ítéletek indoklására vonatkozó alap-törvényi kötelezettség és az, ha a bíróság a most ismertettek szerint jár el, és nem határozza meg a marasztaló döntésének konkrét anyagi jogi jogalapját, tekintettel arra, hogy azt az alperesi ellenkérelem nem tartalmazta?

Többek között ezen kérdések megválaszolására is kísérletet fogok tenni – egy a jelen tanulmány folytatásaként írt – következő írásomban. Gondolataimat Magyary Géának, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagjának – több, mint 100 esztendővel ezelőtti – szavaival zárom, amelyeket a polgári per magyarországi szerepének meghatározása során használt: „A féltől függjön, hogy akar-e jogvédelmet vagy sem, de ne tőle függjön, hogy az eljárás miképpen bonyolódik le és meddig tartson.”³⁶

³⁶ Magyary Géza: Magyar polgári perjog. 2. kiadás. Franklin-Társulat Kiadása, Budapest 1924. 36. o.; Kengyel Miklós: A bírói hatalom és a felek rendelkezési joga a polgári perben. Osiris Kiadó, Budapest 2003. 322. o.

Schubert Bálint

alumni, Óriás Nándor Szakkollégium Bűnügyi Tagozat

A kriptovaluták lefoglalásának jogszabályi háttere

I. Bevezető

A technológiai fejlődés az élet számos területén érezteti hatását, hol jelentős, hol kevésbé jelentős mértékben. Nem lehet kivétel ez alól a büntetőjog területe sem, hiszen az igazságszolgáltatás hatékony működéséhez elengedhetetlen, hogy az képes legyen lépést tartani újonnan megjelenő kihívásokkal. Általánosságban elmondhatjuk, hogy ahogyan technológiai innovációk a mindennapjainak is szervesen átalakítják, úgy hatással vannak a bűnelkövetésre, ezáltal pedig természetesen a bűnüldözésre és a bűnüldöző szervekre is. Ahogy ez a fejlődés az egyik oldalon új lehetőségeket és eszközöket biztosít a bűnelkövető számára ahhoz, hogy bűncselekményeket kövessen el, valamint emiatt a felelősségre vonást elkerülje, úgy a bűnüldözői oldalon új lehetőségeket teremt a bűncselekmények elkövetőinek azonosításához, valamint felelősségre vonásához.¹

A 21. században az előzőekben említett innovációk közül kiemelkednek az elektronikus fizetőeszközök, elektronikus pénzek és virtuális fizetőeszközök által jelentett büntetőjogi – elsősorban büntető-eljárásjogi – kihívások. A globalizáció és digitalizáció világában a korábban nyomon követhető és így relatíve egyszerűen feltérképezhető tranzakciók megsokasodnak, továbbá olyan csatornákon keresztül mennek végbe, amelyek ellenőrzése és kontrollálása egyre nagyobb kihívássá válik. Az elektronikus pénzek azon sajátosságai, amelyek anonimitást biztosítanak – illetve, hogy az elkövető valódi személyazonosságát elkendőzik – a bűncselekmények elkövetéséhez, illetve az elkövetések leplezéséhez kiváló eszközökké teszik őket.²

¹ James Byrne – Gary Marx: Technological Innovations in Crime Prevention and Policing. A Review of the Research on Implementation and Impact. *Journal of Police Studies* 2011/3. sz. 18. o.

² Eszteri Dániel: Bitcoin: Az anarchisták pénze vagy a jövő fizetőeszköze? *JURA* 2012/2. sz. 96-97. o.

Az elektronikus fizetőeszközökben rejlő veszélyeket felismerve a magyar jogalkotás igyekezett minél gyorsabb és hatékonyabb megoldásokat találni ahhoz, hogy a bűnüldözés, konkrétan pedig a büntetőeljárás szabályok területén megalkotott szabályozásokkal megfelelő válaszokat adhasson az újonnan felmerülő kihívásokra. Ennek fényében került megalkotásra³ a 2017. évi XC. törvény (továbbiakban: Be.) 353. §-a, amely az ügyészség és a nyomozó hatóság feladataként jelöli ki, hogy a büntetőeljárás során minden szükséges intézkedést köteles megtenni az elkobozható vagy a vagyoneklobzás alá eső dolog vagy vagyon felderítése és biztosítása érdekében.⁴ A szabályozásban megjelenő biztosítási kötelezettség elsősorban a lefoglalás jogintézménye útján történik meg, amelynek elsődleges célja az elkobozható dolog, vagy a vagyoneklobzás alá eső vagyon feletti tulajdonjog korlátozásával azok biztosítása a büntetőeljárás eredményes lefoglalásának érdekében.⁵

Tanulmányomban a fentiek tükrében arra keresem a választ, hogy a virtuális fizetőeszközök milyen kihívásokat teremtenek a büntetőeljárás keretében, elsősorban lefoglalásuk során. Egyáltalán mik is azok a virtuális fizetőeszközök, hogyan kapcsolódnak a bűnelkövetéshez, hogyan történik ezek azonosítása, és a nyomozó hatóság hogyan fogantatosítja ezeknek a lefoglalás útján történő biztosítását? Melyik azok a kihívások, amelyek jelenleg övezik ezeket az eszközöket és melyek azok a válaszok, amelyeket a bűnüldözés megad ezekre a kihívásokra?

II. A virtuális fizetőeszközök fogalma

Amikor virtuális fizetőeszközökről beszélünk hajlamosak vagyunk egyazon halmaz alá bevonnai a virtuális valutákat, valamint az elektronikus pénzt, azonban a két fogalom élesen elkülönül egymástól.

Az elektronikus pénz fogalmának meghatározásához a hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 2013. évi CCXXXVII. törvényhez (Hpt.) kell fordul-

³ A büntető-eljárásjogi szabályok modern kihívásokra történő adekvát válaszadásának érdekében való megreformálásának szándéka egyértelműen megjelenik a Be. indokolásában, amely a benyújtott törvényjavaslat végén fellelhető. <https://www.parlament.hu/irom40/13972/13972.pdf> (2022.10.08.)

⁴ A büntetőeljárásról szóló 2017. évi XC. törvény (a továbbiakban: Be.) 353. § (1) bekezdés.

⁵ Be. 308. § (1) bekezdés.

nunk. A Hpt. úgy definiálja az elektronikus pénzt, mint „*az elektronikus pénz kibocsátójával szembeni követelés által megtestesített, elektronikusan tárolt - ideértve a mágneses tárolást is - összeg, amelyet pénzeszköz átvétele ellenében bocsátanak ki a pénzforgalmi szolgáltatás nyújtásáról szóló törvényben meghatározott fizetési műveletek teljesítése céljából [...]*”⁶ Az elektronikus pénz tehát valójában a jegybankok által kibocsátott pénz dematerializált megjelenési formája, amely az „átlagosan” kibocsátott pénzzel azonos joghatással rendelkezik. Mögöttük megtalálható egy kibocsátásukra engedéllyel rendelkező intézmény, értékükre pedig a materiális, „valódi” fizetőeszközökre vonatkozó szabályok vonatkoznak.⁷ Az elektronikus pénz lefoglalására sem a Be.-ben, sem pedig a lefoglalás és a büntetőeljárás során lefoglalt dolgok kezelésének, nyilvántartásának, előzetes értékesítésének és megsemmisítésének szabályairól, valamint az elkobzás végrehajtásáról szóló 11/2003. (V. 8.) IM-BM-PM együttes rendeletben (továbbiakban: Rendelet) sem találunk külön rendelkezést. Az elektronikus pénzre természete és tulajdonságai – mint az egyértelműen megállapítható kibocsátó, az állami és jegybanki elismerés – alapján a számlapénzre vonatkozó rendelkezések alkalmazhatóak, így esetében a lefoglalás végrehajtása különösebb problémát nem jelenthet.

Teljesen más a helyzet azonban, ha virtuális valutákról beszélünk. A pénzmosság és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és akadályozásáról szóló 2017. évi LIII. törvény (Pmt.) a következőképp határozza meg a virtuális fizetőeszközök fogalmát: „*digitális értékmegjelenítés, amelyet nem központi bank vagy közigazgatási szerv bocsát ki, illetve garantál; nem rendelkezik törvényes fizetőeszköz jogi státuszával; elektronikusan tárolható, csereértékként elfogadott, így különösen elektronikusan átadható, illetve elektronikusan kereskedésre alkalmas.*”⁸

A Pmt. definícióját megvizsgálva egyértelműen és élesen elkülönül egymástól az elektronikus pénz és a virtuális valuta (fizetőeszköz) fogalma. Utóbbi, bár szín-

⁶ A hitelintézetekről és a pénzügyi vállalkozásokról szóló 2013. évi CCXXXVII. törvény. 6. § 16. pont.

⁷ Simon Béla: A kriptovaluták és a kapcsolódó rendészeti kihívások. In: A bűnügyi tudományok és az informatika (szerk. Mezei Kitti). Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar – MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont, Pécs-Budapest 2019. 170. o.

⁸ A pénzmosság és a terrorizmus finanszírozása megelőzéséről és megakadályozásáról szóló 2017. évi LIII. törvény. 3. § 47. pont.

tén dematerializált fizetőeszköz, ám az elektronikus pénzzel szemben decentralizált, mögötte sem központi bank, sem pedig közigazgatási szerv nem lelhető fel, esetében nem egy valódi, „átlagosan” kibocsátott pénz digitális leképeződéséről van szó, így ennek megfelelően az arra vonatkozó jogi státusszal sem rendelkezhet. Ennek ellenére mégis csereértékként elfogadott, elektronikusan átadható és átvehető, elektronikus kereskedésre alkalmas. A virtuális fizetőeszközök azon sajátos helyzetben vannak, hogy pár a pénz, mint fizetőeszköz funkcióját betöltik, valójában mégsem kategorizálhatjuk be őket a pénz fogalma alá, hiszen – decentralizáltságuk okán – nem rendelkeznek monetáris politikai eszközrendszerrel. Amikor kriptovalutáról beszélünk lényegében a virtuális fizetőeszközön belüli, szűkebb csoportról van szó, amelyek kriptográfiai hitelesítő folyamatok – a sokat emlegetett blokklánc technológia – segítségével jönnek létre.⁹

III. A kriptovaluták működési módja

A kriptovaluták működési módjának alapja – a befogadhatóság érdekében súlyosan leegyszerűsítve – a blokklánc, amely egy olyan adatbázist takar, amelynek esetében az adatok megosztott módon tárolódnak, anélkül, hogy egy központi szerveren legyenek megtalálhatóak. Minden kriptovaluta működési mechanizmusa különböző, azonban általánosságban egyazon alapon működnek, miszerint az adatbázis digitális rekordokból (tranzakciók rögzítésére szolgáló adatsorokból) áll, amely rekordok azonban titkosítva vannak. Amennyiben egy friss tranzakció történik, úgy ennek a digitális adatsora felkerül a blokkláncra, onnan pedig többé el nem távolítható.¹⁰ A kriptovalutákhoz való hozzáféréshez (továbbá ezáltal a velük való kereskedelemhez) egy virtuális pénztárca szükségeltetik. A megnevezés megtévesztő lehet, hiszen valójában ebben a pénztárcában nem találhatjuk meg a kriptovalutánkat, kizárólag úgynevezett kulcsokat (ezek lényegében nagyon hosszú számokból és betűkből álló adatsorok), amelyekből megkülönböztethetünk publikus és privát fajtát.¹¹ A be-

⁹ A hétköznapijainkban egyre szélesebb körben elterjedő „Bitcoin” valójában csak egy a több ezer kriptovalutából, népszerűsége annak köszönhető, hogy ez volt az első olyan kriptovaluta, amely elég széles körben elterjedt ahhoz, hogy a pénzügyi informatika fősodrába behatoljon, valamint a mögötte működő technológiai megoldás tekinthető a legtöbb kriptovaluta alapjának.

¹⁰ Máttyás Szabolcs – Frigyer László – Prilenszky Géza: A virtuális fizetőeszközök szerepe és jelentősége a vagyonszerzés során. Belügyi Szemle 2021/3. sz. 420-422. o.

¹¹ Simon: i. m. 174. o.

fogadhatóság egyszerűsítése érdekében a publikus kulcsra tekinthetünk úgy, mint egyfajta számlaszám, a privát kulcs pedig az ezen számlaszámhoz tartozó jelszó. Az ilyen pénztárca három féle módon létezhet. A legkonvencionálisabb létezési formája a hardveres forma (például valamilyen fizikai adathordozó eszközön, úgy mint egy pendrive), de létezik szoftveres forma is (valamilyen, az elektronikai eszközön futtatható program képében), továbbá lehetőség van úgynevezett pénztárcaszolgáltatók igénybevételére is, mely utóbbi esetében a privát kulccsal („a számlához tartozó jelszóval”) a szolgáltató rendelkezik és az ügyfél kérelmére ő maga hajt végre tranzakciókat.

IV. A kriptovaluták lefoglalása és annak jogszabályi háttere

A kriptovaluták büntetőeljárás keretében való megjelenése általában valamilyen bűncselekmény – jellemzően valamilyen nagyobb vagyontömeget generáló bűncselekmény, mint az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás¹², a kábítószer kereskedelem, vagy a pénzmosás¹³ – elkövetése során, illetve azzal összefüggésben létrejött vagyonelemként történik meg.¹⁴ Ennek megfelelően, esetükben a Büntető Törvénykönyvről szóló 2017. évi C. törvény (Btk.) 74. §-ában megfogalmazott vagyonelkobzás alkalmazandó, amelyet a Be. 308. §-a szerinti lefoglalás végrehajtása útján kell biztosítani. Amikor kriptovaluta lefoglalása válik szükségessé, akkor a Be. 315. §-a szerinti elektronikus adat, pontosabban a (2) bekezdésben megjelenő „fizetésre használt” elektronikus adat lefoglalására vonatkozó jogszabályok alkalmazása válik szükségessé. Jelen esetben ugyanis a fizetésre használt elektronikus adat fogalmának tárgya lényegében megegyezik a kriptovaluta tárcához tartozó privát kulccsal. Az említett jogszabályhely rendelkezése szerint a lefoglalás végbemehet úgy is, ha „az elektronikus adattal olyan műveletet végeznek, amely az érintettnek az

¹² Az utóbbi időben Magyarországon is jelentősen megnőtt az információs rendszer felhasználásával elkövetett csalás bűncselekményeinek száma, melyek során az elkövetők a sértettektől kicsalt banki adatok segítségével jogosulatlanul végrehajtott tranzakciókkal szerzett vagyont általában – annak követhetlensége okán – kriptovalutára váltják át.

¹³ Mezei Kitti: A kriptovaluták kihívásai a büntető anyagi és eljárási jogban. Pro Futuro 2019/1. sz. 84-92. o.

¹⁴ Ennek alapvető oka a kriptovaluták szabályozatlansága, decentralizáltsága. Ez, párosítva azzal, hogy ezeknek a fizetőeszközöknek az árfolyamát kizárólag a kereslet és a kínálat állapítja meg vonzóvá teszi őket a felelősségre vonást elkerülni kívánó bűnelkövetők számára.

elektronikus adat által kifejezett vagyoni érték feletti rendelkezési lehetőségét megakadályozza.”¹⁵

Továbbá alkalmazandó szabályként jelennek meg a Rendeletben foglaltak is, amelyek kimondják, hogy a fizetésre használt elektronikus adat áthelyezésével vagy az azt tartalmazó információs rendszer vagy adathordozó lefoglalásával kell végrehajtani, ha az adat vagyonekobzás alá esik, és a zár alá vétel feltételei nem állnak fenn, vagy az nem lenne végrehajtható, továbbá, hogy ezen művelet elvégzése végrehajtható úgy is, hogy a fizetésre használt elektronikus adat értéke a bűnjelkezelő e célból rendszeresített számláján kerül jóváírásra.¹⁶

Mindezek alapján tehát a kriptovaluták lefoglalása alapvetően két módon lehetséges.¹⁷ A lefoglalást foganatosító szerv magát a privát kulcsot foglalja le az azt tartalmazó adat áthelyezésével, vagy az információs rendszer, illetve a fizikai adathordozó lefoglalásával, vagy pedig a privát kulcsot felhasználva a lefoglalást elszenvedő fél kriptovaluta tárcájából a megfelelő mennyiségű kriptovalutát áthelyezi a hatóság tárcájába. Ugyanakkor mindkét esetben elengedhetetlenül szükséges a privát kulcs felkutatása és annak megismerése. Ez nem várt nehézségeket is okozhat, tekintettel arra, hogy ezek létezhetnek kizárólag papír formában is, akár a lefoglalást elszenvedő birtokában, de akár valamilyen más, nehezen fellelhető eszköz (pendrive, token) alakját is ölthetik. Kihívást jelenthet a sikeres lefoglalással szemben az is, ha ezt a kulcsot több, a lefoglalást elszenvedővel együttműködő személy is ismeri, hiszen ennek birtokában ők is végrehajthatják a kriptovaluta tranzakciót, megelőzve ezzel a lefoglalást foganatosító hatóságot.¹⁸ Éppen ezért a lefoglalás módjaként bemutatott két lehetőség közül utóbbi alkalmazása indokolt, hiszen ez jelenti azt, amelyik a lefoglalás – és közvetetten a büntetőeljárás – sikerességét a lehető legteljesebb módon tudja szavatolni.

Tovább bonyolítja a lefoglalás sikerességét, ha a privát kulcs egy – koráb-

¹⁵ Be. 315. § (2) bekezdés.

¹⁶ A lefoglalás és a büntetőeljárás során lefoglalt dolgok kezelésének, nyilvántartásának, előzetes értékesítésének és megsemmisítésének szabályairól, valamint az elkobzás végrehajtásáról szóló 11/2003. (V. 8.) IM-BM-PM együttes rendelet 67. § (5) és (6) bekezdései.

¹⁷ A lefoglalás pontos, nyomozástechnikai oldalt is bemutató ld. Halász Viktor: A bitcoin működése és lefoglalása a büntetőeljárásban. *Belügyi Szemle* 2018/7-8. sz. 128-146. o.

¹⁸ Máttyás – Frigyer – Prilenszky: i. m. 425. o.

ban említett – pénztárcaszolgáltató rendelkezésében van. Ebben az esetben ugyanis elengedhetetlen a szolgáltatóval történő gyors és hatékony együttműködés annak érdekében, hogy a privát kulcs lefoglalása, vagy annak felhasználása útján a kriptovaluta tárca tartalmának áthelyezése végbemehessen. Tekintettel arra, hogy a legtöbb kriptovaluta pénztárcaszolgáltató külföldi illetékességű szolgáltató ez jelentősen elnyújthatja a lefoglalás sikeres foganatosításának idejét, ami így a fent részletezett okok folytán sebezhetővé válik. Ehhez kapcsolódóan lehetséges megoldásként jelenik meg, ha a lefoglalást elszenvedő fél a hatósággal együttműködve maga rendelkezik a szolgáltató irányába a kriptovalutának a hatóság által létrehozott pénztárcába történő tranzakciójáról. Azonban ez – tekintettel arra, hogy a Be. 312. §-a értelmében a lefoglalást elszenvedő kizárólag arra szólítható fel, hogy a keresett dolog hollétét fedje fel, illetve az elektronikus adatot tegye hozzáférhetővé, jelen esetben pedig a privát kulcs mint keresett dolog nincs a lefoglalást elszenvedő birtokában – teljes mértékben a lefoglalás elszenvedőjének saját akaratától függ, őt a lefoglalást foganatosító szerv erre nem utasíthatja.

Kérdésként merülhet fel, hogy a Be. 324. §-a szerinti zár alá vétel alkalmazható-e a vagyonekobjzás alá eső kriptovaluták biztosítása érdekében? Erre azonban a kriptovaluták decentralizáltsága miatt egyértelmű nemleges válasz adható, tekintettel arra, hogy nincsen olyan szerv, amely a zár alá vételt elrendelő bírósági határozatot végrehajthatná. Kizárólagos megoldásként áll fenn tehát a vagyonekobjzás intézménye.

V. Összegzés

A bemutatott jogszabályi háttér alapján egyértelműen megállapítható, hogy hazánk jogrendszere tekintetében a jogalkotás képes volt hatékony törvényalkotással – a Be. esetében (illetve a már hatályban lévő rendelkezések időszerű módosításával) a 11/2003. (V. 8.) IM-BM-PM együttes rendelet tekintetében – adekvát választ adni a kriptovaluták által az igazságszolgáltatás során létrehozott új kihívásokra. A jogszabályi háttér megfelelő alapot ad arra, hogy a bűncselekmény elkövetése során, illetve azzal összefüggésben létrejött kriptovalutát egyértelműen a vagyonekobjzás alá eső elemként azonosíthassuk, továbbá megfelelő háttért nyújt ezen elem szakszerű lefoglalására vonatkozóan.

A teljes kép láthatósága érdekében azonban beszélnünk kell a jogszabályi

háttér gyakorlatban történő megvalósulásáról is. A technológiai fejlődés, az új pénzügyi szolgáltatások és az AI által jelentett innováció nem csak társadalmi-gazdasági fejlődést hoz magával, hanem a bűnözés jelentős mértékben történő átalakulásához is hozzájárul az elkövetési módszerek adaptációja miatt. Az igazságszolgáltatás azon sajátossága, miszerint az természetszerűleg mindig néhány lépéssel a bűnözési tendenciák mögött lemaradva próbál azokkal lépést tartani, a megfelelő elméleti és gyakorlati reformok szükségességét többszörözi.

A kriptovaluták lefoglalásának kérdésében így sarokpontként jelenik meg, hogy a nyomozó hatóság – és a nyomozás felügyeletét ellátó ügyészség – a megfelelő körülményekkel jár-e el az olyan nagyobb vagyontömeget generáló bűncselekmények esetében, ahol a kriptovaluták jelenlétének a lehetősége fennáll. Megállapítható, hogy mind a nyomozói, mind pedig az ügyészi vonalon hatékony és proaktív fellépésre van szükség a törvényi rendelkezések, a bűncselekmények felderítéséhez és a bűnelkövetők felelősségre vonásához biztosított lehetőségeivel, amelyek hozzájárulnak a hatékony és precíz nyomozás lefolytatásához, ezáltal pedig az elkövető felelősségre vonásához.

A Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának szakkollégiuma, az Óriás Nándor Szakkollégium fennállásának 10 éves évfordulóját ünnepli. A 2013-ban létrehozott Szakkollégium egyedülálló szerepet tölt be a kar életében. Talán túlzás nélkül állítható, hogy a jogi kar legjelentősebb tehetséggondozó műhelye, ahol a szakkollégium tagjai megalapozhatják jövőbeli szakmai sikereiket, és befektethetnek a későbbi tudományos életükbe. Büszkén állíthatjuk azt is, hogy a hallgatók nem csak a tudományos életre koncentrálnak a Szakkollégiumban, hanem egy összetartó közösségben szerezhettek pozitív közösségi élményeket.